

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AFGANİSTAN’IN ÖTEKİLERİ: BÖLGESEL TARİHİ VE TOPLUMSAL
TEZAHÜRLERİ İLE AFGANİSTAN HAZARALARININ TÜRKİYE’YE GÖÇÜ**

Dilan BİLEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TUNCELİ – 2023

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AFGANİSTAN'IN ÖTEKİLERİ: BÖLGESEL TARİHİ VE TOPLUMSAL
TEZAHÜRLERİ İLE AFGANİSTAN HAZARALARININ TÜRKİYE'YE GÖÇÜ**

Dilan BİLEN
(20001403)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TUNCELİ- 2023

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AFGANİSTAN'IN ÖTEKİLERİ: BÖLGESEL TARİHİ VE TOPLUMSAL
TEZAHÜRLERİ İLE AFGANİSTAN HAZARALARININ TÜRKİYE'YE GÖÇÜ**

**DİLAN BİLEN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Bu tez 21/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Erdal YILDIRIM

BAŞKAN
(Munzur Üniversitesi)

İmza

Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

DANIŞMAN
(Munzur Üniversitesi)

İmza

Prof. Dr. Handan
KARAKAYA

ÜYE
(Fırat Üniversitesi)

Bu tez, Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

21/06/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Dilan Bilen

Danışman
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez yazımının proje safhasından sonuçlanmasına kadar geçen bütün süreçlerde ilgisini, desteğini ve akademik birikimlerini hiçbir zaman esirgemeyen, geri dönütleri ile çalışmamın yapıcılığını arttıran çok değerli danışmanım Prof. Dr. Murat Cem DEMİR hocama teşekkürlerimi borç bilerek sonsuz saygılarımı sunuyorum. Tez savunmama katılmayı kabul ederek beni onurlandıran Prof. Dr. Handan KARAKAYA ve kıymetli Prof. Dr. Erdal YILDIRIM hocalarıma benim için oldukça önem arz eden bu çalışmamın birer parçası olduklarından dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırma sürecimde gerek kaynak önerileri gerekse tez yazımın niteliğini arttıracak olan bilgileri ulaşmamı sağlayan, Afganistan Hazaraları Kültür ve Dayanışma Derneği başkanı sayın Muhammed GÜL ve tezimin son aşamasına dâhil olmayı kabul eden, akabinde çalışmamın bütününe olumlu katkılar sunan bu derneğin çok kıymetli katılımcılarına sevgilerimi sunar ve teşekkürü borç bilirim. Son olarak eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi katkıları ile bana her türlü desteği sunmaktan kaçınmayan, daima arkamda olan sevgili aileme çok teşekkür ediyorum.

Dilan BİLEN
TUNCELİ-2023

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLOLAR LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	4
2.1. Araştırmanın Konusu.....	4
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
2.3. Araştırmanın Yöntemi.....	5
2.3.1. Araştırmanın evreni ve örnekleme.....	6
2.3.2. Araştırmanın sınırlılıkları.....	6
3. AFGANİSTAN TARİHİ VE TOPLUMSAL YAPISI.....	7
3.1. Coğrafi Yapı.....	7
3.2. Sosyal ve Kültürel Yapı.....	8
3.3. Ekonomik Yapı.....	11
3.4. Dini Yapı.....	12
3.5. Dil ve Eğitim.....	14
3.6. Jeostratejik Önem.....	16
3.7. Afganistan'ın Siyasi Dönemleri.....	18
3.7.1. Modern dönem öncesi	18
3.7.2. Modern döneme giriş (1709-1880).....	20
3.7.3. Emir Abdul Rahman Han dönemi (1880-1901).....	20
3.7.4. (1901-1973) Afganistan siyaseti.....	21
3.7.5. (1973-1978) Cumhuriyet'in ilanı.....	24
3.7.6. Sovyetler Birliği'nin işgal girişimi (1978-1989).....	26
3.7.7. SSCB'nin çekilmesi ve Taliban'ın doğuşu.....	29
3.7.8. (1996-2001) Taliban örgütü.....	29
3.7.9. 2001 yılı ve sonrası Taliban örgütü.....	31
3.8. Afganistan'da Nüfus Dağılımı ve Etnik Kimlikler.....	33
3.8.1. Peştunlar.....	35
3.8.2. Tacikler.....	36
3.8.3. Hazaralar.....	37
3.8.4. Özbekler.....	39
3.8.5. Türkmenler.....	40
3.8.6. Aymaklar.....	40
3.8.7. Beluçlar.....	41
3.8.8. Nuristaniler.....	41
3.8.9. Kızılbaşlar.....	42
3.8.10. Diğer etnik azınlıklar.....	42
4. AFGANİSTAN'DA İSLAMİYET'İN YAYILIŞI VE HAZARALAR.....	44
4.1. İslâmiyet Öncesi Dönem.....	44
4.2. Afganistan'a İslâmiyet'in Yayılışı.....	45
4.3. İslâmiyet Sonrası Dönem.....	47
4.4. Hazaralarda İslâmiyet ve Şiilik.....	48

4.4.1. İslâmiyet'in ilk dönemleri.....	48
4.4.2. İlhanlılar dönemi.....	48
4.4.3. Safeviler dönemi.....	49
5. HAZARALARIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPILARI.....	51
5.1. Demografik Dağılım.....	51
5.2. Etnik Köken.....	52
5.3. Hazara Boyları.....	54
5.3.1. Yerleşim yerlerine göre isim alan Hazara boyları.....	55
5.3.2. Önemli şahsiyet, kabile ve topluluk isimleri ile anılan Hazara boyları.....	56
5.4. Hazara Halkının Sosyo-Kültürel Yapısı.....	57
5.4.1. Toplumsal tabakalaşma.....	57
5.4.2. Kültür ve gelenek.....	59
5.4.3. Dil.....	59
5.4.4. Eğitim.....	60
5.4.5. Evlilik pratikleri.....	62
5.4.6. Aile yapısı.....	63
5.4.7. Hazaralarda ekonomi.....	64
5.4.8. Dini değerler.....	66
5.4.9. Bayram ve törenler.....	67
5.4.10. Doğum inancı ve ritüelleri.....	68
5.4.11. Ölüm inancı ve merasimleri.....	69
6. AFGANİSTAN SİYASETİNDE HAZARALARIN KONUMU VE GÖÇ OLGUSU...71	71
6.1. Afganistan Siyasetinde Hazaraların Konumu.....	71
6.2. Hazaralara Yönelik Sistematik Dışlanma.....	72
6.3. Göç Kavramı ve Tanımı.....	73
6.4. Afganistan'da Göç Hareketleri.....	75
6.4.1. Savaş ve terör ekseninde gerçekleşen göçler.....	76
6.4.2. Ekonomik nedenli göçler.....	77
6.4.3. Sosyo-kültürel nedenli göçler.....	78
6.5. Türkiye'deki Afgan Göçü.....	79
6.6. Hazaraların Göç Pratikleri.....	80
6.6.1. 1880'li yıllarda Hazara göçü.....	81
6.6.2. 1978 Sovyet işgali sonrası Hazara göçü.....	81
6.7. Hazara Dış Göçü.....	82
6.7.1. İran.....	82
6.7.2. Pakistan.....	82
6.7.3. Diğer ülkeler.....	83
6.8. Pakistan'daki Sünni ve Şii Temelli Mezhepsel Çatışmalar.....	84
7. BULGULAR VE YORUM.....85	85
7.1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	85
7.2. Hazaralarda İnanç ve İbadetin Önemi.....	86
7.3. Hazara Halkının Yaşadığı Ötekileştirilme Pratikleri.....	88
7.3.1. Din temelli ötekileştirilme.....	89
7.3.2. Eğitim temelli ötekileştirilme.....	91
7.3.3. Sosyal ve siyasal alanda ötekileştirilme.....	93
7.4. Hazara Göçünde Türkiye'nin Önemi.....	95
7.4.1. Türkiye'ye göç ve yaşanan entegrasyon süreçler.....	96
7.4.2. Türkiye'de Hazara görünimleri.....	99
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....102	102
9. KAYNAKÇA.....107	107

10. EKLER.....	111
-----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 7.1. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların demografik özellikleri.....	85
Tablo 7.2. Araştırmaya katılan erkek katılımcıların demografik özellikleri.....	86
Tablo 7.3. Türk dili ve Hazaregi dilinde benzer ve ortak bilinen bazı kelimeler.....	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 5.1. Afganistan'daki etnik grupların dağılımı.....	51
Şekil 6.1. Yıllara göre yakalanan düzensiz Afgan göçmen sayısı.....	79

KISALTMALAR LİSTESİ

UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
İŞİD-H	: Irak Şam İslam Devleti Horasan kolu
EL-KAİDE	: Dünya çapında faaliyet gösteren Radikal İslamcı Örgüt
YİYP	: Yeni İpek yolu Projesi
DİYP	: Deniz İpek yolu Projesi
ORSAM	: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi.
HP	: Halk Parti
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
KHAD	: Devlet İstihbarat Servisleri Hizmeti
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
BBC	: British Broadcasting Corporation-Britanya Yayın Kuruluşu
TAVO	: Tübingen Atlas des Vorderen Orients
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği
DMO	: Devrim Muhafızları Ordusu
UAKB	: Uluslararası Koruma Başvurusu

ÖZET

Afganistan, bölgesel olarak keşfinden bugüne dek hem coğrafi ve siyasi açıdan, hem de sahip olduğu yer altı kaynakları bakımından gözde bir yer olarak tarihte yerini almıştır. Böylesine göze çarpan bir bölge olması ülkede dinmeyen bir savaş sürecini başlatmış ve bu da beraberinde birçok sosyal problemi doğurmuştur. Bu sosyal sorunlar, günümüzde Afganistan'ın gelişmişlik düzeyinin düşük olmasına etki eden önemli faktörler arasındadır. Uzun yıllar boyunca iç nedenli mezhepsel ayrılıklar sonucu ortaya çıkan kargaşalar ile gündemde olan Afganistan bölgesi, aynı zamanda dış ülkelerin stratejik hedef noktası olarak çeşitli darbe ve işgal girişimlerine maruz kalmıştır. Bugün çoğunluğunun Sünni mezhebini benimsediği bu bölgede, Şiiler azınlık olarak kalmıştır. Afganistan'ın Şii toplulukları arasında sayıca en fazla olan Hazaralardır. Hazara halkı, özellikle de 1880 Abdul Rahman Han'ın siyasi politikalarından sonra devamlı bir öteki olma durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Artan mezhepsel çatışmalar ve dinmeyen ötekileştirme pratikleri, Hazara halkını yerinden etmiş ve başta komşu ülkeler olmak üzere daha birçok ülkeye göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu çalışmada Hazaraların Afganistan'daki bölgesel tarihi, İslamiyet'i ne zaman kabul edip Şia'yı benimsedikleri ve Afgan toplumu içerisinde sosyal, siyasal, ekonomik vb. kurumlarda ne derece görünür oldukları anlatılmaya çalışılmıştır. Hazara halkının sosyo-kültürel özelliklerine değindiğimiz bu çalışmada ayrıca eğitime verilen önemin sosyal konumlarını nasıl etkilediği, siyasette ne derece etkin oldukları ve Radikal İslam örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylemler neticesinde yaşadıkları göç deneyimlerinin sonuçlarının neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Hazara, Peştun, İslamiyet, Din, Etnik Kimlik, Kültür, Şii, Sünni, Sovyetler Birliği, Taliban, Mezhepsel Çatışmalar, Göç Pratikleri

ABSTRACT

The Others of Afghanistan: Regional History and Social Manifestations of Afghanistan Hazaras' Migration to Turkey

Afghanistan has taken its place in history as a popular country both geographically and politically and also in terms of its underground resources ever since its discovery as a region. The fact that it is such a remarkable region has triggered an unceasing war process in the country, and this has resulted in so many social problems. These social problems are among the significant factors that affect the low development level of Afghanistan today. The region of Afghanistan, which is dominated by turmoils resulting from internal sectarian divisions for many years, has been also exposed to various attempted coups and invasions as a strategic target point of foreign countries. Today, the Shiites are a minority in this region, where the majority of the people have adopted the Sunni sect. The Hazaras are an ethnic group with the highest population among the Shiite communities in Afghanistan. The people of Hazara has been continuously marginalized particularly after the political policies of Abdur Rahman Khan in 1880. The increased sectarian conflicts and unceasing marginalization practices have displaced the people of Hazara and forced them to migrate into many other countries, mainly the neighboring countries. In this study, the regional history of the Hazaras in Afghanistan, when they accepted Islam and adopted Shia, and their presence in the social, political, economic and other institutions within the Afghan society were tried to be explained. In this study, which deals with the socio-cultural characteristics of the people of Hazara, it was also tried to explain how the importance given to education affects their social position, how effective they are in politics and the consequences of their migration experiences triggered by the actions committed by the radical Islamic organizations.

Key Words: Afghanistan, Hazara, Pashtun, Islam, Religion, Ethnic Identity, Culture, Shiite, Sunni, Soviet Union, Taliban, Sectarian Conflicts, Migration Practices

1. GİRİŞ

Tarihi geçmişine baktığımızda bugün Afganistan'ın üçüncü büyük halkı olan Hazaralar, ilk defa 16. yüzyılda bağımsız bir etnik grup olarak tanımlanmıştır. Birçok araştırmacının ortak fikirlerine baktığımızda, Hazaralar diğer Afgan halklarına göre daha cesur, dürüst, sabırlı, yoksul, bağımsızlıklarına düşkün ve iyi kalpli olarak anlatılmaktadır. Fiziki açıdan esmer tenli, çekik gözlü, yassı burunlu, geniş ve kemikli yüz yapılı olan bu halk, Afganistan'ın diğer yerel etnik grupları içerisinde görüntü olarak farklı bir konuma sahip olmuştur. Sadece fiziki farklıların değil toplumsal düzeyde de özgün olan Hazara halkının farklı olduğunu, önemli İngiliz askeri komutanı Percy Sykes da şu cümlelerle ifade etmiştir; “Hazaralar Afganistan'ın diğer halklarından kültür, gelenek ve ahlaki açıdan farklı, kendine has bir gruptur.” Kelimenin kökenine değinmeden önce Hazara isminin nereden geldiği ve anlamının ne olduğuna dair farklı fikirlerin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamları coğrafi açıdan ele aldığımızda; “uzaklara götürülen kişiler” anlamına gelen ve bir bölge adı olan ‘Arsareth’ ile Hazara kelimesini özdeşleştiren W. Jones'ın yanı sıra, M. Elphinstone, C. Foster gibi düşünürler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Elphinstone'a göre Hazara kelimesi Afganistan'ın güney batısında yer alan, ülkenin en uzun nehri olan Helمند nehri ile bağlantı içerisinde. Şöyle ki Helمند nehri kıyısında yer alan Bar-Zaura bölgesini ele aldığımızda Hazara kelimesinin Zaura adından geldiğini öne sürmektedir. C. Foster, Ptolemy'de Sicistan'a komşu bir yerde Casiroto adı verilen bir topluluktan bahsedildiğini ve bunun Hazaralar olabileceğini ifade eder.¹ Kesinliği olmayan yalnızca ses benzerliğinden yola çıkılarak varılan bu düşünceler kanıt niteliği taşıyan bir veriye dayandırılmazken, Hazara kelimesinin anlamına bir de askeri açıdan baktığımızda; ilk olarak Moğolların önemli tarihçilerinden biri olan Reşidüddin Fazlullah Hemedani'ye göre Hazara kelimesi “Bin kişilik askeri birlik” anlamına gelmektedir. Hemedani, bu birliklerin çoğunun da Cengiz Han zamanında kurulduğunu öne sürmüştür. Diğer bir düşünür olan Schurmann da bu anlamı savunmakta ve Moğollarda *mingghan* ya da Türkçede *ming* kelimelerinin bu askeri birlikleri tanımlamak için kullanıldığını belirtmektedir. E. Bacon'un da bu fikri benimsemesine karşın, Hazara ve *ming* kelimelerinin birbirinden tamamen farklı anlamlara geldiğini belirten H. Sarabi, *bin* anlamına gelen Hazar kelimesinin Hazara kelimesinden bağımsız olduğunu savunmaktadır. Hazara halkının köken olarak nereden geldiği hakkında da farklı görüşler mevcuttur. J.P. Ferrier'in, Hazara halkının Makedonyalı İskender'in soyundan geldiği

¹ Durak, N. (2021). Hazara Adı ve Anlamı, Doğan Mert Demir. Hazaralar, İstanbul. ss:21-22.

iddiasını destekleyen H.W. Bellew, Hazaraların Cengiz Han'ın askerlerinin bölge halkının kadınları ile evlenip ürediklerini de savunmaktadır. Bunun yanı sıra Bellew, Hazaralar için Afganistan'ın en eski halklarından biri olduklarını ve Hazara kelimesinin cömert, iyi kalpli anlamlarına da geldiğini öne sürmektedir. Bellew bu görüşünü Hazara yurdundaki Budist tapınaklardan çıkan Baktiana Krallığına ait olan paralara dayandırmaktadır. Diğer iddialara baktığımızda, önemli Türkolog Ahmet Zeki Velidi Togan ve H.A. Yezdan, Hazara halkının Türk soyundan geldiklerini söyleyerek iddialarını şu şekilde açıklamışlardır; Togan'a göre Hazaralar Türk-Moğol kökenli iken daha sonra bölgede Tacik nüfusunun artması ile yerli halk Farslaşmaya başlamıştır. Moğol askerlerinin Tacik kadınlarla evlenip çoğalarak Hazara halkını meydana getirdiği düşüncesini reddeden Yezdan, Hazaraların Türklerin bakiyeleri olduklarını, fiziksel özelliklerinden giyim kuşamlarına kadar Türkler ile benzerlikler gösterdiklerini, önceleri Türkçe konuşurken daha sonraları Toharların bölgeye yerleşmeleri ile halkın Farsça konuşmaya başladıklarını söylemektedir.

Önemli İslâm âlimlerinden Ebu'l Fazl, Cengiz Han'ın torunu olan Möngke Han'ın ordusunun bölgede gerçekleştirdiği evlilikler sonucunda Hazara halkının ürediğini ve dolayısıyla bu halkın Moğol kökenli olduğunu, G.T. Vigne ise Hazaraların Gurkanlara benzediğini ve Tatar menşei olduklarını öne sürmüştür. F. Schurmann'a göre bu halk karışmış topluluklar arasında örnek verilebilen ve Türk-Moğol, Tacik-Moğol karışımı bir topluluktur. Bunun beraberinde A. Fletcher ve William Kerr Fraser-Tytler da 'karışmış topluluk' olduğu düşüncesini savunanlar arasında yer almaktadır. Bu karışım sonucu olduğu iddia edilen Hazaralar, önceleri göçebe bir topluluk iken daha sonra İran kültürünün etkisi ile yerleşik yaşama geçmişlerdir. Hazaraların yüz yapılarının kemikli olmasından dolayı Tibet menşei olduğunu savunanlar da olmuştur. Bütün bu fikirlerden yola çıkarak Afganistan'ın önemli halkı Hazaraların nereden geldiklerini tam anlamı ile belirtecek somut bir kanıt bulunmamakta fakat Babürnâme ve Tarih-i Reşidi gibi eserlerde Hazaraların kültür, gelenek, örf ve adetlerine dair bilgiler yer almaktadır. Hâlâ bile Avrupalı düşünürlerce başka halkların karışımından meydana geldiği savunulan Hazaralar, bilindiği üzere kendi halinde sakin bir topluluktur. Böylesine sakin bir topluluğun komşu illerdeki diğer etnik gruplar ile zaman zaman bir araya gelmesi ve karışması olağan bir durumdur fakat Hazaraların evlenme pratiklerine baktığımızda, daha çok akraba evliliklerinin gerçekleşmesi ve yine kendi içinde üremeleri de önemli bir gerçekliktir. İlk oluşumları dışında, yerleşik yaşamın kabulü ile oturtulan bir takım kültürel değerlerin hâlâ korunuyor olması ve bilinen endogami evlilikleri, bugün dönüp bakıldığında bizlere en azından bu yerel halkın içe dönük olduğunu ve bu nedenle de fiziksel görünümelerini bugün bile koruduklarını göstermektedir.

Afganistan'ın bölge içi nüfusuna baktığımızda bugün bile henüz profesyonelce bir nüfus sayımının yapılmadığını söyleyebiliriz. En son ulaşılan güncel sayımlara göre 40 milyona yakın kişinin yaşadığı bu coğrafyada ilki %41 Peştunlar, ikincisi %27 Tacikler ve üçüncüsü %9 Hazaralar belirtilirken bunları takiben diğer etnik gruplar ise Beluçlar, Özbekler, Aymaklar, Pamirler, Kırgızlar, Türkmenler, Paşailer, Nuristaniler vd. olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel kabul görülen bu verilerde eksikliklerin olduğu ve Hazara halkının %20'lerin üzerinde olduğu da önemli diğer bir iddia olarak karşımıza çıkar. Bölgesel olarak Afganistan'ı ele aldığımızda, Asya kıtası için önemli bir göç yolu olmasından dolayı çeşitli kültürden topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Beraberinde farklı etnik grupların bir arada yaşamasına ve kültür kaynaşmasına olanak sağlamıştır. Elbette ki bu çeşitlilik zaman zaman karmaşaların çıkmasına da sebep olmuş ve tarihsel gerçekliğine baktığımızda Afganistan hem iç meselelerce hem de Batılı devletlerin işgal ve sömürüleri ile devamlı bir savaş halinde olmuştur. Kendi iç kargaşalarına baktığımızda, Afgan halklarından merkezi otoriteye en bağlı olan kesim Hazaralar olmasına rağmen, baskı ve şiddetin her türlü ile mücadele etmek zorunda kalanlar da yine kendileri olmuştur. Hazara halkına karşı bu olumsuz tutumun temeline indiğimizde ise din faktörü önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğunun İslam'ın Sünni mezhebine ait olduğu bilinen Afganistan topraklarının yönetimini ele alan Peştunlar, yukarıda sözü edildiği gibi bu toprakların pek çok farklı inanç ve kültüre ev sahipliği yapmasına rağmen Hazara halkının, İslam'ın Şii mezhebinden olmalarını kabul edemeyişinden ve 20. yüzyıl sonlarına doğru bir Peştunlaştırma sürecini başlattıklarından söz edebiliriz. Hazara halkına uygulanan bu baskılar, Hazaracât'ın (Hazara yurdu) sınırlarının Kandahar ve Kâbil gibi komşu illere bağlanılarak değiştirilmesine ve dolayısı ile Hazaracât bölgesinin daraltılmasına neden olmuştur. Sınırların bu denli değişimine etki eden faktör, merkezi otoriteye sadık kalmak istemelerine rağmen artan baskılara karşı ortaya çıkan, 1890-1893 isyanları olmuştur. Varoluşundan şimdiye kadar birçok olay ve olgulara maruz kalan Afganistan Hazaraları, Ülkenin yıllara göre değişim gösteren iktidarları ve destekleyicileri tarafından çoğu zaman baskılara, saldırılara ve katliamlara uğramış ve kimi zaman ülke içinde kimi zaman ise ülke dışında yerinden edinmeye zorlanmıştır. Yaşam boyu sosyal karmaşanın içerisinde hayatını idame ettirmeye çalışan bu halk, Afganistan'ın sosyo-kültürel ve siyasi vb. yapılarında görünür olabilmek için çok çaba sarf etmek zorunda kalmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırma Konusu

Afganistan'ın gerek engebeli ve dağlık olan coğrafi konumu gerekse sert bir iklim yapısına sahip olması, yerli halkı kendi içerisinde devamlı bir mücadele sürecine itmiştir. Afganistan'ın dünya üzerindeki konumuna baktığımızda ve sahip olduğu stratejik önemi bu bölgeyi diğer ülkelerin gözde ülkesi yapmıştır. Bir odak noktası niteliği taşıyan Afganistan, böylelikle dış güçler ile de günümüze dek sürecek olan mücadele içerisine girmiştir.

İlk olarak Afganistan'ın genel tarihine, çeşitli imparatorluklarca yönetilmesine ve İslam dininin bölgeye yayılış sürecine değinen bu çalışma, beraberinde bölgenin kadim halkı olan Hazaraların sosyo-kültürel ve dini değerlerine değinerek bu değerler neticesinde ortaya çıkan olay ve olgulara yer vermiştir. Başta sosyal ilişkiler olmak üzere eğitim, medya, iletişim, bilim ve teknoloji, siyaset, ekonomi ve kültür gibi birçok unsurun yol açtığı sosyal değişim, diğer ülkelere kıyasla, dış faktörlere daha kapalı olan Afganistan için biraz daha yavaş ilerleyen bir durumdur. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Afganistan bölgesinin küreselleşen dünyada, geleneksellikten modernliğe geçişini yavaşlatan en önemli faktörler; dış eksenli işgal girişimleri sonucu bölgede yaşanan savaşlar ve din temelli mezhep ayrılıkları şeklinde sıralanabilir. Sözü edilen bu yaşanmışlıklar ve Hazara halkının toplumsal tezahürleri bu çalışma içerisine dâhil edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma bizlere Afganistan bölgesinde yaşayan ve birçok sosyal problem ile baş etmek zorunda kalan Hazara halkının etnik kimliklerini, dini ve kültürel değerlerini korumak adına gerçekleştirdikleri faaliyetleri aktarmaya çalışmaktır. Tabi ki bu aktarım, söz konusu Afganistan'ın bölgesel tarihi yapısını incelemek ile mümkündür. Bu yüzden bu çalışmanın amacı Afganistan'ın genel tarihinden, bölge içi diğer halkların yaşam tarzlarından ve dolayısı ile Hazara halkının yaşam pratiklerinden söz etmektir. Bu araştırma ile Afganistan'ın ötekileştirilmiş halkı olan Hazaraların, günümüze dek bölgesel yaşanmışlıklarından ve sosyo-kültürel, siyasi yapılarına etki eden toplumsal süreçlerden söz edilmesi de hedeflenmiştir. Aynı zamanda dini açıdan İslâm'ı, ancak mezhep olarak Şia'yı benimseyen Hazaraların, belli başlı gelenek ve değerlerini nasıl korudukları, çeşitli tören ve merasimlerinin neler olduğu, hangi ülkelerin kültürlerinin etkisi altında kaldıkları ve sahip oldukları inançları ne derece benimseyip hayatlarına yansıttıkları gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca ülkeye yönelik

dış müdahalelerin etkisi ve ülkedeki siyasi istikrarsızlık temelli otorite boşluğu sonucunda, Hazara halkının dinmeyen kargaşa ortamından uzaklaşmaya çalışıp gerçekleştirdikleri göç deneyimleri, bu çalışma ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın önemine baktığımızda, küresel medyada çok fazla görünür olmayan fakat konuşulmaya değer olaylar yaşayan Afganistan Hazaralarının, ülkelerinde yaşadıkları zorlukların sosyolojik açıdan ele alınması, hem bu konu ile ilgili araştırma yapan çalışmalara kaynaklık etmesi, hem de Hazara halkının daha görünür olması açısından oldukça önem taşımaktadır. Genellikle Asya'nın ötekisi olarak anılan Afganistan'ın coğrafi konumu ve stratejik önemi, tarih boyunca yaşadığı problemlerin temel noktaları arasında sayılmaktadır. Bahsedilen bu problemler, Afganistan'ın ve dış ülkeler ile işgal, sömürü ve sınır çatışmaları sorunları yaşamasına sebebiyet verdiği gibi bölge içi ayrışmalara ve anlaşmazlıklara da neden olmuştur. Ortaya çıkan bu anlaşmazlıklar yerini bölge içi mezhepsel çatışmalara bırakırken, çok uzun yıllar boyunca bu çatışmalara ve özellikle de mezhepsel temelli soykırımlara en fazla maruz kalan etnik kimliğin Hazara olduğunu bu araştırma sonucunda bizlere sunmaktadır. Özellikle de Şii olmalarından dolayı Afganistan'da öteki olarak kabul edilen bu halk, hem tarihi açıdan, hem de İslâm'ın '*birlik olma*' ilkesini benimseyen her kesim için önemli bir yere sahiptir. Din adı altında din adamlarınca Hazaralara çıkarılan fetvaların doğruluğu İslâmiyet açısından doğru kabul edilmemiştir. Kutsal kitap olan Kur-ânın, ahiret hayatına ait olduğuna inanılan cennetin, Afganistan'ın siyasi iktidarları ve din adamlarının çıkarları doğrultusunda kullanılması, diğer İslam âlimlerinin dikkatini çekmiş ve bu durum din olgusunun araç olarak kullanılması doğrultusunda eleştirilmiştir. Bu çalışmada Afganistan halklarının neredeyse tamamının İslâmiyet'i benimsemesi ile birlikte çoğunluğun Sünni olmasına karşın Hazara halkının temelde Şii olması ve etnik kökenlerinden dolayı yaşamak zorunda kaldıkları toplumsal problemler, olabildiğince özgün bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma için “derinlemesine görüşme tekniğinin” kullanılması amaçlanmıştır. Analiz ettiği bir problemi sorgulayarak irdeleyen nitel araştırma, ele aldığı problemin yorumlanması üzerinde de durmaktadır. Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999). Derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılarak hazırlandığı bu

çalışmada, araştırmaya dâhil olmak isteyen Hazara katılımcılara belirli sorular sorularak alınan cevaplar, tezin konusu için birer destek niteliği taşımaktadır. Cevaplar olduğu gibi özgün bir biçimde teze aktarılarak, katılımcıların yanıtları sosyolojik olgular temelinde yorumlanmış ve yapılan araştırmanın bulgular kısmına eklenmiştir.

2.3.1. Araştırmanın evreni ve örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, etnik gruplar açısından zengin bir bölge olan Afganistan bölgesi ve bu bölgenin genel tarihi yapısı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise bölgede yaşayan Hazara halkı ve bu halkın toplumsal görünümüleri olarak belirlenmiştir. Günümüzde İran, Irak, Suriye, Hindistan, Pakistan, Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerinde yaşamını devam ettiren Hazara toplumunu incelerken, Afganistan bölgesini bu çalışmanın evreni olarak ele alınmasının nedeni, Hazaraların dünya üzerindeki demografik dağılımına baktığımızda, sayıca en fazla burada bulunmaları ve tarihsel süreç içerisinde yine bu bölge ve çevresinde ortaya çıkıp toplumsallaşmalarıdır. Bilimsel araştırma metodu belirlenirken seçilen evren ve bu evrenin bir parçası, temsilcisi olarak kabul edilen örneklemin amacı, ele alınan çalışma ile ilgili daha detaylı bilgi vermek ve konuyu daha anlaşılır kılmak için olabildiğince sınırlamaktır. Afganistan'daki Hazara toplumunun ülkenin sosyal, siyasal, ekonomik, dini vb. alanlarında görünür olması araştırmanın örneklem kapsamına dâhil edilirken, Afganistan'ın tarih boyunca belirli hükümdarlarca yönetiminin ve önemli kavşak noktasında olmasından dolayı yıllarca dış ülkelerin hedef noktası olarak tarihte yerini alması ise araştırmanın evren kapsamına dâhil edilerek araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.3.2. Araştırmanın sınırlılıkları

Bu araştırmaya dâhil edilen katılımcılar; Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan yaşam sürmekte olup, 7'si kadın diğer 7'si ise erkek olacak şekilde belirlenmiştir. Bu çalışmada 18-60 yaş aralığından oluşan katılımcılar ile görüşmeler yapılarak mülakat görüşme formuna uygun olacak biçimde sorular sorularak akabinde bu çalışma, katılımcıların verdiği cevaplar ile sınırlandırılmıştır.

3. AFGANİSTAN TARİHİ VE TOPLUMSAL YAPISI

3.1. Coğrafi Yapı

Geçmişten günümüze kadar birçok farklı etnik gruptan halklara ve çeşitli kültürlere ev sahipliği yapan Afganistan; coğrafi konumu gereği her zaman stratejik bir değere sahip olmuştur. Önemli yeraltı zenginlikleri ile anılan bu bölgenin değer görmesinin diğer nedenlerinden biri de Hindistan'a komşu olmasıdır. Doğu, Batı ve Güney bölgelerinden denize kıyısı olan Hindistan'ın keşfedilmesi ve egemenlik altına alınması için Afganistan her zaman önemli bir geçiş güzergâhı olarak görülmüştür. Coğrafi açıdan üç önemli parçaya ayrılan Afganistan'ın Güney bölgesi platolardan, orta kısmı dağlardan, Kuzey bölgesi ise ova ve önemli su kaynaklarından oluşmaktadır. Ülkenin geneline baktığımızda %75'lik kısmının dağlardan meydana geldiğini ve bu dağların uzanışının güney-kuzey yönlü olduğunu söyleyebiliriz. Dağlık bölge ve karasal bir iklime sahip olan Afganistan'ın günümüz yüz ölçümü, 652.860 km² olup nüfusu ise güncel araştırmalara göre 38,93 milyon kişiden oluşmaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun tarım ile uğraştığı bu bölgenin tarihine baktığımızda, Jeopolitik açıdan önemli olduğu, birçok kavmin saldırılarına maruz kalarak sürekli bir istila süreci içinde olduğunu belirtilebilir. Kuzeyinde Kafkasya, güneyinde Güney Asya, doğusunda Ortadoğu ve batısında Orta Asya gibi küresel çapta önem arz eden bölgeler arasında yer alan Afganistan'ın, Kuzeyden Çin'e doğru uzandığı topraklarına baktığımızda dar ve ince bir şerit şeklinde karşımıza çıkan Vahan (Wakhan) Koridoruna sahip olduğu bilinmektedir. Hindikuş ve Pamir dağları arasında kuzeydoğu çizgisinde ilerleyen bu bölge, hem dünya tarihi hem de Afganistan'ın bölgesel tarihi boyunca, savaşın ayak basmadığı yerlerden biri olarak karşımıza çıkar. Pakistan, Afganistan ve Tacikistan arasında kalan bu vadi, Sünni inanca sahip olan Kırgızlar ve Şii inançlı Vahilerden oluşmaktadır. Bir İslâm Cumhuriyeti olarak günümüzde anılan Afganistan; Orta Çağ'da Horasan olarak bilinmekteydi. Çağlar atlayarak bugüne ulaşan bu bölgenin sözü edilen önemli yeraltı kaynakları ülke içinde farklı alanlarda dağılım göstermektedir. Afganistan'daki Türkiye Kâbil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğinin 2020 yılı raporunda; bölgede henüz keşfedilmemiş madenlerin de olduğunu, bu madenlerin yaklaşık bir trilyon ABD Dolarına denk geldiğini belirtmektedir. Fakat Afganistan'da hiç dinmeyen iç karışıklıklar ve ekonomik yetersizliklerin var olması, bu madenlerin keşfini ve ihracını engellemektedir.

3.2. Sosyal ve Kültürel Yapı

Orta Asya üzerinde olup denize herhangi bir sınırdan kıyısı olmayan Afganistan'ın, her tarafının karalar ile çevrili olması ülke içindeki insan ilişkilerini de etkisi altına almıştır. Bu etki sadece ülke içi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgenin dış ülkeler ile ilişkilerinde de belirleyici faktör olmuştur. Afganistan'da yaşayan tüm halklar ortak iki dilden birini muhakkak bilmek zorundadırlar. Peştun dili (Pashto) ve Farsçanın Dari lehçesi olarak bildiğimiz bu iki dil, ülkenin hemen hemen her resmi kuruluşunda kullanılmaktadır. Fakat bu iki dil arasında en çok benimsenen Dari dili olup, yine de resmi olmayan ancak toplum tarafından kullanılan birçok ana dil de bulunmaktadır. Afganistan çok kültürlü yapısı gereği gözde bir bölge iken tarih sahnesinde birçok kültür için yakınlaşma noktası ve yaşam alanı olarak var olmuştur. Bu çok dile sahip olma ve çok kültürlü olma durumu, kaynaşmaları doğurduğu gibi çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bugün dünya geneline baktığımızda küreselleşmenin de etkisi ile bir tek tipleşme durumu giderek artmaktadır. Bu tek tip olma, aynılaşma durumu Afganistan'ın sosyal yapısı içerisinde çok fazla yer edinmiş değildir. Çünkü Afganistan daha çok muhafazakâr bir bölge olarak yaşam sürdüğü için dünya geneline yayılım gösteren küreselleşmenin ve metalaşmanın belli başlı etkilerinden uzak kalmıştır. Bu durum bölgenin yapısı gereği dışa kapalı olmasının önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam anlamıyla küresel ölçekte olmasa da Afganistan ülkesi de giderek yoz bir yaşama doğru sürüklenmektedir. Bu duruma etki eden en önemli faktör medyadır. Medya sektörünü ele aldığımızda bölge içinde ilk olarak 1873 yılında *Şamsulnahr* olarak bilinen bir basın yayını ortaya çıkmış fakat toplum içinde çok rağbet görmediği için kısa sürede yayıncılar tarafından durdurulmuştur. 1905 yılına dek bu durgunluk devam etmiş, daha sonra *Siraculahbar* adında bir yayın kanalı yeniden halka sunulmuştur. Bu kanalın yetersiz olması ile özel ve yeni televizyon kanalları baş göstermeye başlamış ve bu özel yayınlarda seyirciye sunulan içerikler, zamanla toplumun ilgisini çekmeyi başarmıştır. Toplumun bu kanallara ilgi göstermelerinin nedeni şüphesiz ki dış ülkelere alınan yabancı dizi ve filmlerdir. Hindistan ve Türkiye bu dizi, film sahiplerinin başında gelirken, bölgede Türkiye yapımı dizilerin izlenilme durumu her geçen gün artmaktadır. Her ne kadar kültürel açıdan benzer özelliklere sahip olsak da Türkiye hem bölgesel açıdan hem de içsel dinamikleri ile Afganistan'a kıyasla çok daha gelişmiş, modern bir ülkedir. Bundan dolayı Afganistan, Türkiye yapımı dizi ve filmleri yayınlarken kendi kültürüne tehdit ve tehlike olarak görebildiği, toplumsal yapısının zedeleneyeceğini öngördüğü belli başlı sahnelerin gösterimine karşı çıkabilmektedir. Bu yüzden ki Türkiye'den alınan yapımlar özgün bir biçimde yayın akışında gösterime

sunulmamakta ve yer yer sansürlemelere maruz kalmaktadır. Toplumsal düzeni korumak ve kültürel değerleri kaybetmemek adına yapılan bu bilinçli sansürleme durumu, özellikle de Afgan gençlerinin asimile olmalarına engel olamamış ve Afgan halkı kısa süreli de olsa büyük bir dış kültür manipülasyonuna maruz kalmıştır. Henüz bile devam eden bu manipüle olma durumu, her ne kadar büyük ölçüde olsa da zamanla toplumsal kuralların baskın gelmesi ile çok aza indirgenebilmektedir. Afganistan’da küresel ölçekli popüler kültürün aktarımını ve devamlılığını sağlayan televizyon faktörü, seyircisine sunduğu farklı kültürel öğeler ile bölge içinde evlilik, aile, eğitim, ekonomi vb. birçok kurumun zamanla değişmesine ve dönüşmesine yol açmaktadır.

Genel olarak Afganistan renkli bir bölge olarak nitelendirilebilir. Elbette ki rengini çeşitli kültür, kimlik, inanç ve değerlerden almaktadır. Afganistan’ın sosyal yaşamında aile bir kurum olarak ele alındığında, çok değer görmektedir. Bu değer kuşaktan kuşağa aktarımı oldukça önemli görülmekte ve aile içinde en değerli şahsiyet evin en yaşlı erkek üyesi olarak bilinmektedir. Aile içi belirlenmiş kural ve kaideler tüm bireyler için geçerli sayılmaktadır. Bilindiği üzere Afganistan’da belli başlı aile normları, toplumsal yaşamı etkilemekte ve aile toplum üzerinde bir denetim fonksiyonu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Sözü edilen bu toplumsal kurallar aslında Afganistan’da, evrensellikten çok yerelliğin yer edinmesini pekiştirerek, ülkenin genelinde modernliğin ilerlemesi karşısında büyük bir engel olarak belirmiştir. Toplum için çok önemli kabul edilen aile kurumu, evlilik ve ardından çocuk yapma durumuyla tamamlanmaktadır. Afganistan’da da evliliklere önem verilmekte ve evlilik yaşı oldukça düşük bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Kadınların ortalama 18 erkeklerin ise 20 olarak belirlendiği bu evlilik yaşları, ülke içinde kültürden kültüre farklılık gösterebilmekte ve bu sınırın altına da düşebilmektedir. Afganistan halkları için evliliğin bu kadar küçük yaşlarda yapılmasının önemli sosyal nedenleri vardır. Bu nedenler sırası ile topluma özgü kurallar, dinsel inançlar, yoksul olma durumu, eğitimden yoksun olma, belirli kültürel öğeler vb. şeklinde sıralanabilir. Ek olarak erken evlendirme nedenleri, gençlerin toplumsal bağlara bağlı kalıp daha az yozlaşmalarını sağlamak ve toplumsal cinsiyet temelli kadın cinsiyetini kontrol altına almayı amaçlamak olarak da gösterilebilir.

Afganistan’ın sosyo kültürel değerlerini incelediğimizde yaygın olarak iki gelenek göze çarpmaktadır. Bunlardan biri zenne geleneği olarak bilinen *Bacha Bazi* iken diğeri ise kadın bedeninin toplum tarafından ve yine topluma karşı Kamufleje bürünmesi olarak nitelendirebileceğimiz *Baça Poş* geleneğidir. *Bacha Bazi*; seyircilerinin özellikle de varlıklı yetişkin erkeklerden oluştuğu belirli mekânlarda daha çok ergenlik çağında ve çocuk yaştaki erkek çocuklarına, kadın kıyafetleri giydiren, para karşılığında dans ettiren bir gelenek olarak

bilinmektedir. Bu geleneğin günümüzde Afganistan’da azaldığını öne süren iddiaların yanında, hâlâ düğün vb. eğlence törenlerinde bu dansçı erkeklere rastlayabilmekteyiz. Bahsi edilen düğünler, kadın erkek evliliklerinden meydana gelen eğlence törenlerinden ziyade; özel olarak düzenlenen ve sonrasında dans ettirilen çocuk-gençlerin açık arttırma ile de satılabileceği bir parti olarak bilinmektedir. Bacha Bazi, geleneğinde dans ettirilen genç erkek çocuklar, bunun karşılığında az bir miktarda para kazanmaktadır. Daha çok yoksul veya ailesi olmayan çocukların tercih edildiği bu alışılan düzende çocuklar gerçekleşen eğlence sonrası, izleyicilerin cinsel istismarına maruz kalabilmektedir. Bir sosyal kabullenişin ve kültürel şiddetin örneği olan Bacha Bazi, bugüne kadar iktidara geçen her iradenin uzak kaldığı ve üzerine pek konuşmadığı bir konu olarak kalmıştır. Siyasetin konuşulan konularına dâhil edilmek istenmeyen bu “oğlan oynatma” geleneğine hükümetin sessiz kalmasının en temel nedeni, bu geleneği yaşatan ve bizzat izleyicisi olan varlıklı kimselerin tepkisini çekmemek, olarak gösterilebilir. Diğer bir adı ile *Afganistan İslam Cumhuriyeti* olarak anılan Afganistan’daki bazı dini âlimler ve mollalar, İslam’ın tabiatına aykırı olduğu gerekçesi ile bu geleneği reddetmektedir. Ülkenin tamamının İslamiyet’e bağlı olduğu bilinmesine rağmen bu geleneğin hâlâ devam ediyor olması çok ayrı bir tartışma konusudur. Sakalsız erkek anlamını taşıyan *baça bareş* diye anılan çocuklar, toplumda meşru bir sisteme bürünmüş bu *oğlanla oynama* geleneği içerisinde zevk unsuru olarak görülmektedir. Yoksulluk ve artan şiddet eylemleri neticesinde giderek kanunsuz bir hâl almasına paralel olarak ilerleyen, yükselen bu gelenek ve bu geleneğe maruz bırakılan çocuklar ruhsal, duygusal ve zihinsel çöküşler yaşamaktadır. Yaşanan bu olumsuz travmalar, çocuğun Baça bareş olmaktan çıkması ile de devam etmekte ve kalan bütün yaşamını etkisi altına almaktadır. Sonuç olarak bu durum hem istismar edilen gençlerin ve çocukların yaşamlarında bir ömür yer edinmekte, hem de toplumun içsel yapısında nesilden nesle aktarılmaya devam etmektedir.

Diğer önemli kabul görülen geleneklerden biri de Baça Poştur. Çok eski zamanlarda savaşların yoğun olarak yaşandığı dönemlerde, kadınların savaşın olumsuz sonuçlarından korunmaları adına gerçekleştirmek zorunda kaldıkları bu ‘kadın bedenini erkek kıyafet ve aksesuarları ile gizleme’ durumu zaman geçtikçe Afganistan için bir gelenek halini almıştır. Aslında temeline indiğimizde Baça Poş geleneğinin sürdürülmesinin nedenleri toplumsal cinsiyet açısından oldukça ilgi çekicidir. Evlilik sonrası erkek çocuğa bir türlü sahip olamayan ailelerin gözünde Baça Poş, bir kurtarıcı özelliği taşımaktadır. Çünkü benimsenen bu gelenek ile erkek çocuğu olmayan aileden bir kız çocuğu feda edilerek, topluma erkek olarak sunulmakta ve ailenin doğmayan erkek bebek sonrası duyduğu utanç bu şekilde giderilmektedir. Bir nevi toplumsal affedilme olarak da ele alınan bu durumdan sonra aile,

kendi içinde bir inanç geliştirerek sergilediği bu davranış neticesinde, toplum tarafından ödüllendirileceğini düşünebilmektedir. Ayrıca bu inanç doğrultusunda, bir sonraki gebelikte yüksek olasılıkla erkek çocuğun doğumu beklenmektedir. Bugün Afganistan’da Baça Poş’u mecburen kabul eden ve kendi içinde bir kimlik bunalımı ve sonrasında -muhtemelen yetişkinlikte- bir kimlik krizi geçirme potansiyeli yüksek olan birçok kız çocuğu bulunmaktadır. Gerçek olan durum şudur ki bizler ve hatta Afganistan’ın yerel halkları bile, karşılaştıkları kişinin biyolojik kimliğinin kadın veya erkek olup olmadığını anlayamayacak kadar ciddi bir değişim durumu söz konusudur. Aile içinde ‘oluşturulmuş erkek çocuğu’ her ne kadar sosyalleşmede güçlük çekse de diğer yandan ailenin geçimini sağlamak adına da itildiği bu düzende, toplum içinde ‘erkek meslekleri’ olarak bilinen birçok işte çalışabilmektedir.

3.3. Ekonomik Yapı

İnsan yaşamını devam ettirebilme ve güvence altına alabilme açısından önemli bir yere sahip olan ekonomi, birçok ülkede özellikle de sanayinin ilerlemeye başlaması ile beraber 18. Yüzyıl’ın ikinci yarısından, 1980’ler sonrasına kadar hızla gelişim göstermiştir. Sosyolojinin önem verdiği konular arasına giren ekonomi; insan gruplarının etkileşim sonucu gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerin gruplar arası ilişkilerini inceleyen, grupların sahip olduğu teknolojik alt yapıyı ele alan, insan-doğa etkileşimini ve grupların örgütlenme biçimi ile ilgilenen önemli sosyal bir olgudur. Her toplumun ekonomik alt yapı ve sistemi farklıdır. Afganistan’ı ele aldığımızda ise çok uzun yıllar boyunca süren iç-dış savaşlardan dolayı gelir seviyesinin düşük, çoğu zaman dengesiz ve yetersiz bir ekonomiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sözü ettiğimiz iç savaşlar neticesinde Afgan para birimi devamlı bir değer kaybetmiş ve Afganistan en yoksul ülkeler arasında yerini almıştır. Aslında genel olarak baktığımızda Afganistan, sahip olduğu yeraltı kaynakları bakımından, hem komşu olduğu ülkeler için önemli kavşak noktasıyken hem de Asya kıtasında yer almasıyla, birçok Avrupa ülkesinin ‘küresel ekonomik kalkınma plânı’ için oldukça kıymetlidir. Dünyanın en zengin mineral rezervlerine sahip olan Afganistan (Doğalgaz, petrol, kömür, bakır, gümüş, altın, kobalt, kükürt, kurşun, çinko demir cevheri, tuz vb.) gaz ve petrol yataklarının yanında lityum gibi değerli kaynaklara da sahiptir. Fakat ülkenin dinmeyen iç karışıklıkları, genel istikrarsızlık durumu, dağlık ve engebeli araziye sahip olmasından dolayı ulaşımın güç olması, bu kaynakların çıkarılması önünde büyük engel teşkil etmektedir. Bunun dışında arpa, çavdar, şeker kamışı, pancar, bezelye, mısır, patates, çiğit, pamuk, karpuz, kavun, üzüm ve diğer

tarımsal ürünler yetiştirilmektedir. Fıstık, yün, koyun ve kuzu derisi önemli diğer ziraat ürünleridir (Akkurt, 2004: 29; Kiren, 2012: 39; Afganistan Dışişleri Bakanlığı, 2007: 58-60). Yapılan araştırmalara göre Afganistan topraklarında gerçekleşen savaşlar esnasında bölgeye döşenen 50 milyona yakın mayın, yaşanan doğal afetler ve savaşın olumsuz bir sonucu olarak su kaynaklarının kirlenmesi, tarımın gelişmesine engel olmaktadır. Bu engeller ekonomide duraksamalara neden olmuş ve zaman zaman çöküşler meydana getirmiştir. Ekonomide dışa bağımlı olan Afganistan, özellikle de 2001 yılından beri dış ülkelere aldığı desteklerle, özel kurum ve kuruluşları geliştirmeyi ve dolayısı ile ülke ekonomisini kalkındırmayı amaçlamaktadır. 2001 yılı sonrası artan desteklerin yanı sıra tarımda üretim artmaya başlarken, aynı zamanda birbirini takip eden yıllarda birçok ülkede Afganistan ekonomisi temelli konferanslar düzenlenmiştir. Almanya’da düzenlenen Bonn-Berlin, İngiltere’de Londra, Fransa’da Paris, İtalya’da Roma, Hollanda’da Hague, Portekiz’de Lizbon ve Afganistan’daki Kâbil konferansı bunlara örnek olarak verilebilir. Afganistan’da Endüstri ve sanayinin çok az gelişim göstermesi ile beraber, 2001’den bu yana sanayi politikaları hız kazanmaya başlamıştır. Ancak yine de sanayi sektöründe çoğunlukla tekstil, pamuk, gübre, çimento ve şeker gibi ürünlerin işlenmesinden söz edilebilir. Bütün bunlar dışında Afganistan ekonomisinde payı büyük olan uyuşturucu üretimi, en fazla Taliban’ın kontrolü altında olan Helmand bölgesinde yapılmaktadır. Ülkede yaşanan ekonomik sorunlar ve krizlerden dolayı bölge halklarının bir kısmı uyuşturucu üretimine yönelmek zorunda kalabilmektedir. UNODC’un (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi) 2020 yılında yayınladığı rapora göre Afganistan dünya haşhaş üretiminin %85’ini gerçekleştirmektedir. Ayrıca UNODC 2021 yılı raporunda, Afganistan’ın dış ülkeler için 300 tonu aşkın saf eroin ürettiğini açıklamıştır.

3.4. Dini Yapı

İnsanlık tarihi içerisinde köklü bir geçmiş ile karşımıza çıkan din olgusu, kavramsal olarak; insanın kaderini bağlı gördüğü üstün bir güç veya ilkeye inancı, bu inancın sonucu olarak toplumsal ve bireysel açıdan insan yaşamında belli başlı kuralları yaratan ahlaki ve zihni bir tutum olarak ele alınabilir. İnanılan bir güç adına girilen eylemler olarak da tanımlayabileceğimiz bu olgu, tüm toplumsal süreçlerde etkisini göstermiş ve aynı şekilde toplumdan ziyadesi ile etkilenmiştir. Dinin var olabilmesi için bir toplumun olması ve bu toplumun da bir kültüre sahip olması gerekir. Afganistan’ın %99’luk bir kesimi İslâmiyet inancına sahipken, azınlık durumunda olan Yahudi, Sih ve Hinduların varlığından da söz edilebilir. Müslüman kitlenin arasından %85’i Sünni iken geriye kalanlar Şia, îmamîlik ve

İsmâîlîlik mezhepleri içerisinde yer almaktadır. Afganistan'ın birçok kurumunda din önemli bir faktör olduğu gibi kurum ve kuruluşların işleyişinde de önemli rol oynamaktadır. 1923 anayasasının 2. fıkrası, *“Afganistan'ın dini kutsal İslâm dinidir. Afganistan'daki diğer inançlar olan Hinduizm ve Yahudilik devletin koruması altındadır.”* şeklindedir. Bu ikinci maddeye daha sonra İslâm'ın Hanefî mezhebinin geçerli olduğu da eklenmiştir.² 40. fıkarda ise *“hiçbir dinin takipçileri dini gayr-i milli ve gayri insani propagandada kullanamazlar”* şeklinde bir ibare bulunmaktadır.³ Bu kanunlar bölgede oluşabilecek din temelli kargaşaların önüne geçmeyi amaçlasa da, Afganistan'daki dini toplumsal eylemler ve iç savaşlar farklı dinlerden kaynaklı olmayıp, yine İslâmiyet'i benimseyen fakat farklı mezheplere mensup topluluklar arasında yaşanmaktadır. Geleneksel ve dini toplumsal yapıda olan bu bölge içerisinde dini tarikatların sayısı çok fazladır. Toplumun belli başlı problemlerini çözmede bu tarikatlar yahut önemli dini şahsiyet ve önderlerin rolü büyük olmakla beraber din temelli normlar, hukuksal normların önüne geçmektedir. Laiklik karşıtı olup mevcut dinin esas kaidelerine bağlı olmayı tercih eden bir düşünde tarzı olarak bilinen Fundamentalizm, İslâm ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Afganistan'da da radikal İslâmi örgütlerin oluşumunun temelinde karşımıza çıkar. Samuel Huntington'a göre bu tür grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, Batı kültürünün Müslüman toplumlarına acımasızca saldırması ve egemenlik kurmasıdır (Huntington, 1380: 38). El-Kaide, İŞİD-H (Irak Şam İslam Devleti ve Horasan kolu) ve Taliban gibi Modernizm ve sekülerizm karşıtı aşırı dinci grupların ortaya çıkmasında, Afganistan'daki sosyal, ekonomik ve siyasal istikrarsızların payının fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Din zaman içerisinde gelişimi ve ilerleyişi ile beraber toplumda dayanışma, bütünleşme, kaynaşma gibi yapıcı kolektif bir birlik olma durumlarının yanı sıra öteki olma, kargaşa ve savaş gibi olumsuz nedenleri de doğurmuştur. İçinde yaşanan toplumun sahip olduğu dinin, onu benimseyen veya benimsemeyen her bireyin yaşamına mutlaka etkisi vardır. Bu durum bir yere kadar kaçınılmazdır. Bireylerin yaşamlarında dini düşüncelerle sergiledikleri her davranış ve sahip oldukları her düşünce, din sosyolojisinin ilgi odağıdır. Bu durumu Max Weber'in Sosyolojinin ilk görevinin sosyal davranışı açıklama olduğu düşüncesinden yola çıkarak *“din sosyolojisinin, dinin mahiyet ve içeriği ile değil, toplumsal davranışın özel bir tarzının ortaya koyduğu etkiler ve şartlar ile ilgilenmesi gerekmektedir.”* söylemi ile destekleyebiliriz.

²[http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html\(01.10.2012\).](http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html(01.10.2012).)

³Yılmaz Soyzer, a.g.e., s. 87-89.

3.5. Dil ve Eğitim

Genç nüfuslu bir yapıda olan Afganistan ülkesinde 30 dan fazla dilin var olduğu bilinmektedir. Bu diller arasında resmi iki dil olan Darice ve Peştuca başı çekerken, beraberinde Özbekçe, Türkmençe, İngilizce, Urduca, Peşeyice, Nuristanice, Beluçça ve Arapça gibi diller de konuşulmaktadır. Bu dilleri yüzdelikle açıklayacak olursak; genel araştırmalara göre %48 Darice, %35 Peştuca, %11 Türkçe (Özbekçe, Türkmençe, Kırgızca, Kazakça ve Hazaraların konuştuğu Hazaregi dili vb.) ve %6 diğer diller olarak sıralayabiliriz. Afganistan kurumlarında resmi dillerin konuşulması zorunluluğu vardır. Fakat bu bölge halklarının kendi bölgelerinde, kendi anadillerini konuşmalarına engel olan bir durum değildir. Sahip olunan dillerin konuşulduğu bölgeleri detaylı bir biçimde incelediğimizde öncelikle Hazara halkının konuştuğu *Hazaregi* dili, bölgenin orta kısmını oluşturan Hazaracât bölgesinde konuşulmaktadır.

Devamında diğer dilleri sıralarsak:

1. *Özbekçe (Doğu Türkçesi): Ülkenin kuzey vilayetlerinde konuşulmaktadır.*
2. *Türkmençe: Türkmenistan'a yakın şehirlerde konuşulmaktadır.*
3. *Beluçi: Ülkenin güney batısındaki şehirlerde konuşulmaktadır.*
4. *Berahui: Şurabek ve Çahansur vilayetleri civarında konuşulmaktadır.*
5. *Umeri: Logar vilayetinde konuşulmaktadır.*
6. *Ceti: Ülkede göçebe hayatı yaşayan çingeneler konuşmaktadırlar.*
7. *Pencabi: Afganistan'da yaşayan Sihler konuşmaktadırlar.*
8. *Lahenda: Kandehar'da yaşayan Hindular konuşmaktadırlar.*
9. *Sendhi: Kabil, Kandehar, Lagman ve Celalabad'da yaşayan Hindular konuşmaktadırlar.*
10. *Kırgızca: Küçük Pamir'de yaşayan Kırgızlar konuşmaktadırlar.*
11. *Kazakça: Ülkenin kuzeyinde bazı köylerde yaşayan Kazaklar konuşmaktadırlar.*
12. *Moğolca: Herat'ın doğusunda bulunan bazı köyler ve Faryab yakınlarında konuşulmaktadır.*
13. *Paraçi: Necrab vadisinde bulunan Tagab'a bağlı olan Allahsay'da konuşulmaktadır.*
14. *Munci (Menci): Badehşan'a bağlı olan Mencan'da konuşulmaktadır.*
15. *Vahi: Badehşan'a bağlı Vahan'da konuşulmaktadır.*
16. *Seriki: Vaha'nın kuzeyinde konuşulmaktadır.*

17. *Sengliçi: Badehşan'a bağlı olan Mencan'ın doğusu ile Zibak'ın güneyinde konuşulmaktadır.*
18. *Zibaki: Badehşan'a bağlı olan Zibakta konuşulmaktadır.*
19. *Eşkaşemi: Badehşan'a bağlı Eşkaşem'da konuşulmaktadır.*
20. *Şagni: Badehşan'a bağlı Şağnan'da konuşulmaktadır.*
21. *Ruşnai: Badehşan'ın batısında ve Rud-i penç civarında konuşulmaktadır.*
22. *Keteh: Nuristan'ın doğu, batı ve merkezinde konuşulmaktadır.*
23. *Vaykeli: Nuristan'ın merkezinde konuşulmaktadır.*
24. *İnkui: Nuristan'ın batı ve merkezinde konuşulmaktadır.*
25. *Paruni: Nuristan'ın merkezinde konuşulmaktadır.*
26. *Paşei: Nuristan'ın güney, batı ve merkezinde konuşulmaktadır.*
27. *Gurbeti: Nuristan'ın doğusunda konuşulmaktadır.*
28. *Tirahi: Hayber ve Deheh'in batısında konuşulmaktadır.*⁴

Yoksul bir ülke olarak bilinen Afganistan'da eğitim olanakları oldukça düşüktür. 3 kademe şeklinde öğrenim verilen Afgan eğitim sistemi ilkokul (6 yıl), ortaokul (3+3 yıl) ve yükseköğretim şeklinde verilmektedir. İlk altı yılın zorunlu eğitim olduğu Afganistan'da, bir öğrencinin diploma alabilmesi için ortaokulun ilk üç yılını okuması şarttır. Afganistan'da eğitim seviyesinin düşük olmasının nedenlerini şu maddelerle sıralayabiliriz:

1. Yaşanan sosyal ve siyasal problemlerden kaynaklı güvenlik sorunu.
2. Nitelsiz öğretmen varlığı
3. Yeterli sayıda öğretmen olmaması
4. Öğretmenlerin uyguladığı yanlış eğitim teknikleri
5. Öğrenim görebilecek mekân eksikliği
6. Ezbere eğitim sistemi
7. Öğrenci merkezli eğitim sisteminden ziyade öğrenci odaklı sistemin uygulanması vb.

Afganistan'da eğitim alanında sadece müfredat eğitimi ile sınırlı kalınmamış aynı zamanda din eğitimine de büyük önem verilmiştir. Afganistan halkının eğitime ilgisi her geçen gün artmaya başlarken 2000'lerde Taliban'ın zayıflaması ve düşmesi, yerel halkı eğitime daha çok yakınlaştırmıştır. Bölgede bazı halklar tarafından anadilde eğitim çalışmaları sürdürülmüş olsa da bu konuda pek başarılı olunamamıştır. Fakat eğitim ile ilgili belirli durumlar yasaya

⁴Yezdani, C.I, s. 127-128.

yansıyabilmiş ve 2003 Anayasasına göre devlet okulları ücretsiz kabul edilirken, ilköğretim (ilk 6 yıl) zorunlu hale getirilmiştir.

3.6. Jeostratejik Önem

“Asya’nın kalbi” olarak kabul edilen Afganistan, dünya ticaretinin önemli kesişim noktaları arasında yer alır. Çok uzun yıllar işgallere maruz kalmış bu bölge, değerli maden yataklarından dolayı da bazı ülkeler için hedef konumunda olmuştur. Öncelikle gerekli hammadde ihtiyacını gidermek ve küresel ekonominin ilk sırasında yer almak adına Hindistan’ı sömürgesi altına almak isteyen İngiltere, zamanla Afganistan bölgesine yönelmeye başlamıştır. Bu yönelimin ana nedeni Rusya’nın Afganistan üzerinden güneye inmesini engellemektir. Dolayısı ile 1839’dan 1919’a kadar İngiltere-Afganistan arasında bir işgal ve bağımsızlık mücadelesi sürmeye devam etmiştir. Akabinde Afganistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olan Rusya, hem ekonomik çıkarlarını elde etmek hem de bölgede komünist ideolojik temelli bir siyasi yönetimin oluşturulması için Afganistan’ın iç siyasetinde yönelmiş ve 1979 işgali için harekete geçmiştir. 9 yıla aşkın süren bu süreç SSCB için olumsuz sonuçlanmıştır. Daha sonra artan terör eylemlerinin ABD’ye sıçraması ile Afganistan bu defa Amerika’nın hedef noktası haline gelmiştir. 1919-1945 yılları arasında ABD-Afganistan ilişkileri daha çok ekonomik düzeydeyken, 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika, gün geçtikçe büyüyen ve kendisine tehdit olarak gördüğü grupları temizlemek adına bölgeye operasyonlar düzenlemiştir. Sonuç olarak 30 Ağustos’ta ABD’nin son askerlerinin de çekilmesiyle “Amerika’nın en uzun savaşı” sona ermiştir.⁵ Bölgede 20 yıllık bir savaşın neticeye ulaşamaması, ABD’nin askerlerini geri çekmesine yol açmış ve dolayısı ile Çin’in Afganistan üzerindeki planları açığa çıkmaya başlamıştır. Çin’in hedeflerinden biri, Taliban’ın Çin sınırındaki halklar üzerinde etkili olmasını engellemek ve olası başkaldırıların önüne geçmek iken, diğer hedefi ise ‘*Bir kuşak bir yol*’ olarak da bilinen (YİYP) ‘*Yeni İpek yolu*’ Projesidir. “*Tek yol, tek kuşak*” sloganı ile modernize edilmiş tren yolları vasıtasıyla ipek yolu üzerindeki ülkelerin, özellikle de Orta Asya ülkelerinin birbirine bağlanması ve bölge ekonomisinin yeniden canlandırılmasını hedefleyen Yeni İpek Yolu Projesi’ni (byegm.gov.tr, 2014), ilk kez Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 7 Eylül 2013’te Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir (fmprc.gov.cn/mfa, 2013). Bu proje yalnızca kara ile sınırlı değildir. Aynı zamanda (DİYP) ‘Deniz İpek yolu

⁵“Last troops exit Afghanistan, ending America's longest war”. AP NEWS (İngilizce). 30 Ağustos 2021. 30 Ağustos 2021 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 31 Ağustos 2021.

Projesi' varlığından da söz edebiliriz. Afganistan'ı ekonomik açıdan en büyük yatırım sahası olarak gören Çin'in diğer bir hedefi de bölgedeki demir, bakır madenlerine erişebilmek olmuştur. İran ve Afganistan'ın kültürel olarak birbirine yakın olması ve İran'ın gözettiği ülke içi çıkarlar, iki ülkeyi zamanla birbirine yakınlaştırmıştır. Afganistan'daki Şii ve Fars azınlıklar (Hazaralar-Tacikler), Tahran'ın ülkedeki çıkarları, Afganistan'ın İran mallarını ve doğal gazını Orta Asya'ya ulaştırma bağlamında sahip olduğu jeostratejik konumu, Afganistan ile paylaştığı uzun sınırın güvenliğine yönelik oluşturduğu uyuşturucu, göç ve insan kaçakçılığı gibi meseleler İran'ı dönemsel olarak Afganistan'da ortaya çıkan gelişmelere duyarlı kılan diğer nedenlerdir.⁶ Türkiye için Afganistan'ın önemini, TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) bölgedeki çalışmaları ile gösterebiliriz. Bu çalışmalar ile Afganistan'ın birçok alanda kalkınmasını hedefleyen Türkiye, ilk olarak 1920 yılında Kâbil'e gönderdiği büyükelçi ile Afganistan'la dost olduğunu göstermiştir. 1927'de Amanullah Han ile Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın ilişkiler içerisinde olması ise bu dostluğu pekiştirmiş ve günümüze kadar ticari, ekonomik, eğitim, askeri vb. alanlarda Afganistan'a yönelik bir desteğin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Afganistan'ın diğer ülkeler açısından önemine baktığımızda; Pakistan 1947 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra sınır komşusu Afganistan ile bazı gerginlikler içerisine girmiştir. Bu gerginliklere baktığımızda, Pakistan sınırları içerisinde yaşayan ve Pakistan nüfusunun %17'lik bir kısmını oluşturan, Peştunların yaşadığı bölge olarak bilinen Peştunistan bölgesi karşımıza çıkar. Bu bölge için iki ülke arasında 12 Kasım 1893'de varılan Durand sınır antlaşması hâlâ bir sorun olarak görülmektedir. Durand Hattı, iki ülkenin istihbarat servisleri, silahlı kuvvetleri yanında etnik gruplar, kabileler, yerel ağalar, ayrılıkçı ve aşırılıkçı gruplar ile kaçakçılar gibi farklı nitelikte bileşenleri içeren; siyasi, askeri, toplumsal, güvenlik ve ekonomik boyutları olan bir sorun sahasıdır.⁷ Afgan hükümetinin Durand hattını uluslararası sınır olarak kabul etmemesi, Afganistan'ın Peştun halkını huzursuz eden bir durumdur. Ayrıca sınır boyunca iki ülke arasında devamlı çatışmaların yaşandığından da söz edilebilir. Henüz bir neticeye varmayan Durand hattı sorununun yanı sıra Pakistan ve Afganistan arasındaki diğer bir gerginlik ise giderek güçlenen Fundamentalist örgütlerdir. Pakistan olası tehditleri önlemeyi amaçlayarak, ⁸kendi çıkarlarını köktendinci grupları

⁶Taş Yetim, H. (2021). İran'ın Hindistan ve Pakistan Siyasetinde Afganistan ve Taliban Etkisi, Türkiye ORSAM, Ankara. S.3.

⁷Vanda Felbab Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics" Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 126-129.

⁸Roznameyi Afganistan Ma, (22.09.1394), "Revabiti Afganistan ve Pakistan der Zir Sayeyi Vagerayi Tarihi", http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=134521 31.12.2019.

eğitmekte ve ev sahipliği yapmakta bulunmaktadır. Yeniden yapılandırılması hedeflenen Afganistan'a maddi destek sunan ülkeler arasında olan Hindistan, Afganistan'ın terör sorununa ortak olarak olası örgütlerin ortadan kalkması için daima Afganistan ile bir birliktelik içerisinde olmuştur. 1979 yılı işgal sürecinin başlaması ile Afganistan'ı önemsemeye başlayan Suudi Arabistan'ın bölgeye ilgisinin esas temelinde, Afganistan'da Sünni mezhebinin ağır basması yatmaktadır. Afganistan'daki köktendinci gruplara verdiği destekler ile anılan Suudi Arabistan Krallığı, uzun yıllardır Afganistan-Taliban arası alınan kararlarda, varılan uzlaşmalarda, aracı olarak görev almıştır. Mezhepsel aynılığın ağır bastığı diğer bir ülke olan BAE (Birleşik Arap Emirlikleri), uzun zamandır Taliban örgütüne finansman kaynağı veren büyük ülkeler arasında yerini almıştır. Diğer bahse değer olan Katar'ı ele aldığımızda; Taliban destekli bir ülke olduğunu ve 2013 yılında Doha kentinde Taliban'a açması için izin verdiği bir temsilciliğin varlığı ile örneklendirebiliriz. Ayrıca Katar'a ait olan Al Jazeera (El Cezire) isimli TV kanalında, yıllardır Taliban propagandası üzerinden yayınların yapılması da ülkenin Taliban destekli olduğunu göstermektedir.

3.7. Afganistan'ın Siyasi Dönemleri

3.7.1. Modern dönem öncesi

Afganistan'ın tarihi geçmişine baktığımızda eski çağda Uryana (İryana-İran), Orta Çağ zamanında 5. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar Horasan, 19. Yüzyıl ve sonrasını kapsayan Yeni Çağda ise günümüz adı ile yani Afganistan olarak anılmaktadır. Afganistan bölgesi birçok imparatorluğun egemenliği altına girerek, çeşitli kültürlerle her zaman ev sahipliği yapmıştır. Bu durum kimi zaman savaş sürecinden dolayı bir istila ve işgal sonucunda ortaya çıksa da kimi zaman da bu bölgenin jeolojik özelliklerinden kaynaklanmış, komşu ülkelere geçişte bir yol olarak kullanılmış ve tarihte yerini bulmuştur. İlk olarak M.Ö. 500'lü yıllarda yaklaşık 200 yıl boyunca, İran hükümdarı I. Darius'un egemenliği altında olan bu bölge daha sonra M.Ö. 335 yılında Büyük İskender'in işgali ile el değiştirmiştir. Sonraki yıllarda parçalanmaya başlayan bu imparatorluk, yerini Selevkid (Seleukod) krallığına bırakmıştır. Daha sonra Yunan kökenli yöneticilerin etkisi ile bölgede, M.Ö. 187 yılında Baktriana devleti kurulmuştur. Yeni kurulan bu devlet sonraki süreçlerde Hindistan'ın Mauryalılar hanedanı olan Çandragupta ile bir çatışma sürecine girmiş ve bunun sonucunda zayıflamaya başlamıştır. Kurulan ve dağılan bu imparatorluklardan sonra bölge M.S. 50-125 yıllarında Sakalar (İskitler) tarafından, M.S. 125-480 yıllarında ise Kuşanlılar tarafından yönetilmiştir. Bu yıllardan sonra Akhunlar olarak bilinen Halaç Türkleri bölgeye akın ederek tam 100 yıl

boyunca hâkimiyetini sürdürmüştür. 6. Yüzyıl'a gelindiğinde Türkler ve Sasaniler arasında yaşanan mücadele sonucunda bölgede Hun ve Saka beylikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Mücadele sonrasında Sasaniler zayıflayınca, bu durum fırsat olarak değerlendirilip Arap istilalarının önü açılmıştır. İstilalar sonucunda bölgeye halifenin kararı ile çok fazla sayıda vali atanmış, merkezi yönetim ele geçirilmiştir. Bu istilalar, Afganistan tarihinde İslamiyet'in ilk ayak izlerini meydana getirmiş, akabinde Hz. Ömer döneminde İslâm inancı bölgeye yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır. Buna ilaveten Basra valisi Abdurrahman Bin Sumreh'in fetihleri ile İslâm bölgeye yayılmıştır. Hz. Ali dönemine geldiğimizde İslamiyet Kâbil'e kadar ilerlemeye başlamıştır. Bununla birlikte 657 yılında İslâm inancı tüm bölgeyi sarmış ve etkisi altına almıştır. Zamanla Arap egemenliğinin zayıflaması üzerine, Gulam birliklerinin akın etmesi ile bölgede bağımsız emirlikler kurulmaya başlanmış, 9. Yüzyıl'a geldiğimizde iki önemli hanedanlık olan Samaniler ve Safariler arasında yaşanan çatışmalarda, Samaniler galip gelmiştir. Fakat daha sonra Samanilerin kendi iç işlerinde ortaya çıkan karışıklıklar, iç isyanların başlamasına ve hanedanlığın zayıflamasına neden olarak ilerleyen yıllarda Gazne merkez olarak belirlenmiş ve Gazneliler devletinin (962) kurulmuştur. İslamiyet'in Sünnilik mezhebinin dünyaya yayılmasında önemli role sahip olan Gazneliler, egemenlikleri sürecinde İran, Afganistan ve Orta Asya'nın güneyinden, Hindistan'ın Kuzeybatısına kadar ilerleyerek sınırlarını genişletmeyi başarmıştır. Gaznelilerin zayıflamasının ardından, Afganistan topraklarının bir kısmı Selçukluların himayesine girer.⁹

Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in ölümü ile gerçekleşen otorite boşluğunu fırsat olarak değerlendiren Gurlular, bu topraklara egemen olmaya başlamıştır. Gurlulardan sonra 12. yy'da Harizmşahların işgali ile bölge, Sultan Alaeddin Muhamed tarafından yönetilmeye başlanmıştır. 1220 yılında bölge Moğolların istilasına uğrayarak 150 yıla yakın bir sürede yönetilmiştir. Moğollar Timurlulara yenilince bu toprakları bir süre Emir Timur ele geçirmiştir. Timur'un ölümünün ardından oğlu Şah Ruh'un başa geçmesi ile ülke daha önce hiç yaşamadığı bir Rönesans sürecini yaşamış ve bu yıllarda ülke şehrin merkezini Herat'a taşımıştır.

⁹Gul Mohammad Sultanoglu, Afganistanda Şiilik Tarihi ve Hazaralar (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018.), s. 4.

3.7.2. Modern döneme giriş (1709-1880)

1483-1530 yılları arasında bölgeyi yöneten Babürlerin hükümdarı Babür'ün, İranlılar ile girdiği çatışma ortamından sonra ülkede bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bu çatışmaların sonucunda 1709'da Vaiz Han'ın İran valisi Gurgin Han'a karşı başlattığı isyan, Afganistan'da '*milli bir devlet uyanışının*' gerçekleşmesinde önemli bir olay olarak tarihe geçmektedir. Bu topraklar Babürlerden sonra Özbekler, Safeviler daha sonra ise Nadir Şah tarafından sırasıyla yönetilmeye başlanmıştır. 1738'de Nadir Şah Afşar'ın ülke toprakların yönetimini yeniden ele geçirmiş ve ölümünün ardından ordusunda ayrılıklar yaşanmıştır. Yaşanan bu ayrılıklar ile ordu birlikleri İran'dan ayrılmış, günümüzdeki Afganistan topraklarında 1747 yılı itibari ile ilk Afgan Krallığını kurmayı başarmışlardır. Bu krallığın kurulmasına önderlik eden Ahmet Han Dürrani Hindistan ve İran'da yaptığı başarılı seferleri ile tanınan Nadir Şah'ın önemli komutanlarından biri iken aynı zamanda vali olarak görev yapması ile de bilinmektedir. Dürrani'nin Afgan krallığını kurmasındaki amaç ülkeyi doğal sınırlarına kavuşturup merkezi otoriteyi de güçlendirerek milli birlik ve beraberliği sağlamak olmuştur. Tüm bu inanç, davranış ve başarılarından dolayı yaşadığı dönemde Baba olarak anılmış ve halk tarafından benimsenen bir kişilik olmuştur. 1773'te yaşamını kaybetmesi sonucu oğlu Timor Şah 20 yıllık bir süreçte bölgeyi yönetmiştir. Yönetimi boyunca yaptığı en önemli şey, başkenti Kandahar'dan Kâbil'e taşımak olan Timor Şah'ın döneminde merkezi otorite boşluğundan dolayı sürekli iç karışıklıklar yaşanmıştır. Timor Şah'ın ölmesi ile oğulları arasında çıkan taht mücadeleleri esnasında bölge, 7 yıl boyunca oğul Zaman Şah tarafından yönetilmeye çalışılmıştır. Zaman Şah'tan sonra sırasıyla Fetih Han, Dost Muhammed Han ve Emir Ali'nin yönetime gelmesi sonucunda Rusya ile olan ilişkiler artmaya başlamış ve dolayısıyla da İngilizler bu bölge için sömürü politikalarını geliştirmeye başlamıştır.

3.7.3. Emir Abdul Rahman Han dönemi (1880-1901)

Dost Muhammed Han'ın 27 oğlundan en büyüğü olan Muhammed Afzal'ın, babasından sonra tahta geçmesi beklenirken, onun yerine daha küçük kardeşlerinden biri olan Şir Ali'nin tahta geçmesi bir takım iç karışıklıkları meydana getirmiştir. Şir Ali Han'ın annesinin Sadozay kabilesine ait olması, onun tahta geçmesini kolaylaştıran bir faktördür. Muhammed Afzal Han'ın tahta geçememesi ve temelde haksızlığa uğradığını öne sürmesi ile baş gösteren iç karışıklıklara, hem oğlu Abdurrahman Han hem de öz kardeşi Muhammed Azim Han destek vermişlerdir. Böylelikle kargaşalar merkezi otoriteyi zayıflatmış ve bölge

ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluklara bir de İngilizlerin bölge üzerindeki İşgal planı eklenmiş, Şir Ali Han'dan sonra yerine oğlu Yakup Han'ın tahta geçmesi de iç kargaşayı dindirememiştir.

Bu kaosu fırsat bilen Abdul Rahman Han, 20 Temmuz 1880 tarihinde Emir ilan edilip tahta geçmeyi başarmıştır. Daha modern bir Afganistan amacı güttüğünü öne süren Abdul Rahman Han, Allah'ın isteği üzerine tahta geldiğini öne sürmüştür. *“Allah bir şeyi yapmak isterse onun için hazırlık yapar. Allah Afganistan'ı yabancıların saldırgan faaliyetlerinden ve içerideki karışıklıktan kurtarmak için beni, bu fakir kulunu, onurlandırdı,”* demiştir (Khan, 1900b: 80). *Demir Emir* lakaplı Abdul Rahman Han dönemindeki Afganistan'a baktığımızda, devlet hazinesinin neredeyse boş olduğu, iç karışıklıkların üst düzeyde yaşanmaya devam ettiği, kabile reisleri ve din adamlarının bulundukları topraklarda kendi hâkimiyetlerini sürdürdükleri görülmüştür. Bütün bunlara karşı olduğunu, ülkede mutlak monarşinin oluşmasını amaç edindiğini belirten Han; merkezi otoriteyi güçlendirmek adına tüm Afganistan nüfusunu bir olmaya davet etmiştir. Geleneksellikten modernliğe geçmeyi amaçlayan Han, var olan ve kurulacak tüm kurum ve kuruluşların temelde modernize edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu yenilikler din adamlarını, kabile ve boy reislerini kızdırmış, dolayısıyla Han'ın iktidarlığı süresince kırkın üzerinde isyan gerçekleşmiştir. Kendi döneminde birçok kurumu etkisi altına almak isteyen Abdul Rahman Han kendi iktidarlığını korumak adına dini kurumsallaştırmayı hedefleyerek din ve eğitim üzerine yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler arasında dini çıkar doğrultusunda kullanmak isteyen mollaları engellemek yer alırken, din adamlarının göreve alınmaları veya görevde kalmaları adına sınav sistemi başlatılmıştır. Kâbil'de açtığı kraliyet medresesi, 200 öğrenciyi yatılı okutarak İslâm-i hukuk başta olmak üzere genel eğitim sistemi üzerinden planlanmıştır. Bu öğrencilere matematik ve geometri de öğretilirken cihat konusu da müfredat içine dâhil edilmiştir. Okuldan mezun olanlar kadı ve müftü olarak atanmaktadırlar (Kakar, 1979: 162). Cihat konusu ise halkın dini duygularını uyandırmak amacıyla öğretime sunularak ayrıca ordu üzerinde yenilikler yapmak istenmiş ve güçlü bir polis ordusu kurmuştur.

3.7.4. (1901-1973) Afganistan siyaseti

Abdul Rahman Han'dan hemen sonra iktidara geçen en büyük oğul Emir Habibullah babası gibi din temelli bir yönetimi sürdürerek, önceleri mollaların desteğini almayı başarsa da daha sonra bu destekler aza inmeye başlamış ve giderek kaybolmuştur. Babasına kıyasla daha hoşgörülü biri olan Habibullah Han, Afganistan'ın moderniteye ihtiyacının olduğunu

yineleyerek, 1904 yılında Kâbil şehrinde ilk modern okulun açılmasını sağlamıştır. Abdul Rahman zamanında baskı yoluyla göç ettirilen Peşaver ailesi (Tarziler), Habibullah Han'ın isteği üzerine bölgeye geri dönmüş ve böylece Afganistan'ın modernlik tarihine ciddi bir adım atılmıştır. Bu adımı Mahmut Beg Tarzi'nin önderliğinde basılan *Sirâc'ül Ekber* gazetesi örnekleyebiliriz. Gazetenin yayın amaçları arasında; milliyetçi ruha sahip, sömürge karşıtı ve İslâmi temelde modernliği esas alan bir halk oluşturmak ve küresel çaptaki olaylardan tüm bölge halkını haberdar etmek vb. yer almaktadır. Habibullah Han'ın desteğini alarak etkisi altında olduğu Avrupa reformist sistemini ve Japonya'nın modern yapısını temele alıp Afganistan'a yepyeni bir düzen getirmeyi hedefleyen Tarzi, ayrıca Osmanlı'nın özünde Panislamcı olmasından ve Genç Türklerin yenilikçi faaliyetlerinden de etkilenmiştir. Tarzi'nin bu isteğine kabile reisleri ve din âlimleri karşı çıkmış, hedeflenen modern eğitime engel olmaya çalışmışlardır. 1919 yılına gelindiğinde Habibullah Han'a, Mustafa Sagir adındaki eylemci tarafından suikast düzenlemiştir. Rusya gerçekleşen bu suikastın sorumlusu olarak İngiliz devletini göstermiştir. Sagir, aynı zamanda Mustafa Kemal için de suikast plânının olduğu iddiasıyla Türkiye'de iken tutuklanıp Ankara'da yargılanarak idam cezasına çarptırılmıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra yeni bir iktidara ihtiyacı olan Afganistan'ın, 22 Şubat 1919 tarihinden itibaren on yıl sürecek olan kraliyet yönetimin başına Habibullah Han'ın oğlu Emanullah Han geçirilmiştir. Emirliğinin ilk beş yılına baktığımızda öncelikle halkın büyük ölçüde desteğini almış olan Emanullah, daha sonra kabile reislerinin temelde çıkar endişelerinden dolayı kışkırtılan halkı tarafından birçok isyana tanık olmuştur. Önemli bir isyan olarak bilinen *Host* isyanı, Emanullah'ın kabilecilik sistemini ortadan kaldırma amacına gölge düşürmüştür. Tam anlamı ile bir İngiliz hükümeti karşıtı olan Emanullah Han döneminde, yaklaşık 3 ay süren üçüncü Afgan-İngiliz savaşı gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında belirli antlaşmalar imzalayan iki devlet bir süre sonra durulmuş ve böylelikle Afganistan bağımsızlığını ilan etmeyi başarmıştır. Emanullah Han Afganistan'ın her açıdan modernliğe ulaşması ve geri kalmışlıktan çıkması için Afganistan'ın toplumsal tarihinde hiç unutulmayacak toplumsal olaylara imza atmıştır. Modern askeri eğitime tabi tutulması ve çok sayıda yabancı dile hâkim olması ile 73 maddeden oluşan ilk kanun-i esasiyi 800 üyeli Loya Cirga'nın onayı ile çıkarmıştır. Dolayısıyla saltanatın yetkileri kısaltılmıştır. Ekonomik açıdan Afganistan halkını, yerli ürün ve malzemeleri kullanmaları için teşvik girişimlerinde bulunarak bunun yanı sıra bir de uluslararası ticari ilişkileri sağlamlaştırmak adına özellikle bazı ülkeler ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Eğitime oldukça önem veren Emanullah Han kız çocukları için ortaöğretimi zorunlu kılıp ardından ilk ücretsiz kız lisesini -Melaley Lisesi- açmıştır. Yurt dışından farklı öğretmenler getiren Emir, dini eğitimin dışında da eğitim

verilmesi gerektiğini savunarak 1928 yılında karma eğitim dönemini başlatmıştır. Çok uzun süremeyen bu sistem, din adamlarının etkisi kaldırılmış ve açılan okullar kapatılarak yurt dışına giden gençler ülkelerine geri çağırılmıştır. Emanullah Han ülkeyi yönettiği dönemde, Türkiye'nin o dönemde Kurtuluş savaşı içerisinde olması ve askeri başarılarla imza atması, Han'ı oldukça etkilemiştir.

Türkiye'nin 1923 yılında belli başlı ülkeler ile imzaladığı Lozan Barış antlaşması sonucunda Ankara'daki Afgan büyükelçisi Sultan Ahmet Han aracılığıyla Emanullah Han'ın Mustafa Kemal'e gönderdiği tebrik mesajı, Türkiye ve Afganistan ilişkilerinde atılan ilk adım olarak bilinmektedir. Türkiye ve Afganistan ilişkisinde karşımıza iki önemli ittifak çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; 1921 yılının Mart ayında Moskova'da imzalanan 11 maddelik antlaşmadır. Bu antlaşma ile Türkiye Afganistan'a öğretmen ve askeri eğitim vermesi açısından subay göndermiştir. İkinci olarak ise 1928 de imzalanan *Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşriki Mesai Muahedenamesi* antlaşmasıdır. Bu antlaşmayla Türkiye, Afganistan'ın ordu ve maarif eğitiminde yardımcı olmak amacıyla Afganistan'a ilmî ve askerî uzman göndereceği sözünü vermiştir.¹⁰

Mustafa Kemal'e birçok açıdan sempati duyan Afgan Emir'inin Türkiye'ye eşi Süreyya ile beraber gelmesi ve Türkiye'nin yeni düzeninden memnun kalması, kendisinde Afganistan'ın da böylesine reformist hareketler ile ilerleyeceği inancını pekiştirmiştir. Türkiye'nin önemli tarihçilerinden biri olan Zeki Velidi Togan'ın bizzat Emanullah Han tarafından Afganistan'a davet edilmesi ve bunun üzerine Togan'ın beş aylık misafirliği, Han'ın eğitim politikalarına olumlu bir biçimde yansımıştır. Sözü edilen bu olumlu toplumsal etkilere paralel olarak olumsuz olaylar da yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi ve hatta belki de Afganistan'ın bugünkü kaderini belirleyen ve onu geri kalmışlığın içine hapseden kılık kıyafet zorunluluğudur. Bu zorunluluk aslında bir bakıma zorbalıkla eşdeğerdir. Çünkü dönemin kıyafet kültürünün, özellikle de kadınların giydiği *Burka* adı verilen, gözlerini dâhil vücudunun her yerini kapatan giysilerinin 'sosyal ıslahat' adı altında bir anda değiştirilmesinin istenmesi, elbette ki din temelli toplum yapısına sahip ve ayrıca ataerkil bir toplum düzeni ile yaşayan Afganistan için oldukça ciddi bir değişim olarak belirmiştir. Dolayısıyla bu değişim isteğine, büyük bir tepki ile karşılık verilmiştir. Emanullah Han'ın ülkesinin kabileci, geleneksel ve dinsel temeldeki boyutunu yok sayarak bu isteğini gerçekleştirmek adına faaliyetlere geçmesi, halkın onu yok sayması ile sonuçlanmıştır. Eşi Süreyya ile katıldığı bir mitingde Süreyya'nın Burkasını bir anda üzerinden atması ile

¹⁰Saray, Türk- Afgan Münasebetleri, s. 197-198.

başlayan halk tepkileri, somut bir biçimde isyanlara dönüşmüştür. Dini grupların isyan hareketleri sonucu çekinen Han, isyanların durulması için halkın istemi üzerine ikinci evliliğini yapmak zorunda kalmıştır. Fakat Emanullah'ın bu davranışı yine de isyancıların durduramamış ve sonuç itibari ile Emanullah Han ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. İsyancı dini grupların lideri kabul edilen Habibullah Kelkani, Emanullah'ı tahttan indirdikten hemen sonra Muhammed Nadir Şah ile girdiği iktidar mücadelesinde yenilgiye uğramış, ardından 4 yıl sürecek olan yönetime Nadir Şah geçmiştir. Bütün reformist hareketlerine dini liderleri ve kabile reislerini de dâhil eden, onların fikirlerine daima danışan Nadir Şah'ın en önemli başarısı 1931 yılında Anayasayı yürürlüğe koymasıdır. Bundan tam 2 yıl sonra Halis isimindeki bir öğrenci tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçmiştir. Başlayan bu yeni dönemde 30 yıllık iktidarı boyunca yaşının genç olmasından dolayı yönetimden bir süre uzak tutulan Zahir Şah'ın amcası Haşim Han 1944 kadar yönetimi ele almıştır. Ülkeyi yönetecek erişkinliğe ulaştıktan sonra tahta geçen Zahir Şah, tam 39 yıl boyunca olan ülkeyi yönetmiş, 17 Temmuz 1973 yılında tahttan indirilerek iktidarlığına son verilmiştir.

3.7.5. Cumhuriyet'in ilanı (1973-1978)

Rusya ve Afganistan'ın tarihsel etkileşimine baktığımızda, 1747 yılından itibaren Ruslar Afganistan topraklarını stratejik açıdan önemli görüp elde etmeyi hedeflemektedir. Bu durum Abdul Rahman, Zahir ve Nadir Şah döneminde Rusya'nın ülke içerisine yavaş yavaş sızmasına yol açmakta iken yıl 1973'de Muhammed Davud Han'ın önderliğinde Afganistan, Rus temelli iç darbesini yaşamıştır. Hükümete yönelik yaşanacak olan içsel darbenin ön görüşmeleri, Rus lider Krushev'in Davud Han'ı ülkesine çağırması ile gerçekleşmiştir. Görüşmenin yapıldığı gece Krushev, Muhammed Davut'un ellerini havaya kaldırarak *"Afganistan'da Cumhuriyeti Kuran Yaşasın Muhammed Davud"* sloganını yükseltirken toplantıda bulunan SSCB başbakanı, savunma bakanı ve KGB'nin¹¹ başkanı da Krushev'in sloganlarını tekrarlarlar.¹² Muhammed Davut önemsedığı şeyin ülkesini ileriye taşıyarak refaha ulaşmak, Afganistan'ın tamamını kalkındırmak olduğunu dile getirerek, bölge adına modernizasyon temelli plan ve programlarının olduğunun da altını çizmiştir. Afganistan'da saltanatın bitişinin tarihi olan 1977'nin mayısı, sabaha karşı saat 04.00 vakitlerinde, ülkenin üst düzey rütbeli askerlerinin ve bazı generallerinin de etkisi ile hükümete yönelik darbe

¹¹Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti-Devlet Güvenlik Komitesi.

¹²Duaguy, s. 17.

gerçekleşmiştir. Beraberinde SSCB'nin Afganistan'a yönelik saldırılarına yönelik ülke içinde bilinen yedi örgütlenme birimi baş göstermiştir. Burhaneddin Rabbani liderliğinde "Cemiyet-i İslami", Abdurrahman Rasul Seyyaf liderliğinde "*Davet-i İslâmi*", Sibgatullah Müceddidi'nin liderliğinde "*Necat*", Seyit Ahmet Gilani liderliğinde "*Muhaz*", Hikmetyar ve Yunus Halis'in liderliğinde "*Hizb-i İslâmi*" örgütleri kurulmuştur.¹³ Bu örgütlenmeler ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerce desteklenip, genellikle farklı mezheplerden bireylerin birleşimi sonucu oluşurken, Hazara-Şia temelli birlik ise Abdul Ali Mazari liderliğindeki "*Vahdet-i İslâm*" adı altında kurulmuştur. Sonuç olarak gerçekleşen darbe ve yaşanan işgaller sonucunda hükümetin başına Muhammed Davud geçerek, ülke içerisinde yoğun bir biçimde yaşanan iç anlaşmazlıkları ve uyuşmazlıkları dizginlemek zorunda kalmıştır. Darbeden çok kısa süre sonra Rusya'nın gizli tuttuğu çıkarların farkına varan Davud Han'ın devlet yönetim sistemine baktığımızda rütbe sahibi kişilerin sayılarının fazla olması ve muhafazakârların yanında bir de komünizm destekli kişilerin görevden alınması, olası bir toplumsal krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu sistemsiz siyaset sonucunda meydana gelen kriz, 1976 yılında yeni bir Anayasanın çıkarılmasını sağlamıştır. Bu krizler, Muhafazakâr grupların İslâm'ın zedelenmemesi ve koruma altına alınması adına başlattıklarını iddia ettikleri silahlı örgütlenme biçimini doğurarak, Rusya'nın Komünizm ideolojiye mensup grupları desteklemesi ile devam etmiş ve böylece 1978 Mayısının 30. gününde Davud Han'a yönelik darbe gerçekleşmiştir. Sol partiler ve SSCB temelli bu darbe, Muhammed Davud'u hedef alarak onun ve ailesinin öldürülmesi ile son bulmuştur. Sonuç olarak hükümetin başına Nur Muhammed Taraki geçirilmiştir.

Taraki öğrenimini Hindistan'da tamamlayarak ve mesleki yaşamına gazetecilik sonrasında tercümanlık yaparak başlamıştır. Daha sonra siyasete yönelerek 1965 yılında HP'nin –Halk Parti- kurulmasına önderlik etmiştir. 1973 yılında Muhammed Davud'un Zahir Şahı devirmesiyle Halk Parti'nin içerisinde ayrılıklar başlamıştır. Zahir Şah'ın düşmesine olumlu bakan Babrak Karmal, darbeyi savunmasının üzerine ait olduğu Perçem grubu ile HP'den ayrılarak yeni bir parti kurmuştur. 1977'de Halk Parti ve Perçem grubu, Davud Han'ın hükümetten düşmesini sağlamak için birleşerek yeni bir parti kurmuşlardır. Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) ismi ile kurulan bu partinin genel sekreterliğine Taraki atanmıştır. İki grubun birleşmesi çok uzun sürmemiştir. Sovyet destekli olmasından dolayı daha güçlü olan Taraki, Perçem gruplarını İran, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere sürgün olarak göndermiştir. Bu sürgünlerin esas sebebi Perçem grubu liderlerinin, Nur Muhammed'e

¹³Gubar, s. 239.

yönelik darbe planları yapmaları ve bu planların kısa sürede açığa çıkmasıdır. Taraki, iktidarlığı boyunca modern ve laik bir toplumsal düzen için adımlar atmaya çalışmıştır. Toplumsal cinsiyet temelinde sosyal açıdan kadınlara eşit hakların verilmesi gerektiğini savunarak eğitim alanında bir seferberlik ilan etmiştir. Ayrıca yönetime geçer geçmez toprak reformunu uygulamaya çalışan Taraki, topluma yönelik suçların arasında sayılan tefeciliği yasaklamıştır. Fakat tüm bunların yanı sıra “*Siz yeni nesil bu devletin sahiplerisiniz. Ülkede var olan her şey sizindir. Bu şeylerin korunması da size aittir. Çünkü gerçek mirasçılar sizsiniz, siz belediye otobüs ve servislerine bindiğinizde şunu unutmayın ki birinci öncelik sizindir. Şu büyümüş, yaşlıymış diye rahatınızı bozmayın*”¹⁴ gibi halka yönelik seslenişleri toplumun genelince hoş karşılanmamış, Afganistan halklarının milli değer ve kültürlerini zedeleyecek hareketler olarak nitelendirilmiştir. Mevcut hükümeti istemeyen tutucu kesimlerce, Taraki’den sonra ikinci büyük yönetici olarak bilinen Amin, Taraki ile ilgili şu sözleri sarf ederek “Lenin dünya proletaryasının en büyük lideri, Taraki Afganistan’ın büyük emekçi halkının lideridir. Büyük Ekim Devrimi dünyayı sarsıttı ve Savr Devrimi Asya’nın bu bölgesini (Afganistan’ı) harekete geçirdi.”¹⁵ Taraki’nin yanında yer aldığını öne sürmüştür. Fakat bu beraberlik, Taraki’nin, ülke içi isyanları bastırmak için SSCB ile 1978 yılında “Yardım ve Dostluk Antlaşması” imzalaması ile askıya alınmıştır. Bu antlaşma, Afganistan’ın Rusya’ya daha açık ve daha hazır hale geleceği düşüncesi eleştirilmiştir. Taraki, Hafizullah Amin tarafından 8 Ekim’de öldürüldükten sonra Taraki’nin ölümü kamuoyuna ‘*ağır bir hastalık sonucu ölüm*’ olarak aktarılmış ve böylelikle Afganistan tarihinde günümüze dek bitmeyen bir savaşın sesleri duyulmaya başlanmıştır.

3.7.6. Sovyetler Birliğinin işgal girişimi (1978-1989)

1978 yılının Nisan ayının 27-28. Gününde gerçekleşen Sovyet işgali kimi araştırmacılar tarafından “*Savr Devrimi*”, “*Savr Demokratik inkılabı*” gibi isimlerle anılsa da kimi araştırmacılar bu olayı “*çağdaş trajedinin başlangıcı*” olarak kabul etmektedir. Genel kabul görüşü adı ile Savr darbesi, Halk Parti ve Perçemlerin birlik olmalarından tam 9 ay süre sonrasında gerçekleşmiştir. SSCB’nin Afganistan’ı işgal etme isteği birçok nedenle açıklanabilir:

1. Stratejik yaklaşarak bölgeyi ve tüm geçiş noktaları hâkimiyeti altına almak.

¹⁴Begi, s. 19.

¹⁵Afganistan Almanağı 1978: 761.

2. Güney bölgesindeki sıcak sulara erişmek.
3. İran'da gerçekleşen İslam Devriminin sınırlarına yayılmasını önlemek.
4. Afganistan'daki değerli madenleri ele geçirmek.
5. Afganistan'ı işgal ettikten sonra sırası ile komşu ülkeleri de işgal edebilmeyi hedeflemek.
6. Afganistan'da Komünist rejimin uyandırarak gelecek nesillere aktarımını sağlamak vb. nedenler önemli örnekler arasında yerini almıştır.

Afganistan hükümetinin, ülkenin işgal edilmesini bizzat kendilerinin istediğini iddia eden Sovyet yöneticiler, bu iddialarını yapılan telefon konuşmaları ile kanıtlamışlardır. Afganistan Başkanı Taraki ve Sovyet Başbakanı Alexei Kosygin'in Herat Ayaklanması sırasında tercüman yardımı ile gerçekleştirdiği bir telefon görüşmesi bu iddianın doğruluğunu göstermektedir (Gromov, 1995: 26-28).

"Kosygin: *Bu konu (Herat ayaklanması) ile ilgili olarak size ne gibi yardımda bulunabiliriz?*

Trahky: *Biz pratik insani alanda değil silahlı olarak yardımcı olmanızı istiyoruz.*

Kosygin: *Bu çok zordur.*

Taraky: *Aksi takdirde militanlar (Mücahit) Kandahar'a ulaşır ve sonra Kabil'e gelir. Eğer Herat'ı şimdi vurmazsanız, Mayıs Devrimi (Komünist darbesi) kaybedilmiş olur.*

Kosygin: *Tüm dünya bu işin peşinde olacaktır...*

Trahky: *Yalvarıyorum, yardım... Neden Sovyetler Birliği Özbekler, Tacikler ve Türkmenler sivil giysi ile göndermiyor. Onları hiç kimse tanıyamaz."*

Komünist ideolojik temelli yönetim içerisinde, Karmal ve Amin'in hemen her konuda uzlaşamayacak seviyeye gelmesi SSCB'nin müdahalesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Hükümet içinde yaşanan bu sorunlar ülke içinde sosyal ayrılıklara, gergin bir toplum yapısının oluşmasına yol açarak bütün bir halka mal olmuş ve binlerce insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Tarih 6 Aralık 1979'u gösterdiğinde, ilk etapta kırk zırhlı birlik Afganistan'a doğru yol alarak ülke içerisine girmiştir. Böylelikle Afganistan'daki militan gruplar ile ara ara ateşkeslerle duraksamalar yaşansa da yıllarca sürecek çatışma başlamıştır. Kızıl ordu adı ile de bilinen Sovyet ordusu, belli başlı stratejik yöntemler ile militan grupları sindirmeyi ve ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Çatışmalar ülkenin Güney ve Batı kısmında daha fazla gerçekleşirken, Sovyet ordusu İran'daki gizli militan gruplarına operasyonlar düzenlemeye başlamış ve bu operasyonlar ile Afganistan'ın sınırlarına konuşlanarak, gelebilecek desteğin önüne geçmek istemiştir. Stratejik olarak yaklaşıp sivillerin yaşam alanlarını vurarak onları

da savaşa dâhil etmek isteyen Sovyet ordusu, Afganistan'ın militanlarını olumsuz açıdan etkilemek ve sindirmek istemiştir. Ayrıca hava bombardımanı gerçekleştirerek halkı korkutmak, yerinden etmek ve böylece militanlara yapılacak olan yardımların önüne geçmeyi amaçlamıştır. Diğer önemli stratejilerinden biri de KHAD (Devlet İstihbarat Servisleri Hizmeti) ile militanların içine sızmak ve örgütlenmeyi içten kırmak olmuştur. Afganistan hükümetinin ordusu Sovyet ordusuna destekte bulunmaya başlayınca, bu durum toplum içerisinde milliyetçilik duygusunun giderek artmasına yol açmıştır. Bu duygular hem Afganistan ordusu içerisinde birçok askerin ordudan kaçmasına hem de sivil halktan insanların militan gruplara katılmalarına neden olmuştur. Ordu içinde kalan askerlerin büyük bir çoğunluğunun ise devletin ödediği ücret karşılığında orduda yer aldığı söylenebilir. SSCB'nin işgali sonrası büyük sıkıntılar yaşayan Afganistan halkları komşu ülkelere göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yaklaşık 3 milyon kişi Pakistan'a sığınmıştır. Bölgesel açıdan işgalden en az etkilenen yer Hazaracat bölgesi olmuştur. Bunun esas nedeni coğrafi açıdan etrafının dağlarla çevrili olması ve ordunun bu yüzden bölgeye erişiminin sınırlı olmasıdır. Kosygin'nin de dediği gibi (Bütün dünya bu işin peşinde olacaktır.) başta ABD olmak üzere Çin, Birleşik Devletler, İngiltere, İran, Pakistan, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler bu işgale karşı çıkmış ve Afganistan'ın Sovyet ordusu ile mücadele eden militanlara destekte bulunmuşlardır. Dış ülkelere gelen bu destekler, 1980 yılında militanların güçlü bir biçimde hükümete yönelik ayaklanmalarına yol açmıştır. Giderek artmaya başlayan bu eylemler; geçişleri engellemek adına köprüleri yok etme, yolları kapatma, Sovyet askerleri arasında iletişimi engellemek için elektrikleri kesme ve Sovyet ordusunun konuşlandığı alanlara ani baskınlar yapma olarak sıralanabilir. Bu eylemler yaklaşık 5 bin kişilik özel bir tim ile gerçekleştirilmiştir. 1985 yılına gelindiğinde, bu yıl '*Afganistan'ın en kanlı yılı*' olarak tarihe geçmiştir. 1985 yılından 1987 yılına dek 1000'i aşkın baskınlar yapılmış, eylemlerin sayısında ve şiddetin dozunda artış gözlemlenmiştir. Verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri, 1985 yılında Kandahar şehrindeki bir uçağın militanlarca ele geçirilmesi ve içerisindeki 52 kişinin öldürülmesidir. Mücahitler ani baskınlar yaparak saldırılarda bulunuyorlardı. Bu saldırıların hedefi çoğu zaman elektrik hattı, enerji boruları, radyo istasyonları, devlet daireleri, hava yolları, oteller, sinemalar olmuştur (Rahimi, 2018: 40). ABD'nin Sovyet işgaline karşı olmasının nedenleri arasında bilinen Kızıl ordunun Basra körfezini ele geçirerek sıcak sulara inmeyi ve Afganistan üzerinden Pakistan'a geçmeyi amaçlaması, ABD'nin Sovyetlere karşı tepki sergilemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı da ABD, SSCB'ye tahıl ambargosu uygulayarak gıda yardımını kesmiş ve Moskova olimpiyatlarına katılmayı reddederek, yine Moskova'daki ABD büyükelçisini ülkesine geri çağırmıştır. ABD, Sovyetler

ile sosyal ve politik ilişkilerini zayıflatarak Afganistan işgalinin son bulmasını istemiştir. Sonuç olarak 1987 yılına gelindiğinde Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi üzerine, dört maddelik bir sözleşme imzalanmıştır. 14 Nisan 1988'de, Afganistan ile Pakistan arasında, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin garantörlüğünde, Cenevre Anlaşması imzalandı.¹⁶ Geri kalan diğer maddelerin daha çok Pakistan ve Afganistan ilişkilerinden oluştuğu Cenevre sözleşmesi İsviçre'nin Cenevre şehrinde imzalanmıştır.

3.7.7. SSCB'nin çekilmesi ve Taliban'ın doğuşu

Cenevre sözleşmesinin ardından alınan karara uyan Sovyetler Birliği ordusu, Mihail Gorbavov'un -Sovyet Cumhurbaşkanı- da talebi üzerine geri çekilme sürecine girmiştir. 1978 yılında bu işgal girişiminin başından beri hata olduğunu savunan Gorbavov'un isteği ile askerler konuşlandıkları alanlardan yavaş yavaş ayrılmaya başlamışlardır. 1987 de başlayan bu geri çekilmeler, yalnızca Afganistan ile sınırlı kalmamış başka ülkelerdeki Sovyet askerleri de bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Fakat gerçekleşecek bu tahliye esnasında herhangi bir sorunun çıkmaması için Afganistan militanları ve Sovyet ordusu arasında bir ateşkes kararı alınmış olsa da bu ateşkese ara ara uyulmayan anlar da olmuştur. 15 Şubat 1989 yılına dek süren tahliyeler sonrasında hükümette oluşan çalkantılar, Taliban örgütünün 1994'te doğmasına neden olmuştur. SSCB'nin işgal girişimi sonrası bir savaş sürecine giren Afganistan'da birçok insan yerinden olmak zorunda kalmıştır. Bunlar arasında olan ve Pakistan'a mülteci olarak göç edip orada medrese eğitimleri alarak dönen öğrenciler, Sovyetlerin geri çekilmesi sonrasında ülkelerine dönmüştür. Bu dönüş sonrasında molla Ömer önderliğinde bir grup talebenin ve Peştun militanlarının birlik olması ile 'Radikal İslam örgütü', Taliban ortaya çıkmıştır.

3.7.8. (1996-2001) Taliban örgütü

Gün geçtikçe binlerce üyenin katılım gösterdiği Taliban, siyasetten uzak olduğunu, daha çok halkın birliğini esas alan ve Hz. Muhammed dönemindeki '*gerçek İslam*' diye adlandırdıkları dönemi yeniden var etmeyi hedeflediklerini söyleyerek ortaya çıkmıştır. Taliban ortaya çıkış nedenini; Afganistan'ın siyasi liderlerinin doğru yoldan gitmedikleri düşüncesine bağlamaktadır. Ortaya çıktığı ilk zamanlarda örgüt hakkında olumsuz bir

¹⁶Sahi, 2008 s. 143.

düşüncede olmayan halk, daha sonra gerçekleşen şiddet eylemlerini göz önüne alarak Taliban'ın diğer radikal örgütlerden bir farkının olmadığını dile getirmiştir. Taliban ortaya çıktıktan ve görünür olduktan hemen sonraki ilk icraatını, dönemin devlet başkanı Muhammed Necibullah ve kardeşi Şahpur Ahmedzai'yi işkenceden geçirdikten sonra elektrik direğine asıp idam ederek gerçekleştirmiştir. Daha sonra halka yönelen Taliban hırsızlık, cinayet, zina gibi suçları işleyenleri katı bir biçimde cezalandırarak kız çocuklarının -10 yaşından büyük ise- eğitim görmesini yasaklamıştır. Kadınlar için Burka giyme zorunluluğu getiren örgüt, aktif olduğu dönemlerde birçok kadının taşlanarak ölmesine ve toplum kurallarına uymadığı gerekçesi ile idam edilmelerine sebebiyet vermiştir. Afganistan'da Taliban'ın doğuşundan 2001 yılına dek gerçekleşen faaliyetleri kısaca özetleyecek olursak:

1. Televizyon ve her türlü müziğin yasaklanması,
2. Medeniyet ve uygarlıktan uzak oldukları için Afganistan'da iletişim şirketlerinin açılışına izin verilmemesi,
3. Fakirlik ve işsizliğin artması,
4. Afyon üretiminin artması,
5. Okullarda bütün öğrencilerin sarık takmaya mecbur kılınması,
6. Erkeklerin sakal bırakmasının zorunlu olması,
7. İnsanların zorla namaza götürülmesi,
8. Kızların okula gitmesinin yasaklanması,
9. Kadınların bir erkek yanlarında olmadan evlerinden çıkışının yasaklanması,
10. Futbol, voleybol gibi sporlar ve uçurtmanın bile yasaklanması,
11. Peştuca/Afganca Afganistan'ın tek dili olarak kullanılması,
12. Sünni Müslüman olmayanlar ile Müslüman olmayan vatandaşların baskı altına alınması,
13. Bilim insanlarının, akademisyenlerin ve diğer aydınların ülkeyi terk etmek zorunda kalması,
14. Ülkede din adamlarının (mollaların) her konuda hâkim güce dönüşmesi,
15. Evlerinde erkek birey olmayan ailelerin, geçimlerini sağlayabilmek amacı ile kızlarına erkek elbisesini giydirerek çalıştırması.¹⁷

¹⁷Radyo ve Televizyon Rahi Ferda, "Pencum Mizan Ruzi Vurudi Taliban be Şehri Kabol", <https://www.youtube.com/watch?v=U4IGOGP7pZI> 29.10.2019.

El-Kaide'nin 11 Eylül 2001 yılında dört yolcu uçağını kaçırdıktan sonra New York'ta Dünya Ticaret Merkezine düzenlediği saldırı sonrası binlerce insan yaşamını kaybetmiş ve daha nicesi yaralanmıştır. ABD, El-Kaide'nin gerçekleştirdiği saldırının ardında yatan başka silahlı güçlerin de olduğunu öne sürerek Taliban'dan, El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in kendilerine verilmesini istemiştir. Taliban'ın bu isteği kabul etmeyip reddetmesi ile beraber 7 Ekim 2001 tarihinde ABD, hem Taliban'ı hem de diğer silahlı örgütleri ortadan kaldırmak adına Afganistan'a operasyon düzenlemiştir.

3.7.9. 2001 yılı ve sonrası Taliban örgütü

ABD'nin düzenlediği operasyonlar sonrasında Taliban, ele geçirdiği Kandahar'ı 9 Aralık 2001'de teslim etmek zorunda kalmıştır. Taliban'ın ağır hasar alması ve iktidardan düşürülmesi sonucunda hükümetin başına, ideolojik olarak Batıya daha yatkın olan Hamid Karzai geçmiştir. Taliban lideri olan molla Ömer'in şehri terk etmesi, Usame Bin Ladin'in önderliğini yaptığı El-Kaide militanları ve Afgan milislerin bir çatışma sürecine girmesi, çok sayıda sivilin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Afganistan askerleri ve ABD'nin birlikte yürüttüğü operasyonlar sonucunda bu silahlı örgütler uzun bir süreliğine ortadan kaldırılmıştır. 2003 yılında operasyonların bitmesi ile Afganistan'da kalıcı bir hükümet başkanının seçilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Daha önce hızlıca bir biçimde geçici olarak başa gelen Karzai, 2004'de yapılan oylamalar sonucunda tekrardan demokratik bir seçim ile seçilen ilk kişi olmuştur. Usame Bin Ladin'in 2004 yılında 11 Eylül saldırılarını üstlenmesi, Afganistan hükümeti başkanı olan Karzai ve ABD başkanı Bush'un, bölgede yeniden birlikte hareket etmelerine yol açmıştır. Bu süreçten sonra ülkede saldırılar ve intihar eylemleri giderek artış göstermiş, binlerce sivil bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Afganistan'ın Güney bölgesinde yaşanan çatışmaların seyri ABD'nin Irak savaşına dâhil olmasına yol açmış ve Afganistan'a olan ilgisini kırmaya başlamıştır. Bu durum Taliban'ın lehine olmuştur. Yıllar boyu dinmeyen çatışmalar 2009 yılı ABD başkanının değişmesi ile devam etmiştir. Barack Obama'nın başkan olarak seçilmesinin ardından, Afganistan'daki ABD askerlerinin sayısı artış yaşanmıştır. 2009'da 68.000'e ulaşan asker sayısı, 2010'da 100.000'e çıkarılmıştır. Askerlerdeki bu artış, Afganistan'daki savaşın şiddetinin arttırarak sivil ölümlerin de aynı doğrultuda yükselmesine sebebiyet vermiştir. Obama'nın, 2016 yılına kadar bütün Amerikan askerlerini bölgeden çekme isteği, geride kalacak olan belirli sayıdaki birliklerin Afgan güçlerine danışmanlık yaparak eğitim vermesi, gerçekleştirmek istediği planları arasındadır. Fakat Amerika'daki yeni başkan seçimlerinde yeni başkan olarak Donald Trump'ın seçilmesi,

bu planların gerçekleşmesine engel olmuştur. Taliban ve Trump, 20 yıldır süren bu savaşın durması adına uzunca görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Sonuç olarak taraflar arasında Katar'ın Doha kentinde, 29 Şubat 2020 tarihli barış antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile hedeflenen barış ve huzur ne yazık ki sağlanamamıştır. Trump yönetimi, Taliban'la yaptığı görüşmelerde Taliban'ın El- Kaide ve ABD'nin “terör örgütü” olarak kabul ettiği diğer grupların, Afganistan topraklarında faaliyet göstermesini engelleme sözüne karşılık, ülkedeki bütün ABD askerlerini 2021 yılının Mayıs ayının sonunda kadar çekme kararı almıştır (ABD-Taliban Anlaşması, 29.02.2021). Ocak 2021'de Amerika Birleşik Devletlerinin yeni başkanı olarak seçilen Jeo Biden, 20 yıllık süren savaşın bir sonuca bağlanması açısından yanlış siyasi politikalar güttüğü iddiası ile başta Cumhuriyetçi Parti lideri Mitch Mc Connell olmak üzere, birçok ABD siyasetçisi tarafından olumsuz eleştiriler almıştır. Vermont Senatörü Demokrat Bernie Sanders de *“Dış politika önemlidir: ABD'nin 20 yıllık çabasından, 2 bin 448 askerin kaybindan ve harcanan 1 trilyondan sonra, Afganistan yozlaşmış bir hükümet ve etkisiz bir ordu ile kaldı. Şu anda müttefiklerimizi tahliye etmek ve kapılarımızı mültecilere açmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız”* açıklamasında bulunmuştur (TRT HABER, 2021).

Taliban zamanla güçlenmeye başlamış, Herat'ı, Belh vilayetini ve başkent Kâbil'i ele geçirmiştir. Bu ilerleyişler, Eşref Gani'nin ülkeden kaçmasına ve dolayısı ile halkın gelecekteki akıbetleri için endişe etmelerine neden olmuştur. 15 Ağustos 2021 yılında Kâbil'in düşmesiyle, Taliban örgütü Afganistan yönetimini yeniden ele geçirmiştir. Yalnızca bölge halkları değil komşu ülkeler başta olmak üzere, birçok ülke yeni Afgan göçlerinin yaşanmasından endişe duymuşlardır. Genel itibari ile topluma karşı olumsuz bir tutumda olan Taliban, kız çocuklarının eğitim görmesine geçmiş dönemlerdeki gibi olumsuz yaklaşmış ve kadınları (sağlık sektöründe çalışan kadınlar hariç) iş yaşamından uzaklaştırmayı amaçlamıştır. UNICEF raporuna göre, Afganistan'da devam eden çatışma ve şiddet dolayısıyla ülke genelinde 2,6 milyonu kız olmak üzere toplamda 4,2 milyon Afgan çocuk eğitimden mahrum bırakılmıştır (UNICEF Afganistan, 2021). Taliban eski döneminde olduğu gibi bu yeni dönemde de Sünni olmayan diğer mezhepten halkları hedef almaya başlamıştır. Taliban yetkililerinin kadınlar, kız çocukları ve etnik azınlık haklarına saygı gösterme ve hedefe alınmayacağına dair verdikleri sözleri hatırlatan Bachelet, *“Bu taahhütleri gerçeğe dönüştürmek artık tamamen Taliban'ın elinde”* açıklamasında bulunmuştur. Raporlarda, *“suistimallerin ne kadar yaygın olabileceğini ve Taliban liderlerinin bir şey söyleyip başka bir şey yaptığını mı, yoksa sahadaki savaşçıların meseleleri kendi ellerine alıp almadıklarını mı yansıttığını belirlemenin zor olduğu”* belirtilmektedir (BBC Türkçe, 2021).

3.8. Afganistan’da Nüfus Dağılımı ve Etnik Kimlikler

Bugün yaklaşık olarak 40 milyon nüfusa sahip olan ve içerisinde birçok farklı dini ve etnik grubu barındıran Afganistan’da nüfus sayımı, son olarak 1979 yılında tahmini bir şekilde yapılmıştır. Nüfus sayım verilerine göre 15,5 milyon insanın yaşamını sürdürdüğü bu bölge, sonraki yıllarda artan iç ve dış karışıklıklarla göçler vermeyi sürdürmüştür. Afganistan hükümeti, siyasi çıkarlarını korumak adına gerçek bir nüfus sayımı yapmak istememektedir. Bu gerçeği ise SSCB’nin bölgeyi işgal etme girişimlerini bir neden olarak göstererek gölgelemektedir. Bugünkü Afganistan siyasetinin yönetimini elinde bulunduran Peştunlar, yapılacak herhangi bir sayımda diğer etnik grupların oranlarındaki artışın mevcut yönetimi etkileyeceğine ve zedeleyeceğine inanmaktadırlar. Diğer önemli bir sayım engeli olarak da özellikle de yapılan araştırmalarda gösterildiği gibi sınırların çok fazla belirgin olamayışına, etnik grupların iç içe karışmış olmalarına bağlayabiliriz. Bu durumu köken olarak Peştun olmayan ancak yine de uzun yıllar boyunca Peştun gelenek ve kültürleri ile büyüyen ve tüm bunları benimseyen bazı farklı etnik grupların, kendilerini Peştun olarak tanımlamaları örneği ile destekleyebiliriz. Afganistan’ın ilk etnik haritası SSCB döneminde çizilerek, 1955 yılında “Soutiskaya Etnografiya” yayınevi tarafından 16 etnik grubun varlığı tespit edilerek yayınlanmıştır. Son etnik harita ise Almanya Coğrafya ve Tarih Harita Yayınları (Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO)) tarafından hazırlanmış ve bu haritada 57 etnik grup belirtilmiştir.¹⁸ Günümüz Afganistan nüfusunu incelediğimizde; %42 Peştun, %27 Tacik, %9 Hazara, %9 Özbek, %4 Aymak ve %12’lik oranın ise diğer etnik gruplardan oluştuğundan söz edilmektedir. Konumuz gereği Hazara halkını diğer başlıklar altında daha detaylı ele alacağımız bu çalışmanın önemli araştırma parçası olan Afganistan bölgesi, etnik çeşitlilik açısından oldukça kalabalık bir yapıya sahiptir. Bu kalabalık yapı kültürel çeşitliliğe ve farklı kimliklerin oluşmasına yol açmıştır. Afganistan’da her ne kadar farklı kökenden topluluklar olsa da tüm halklar dış ülkelere Afgan olarak bilinmektedir. Bu tanımlama, ülkenin yerel halkları için bu şekilde kabul edilmeyebilmektedir. Bir kişinin Afgan olarak hitap görmesi için kişinin etnik köken olarak Peştun kimliğine sahip olması gerekmektedir. Antropologların çalışmalarına göre Afganistan temelde 3 farklı ırktan meydana gelmektedir. Bunlar:

1. *Kafkasya¹⁹ ırkına mensup olanlar Peştunlar, Tacikler, Beluçiler ve Nuristan'da yaşayan kavimlerdir.*
2. *Türk ırkına mensup olanlar Aymaklar, Hazaralar, Türkmenler, Özbekler ve Kırgızlardır.*
3. *Deravidi ırkına mensup olan Berahuiler'dir. Bunların asıl memleketi olan Hindistan'dan Afganistan'a geçmişlerdir.²⁰*

Afganistan'ın yürürlüğe giren 28 Ocak 2004 tarihli yasasının birinci bölümünün 4. Maddesine göre toplamda 14 etnik grup resmi olarak tanıtılmaktadır. Bunlar; Peştun, Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen, Beluç, Peşei, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Göçer, Brohi olarak bilinir. Fakat bunlar dışında sayıca azınlık olan başka gruplar da mevcuttur. Daha çok heterojen yapıda olup kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olarak yaşamını sürdüren Afganistan'ın bölge halkları, bağlı oldukları kökenin kurallarına olabildiğince uyum sağlamaktadırlar. Etnosentrik bir temelde çeşitli dini etnik gruba ev sahipliği yapan bu bölge, tarih boyunca hem beraberliklere hem de kargaşalara şahit olmuştur. Bütünlüklerin azalmasıyla daha çok iç karışıklıklar ile anılmaya başlayan Afganistan'ın yerel halklarının görünen bu tablosu, farklı kültürel değerlere sahip olan bu halkların coğrafi sınırlarının birbirine yakın olması ile açıklanabilir. Birbirine oldukça yakın olan bu sınırlarda karşı karşıya yaşayan topluluklar, kültürel kaynaşmaların yanında bir de toprak, arazi, su imkânı, iş olanaklarına ve maddi kaynaklara erişmek gibi konularda birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Afganistan'ın özellikle de siyasi tarihine olumsuz etki bırakan bu ayrılıklar ve ayrıcalıklar sonucu çıkan isyanlar, merkezi otoritenin daima zayıf kalmasına neden olmuştur. Sözü edilen ve azınlık olarak kalan diğer gruplara kıyasla Peştunların her zaman üstün halk olması ve çeşitli kurumlarda en önde olmaları, sağlanamayan bütünlüğün günümüze dek devam etmesinde önemli etken olarak sayılabilir. Ülkede en yüksek sosyal statüye sahip olan ve en Prestijli halk olarak kabul gören Peştunların yanında, sosyal statüsü en düşük olan kesimin Hazaralar olduğu bilinmektedir. Giyim tarzları, sahip olunan maddi olanaklar, sosyal çevrede itibar sahibi olma, çeşitli devlet kademelerinde yönetici konumunda yer alma ve önemli meslek alanlarında görev edinme sosyal statüyü oluşturan önemli unsurlar arasındadır. Bütün bu unsurlara en fazla sahip olan kesim ise Peştunlar olmuştur. Etnik yapısı itibari ile çeşitlilik gösteren heterojen yapıli Afganistan'da, ulusal bölünmüşlükler karşımıza çıkar. Bu bölünmelere neden olan diğer önemli faktörler de; ülkedeki kabilecilik yapısı, kabilelerin

¹⁹Kafkasya ırkına mensup olanlardan Aryailer kastedilmektedir.

²⁰Loyis Dupree, Afghanistan, Princeton University Press, USA, 1973, s.57.

kendi içlerinde boylara ayrılması, etnik grupların sayıca fazla olması, sert kayalık bir coğrafyaya sahip olmaları ve gerçekleştirilmeye çalışılan Peştunlaştırma politikaları şeklindedir.

3.8.1. Peştunlar

İslâmiyet'te Hanefiliğin bir alt dalı olan Sünnilik mezhebini benimseyen ve çoğunlukla Afganistan'ın ile Güney bölgesinde yaşamını sürdüren gösteren Peştunlar için bölgenin ortalama %42'lik dilimini oluşturduğu söylenmektedir. 1747 yılında Afgan hükümetini kuran Peştunların bölge üzerindeki hâkimiyet kurma isteği 1992'ye dek sürmüştür. Geçmişten günümüze Peştun, Patan, Pathan, Pathun vb. isimlerle anılan bu halk, araştırmalara göre bölgeye Orta Asya'dan göç etmişler ve köken olarak Halaç Türklerinden oluşmuşlardır. Kanıt olarak ise Peştunların kabileci özellikleri, aşiret yönetimleri ve çeşitli Türk isimlerine sahip aldıkları öne sürülmüştür. Yönetim, siyaset, bürokrasi ve ayrıca ekonomide başrolde bulunan Peştunlar, Afganistan'da her zaman ayrıcalıklı halk olarak yerini almıştır. Hükümet fonlarından en fazla yararlanan, en az vergi ödeyen ve en büyük toprak arazilerine sahip olmaları bu durumun önemli örneklerindendir. Peştunların kökeninin nereden geldiğine dair sorulara, yeni bir cevap niteliğindeki iddiaya baktığımızda soylarının İsrail oğullarına dayandıkları öne sürülmektedir. Ünlü Peştun tarihçilerden İbrahim Zai bu görüşü şu şekilde açıklamaktadır: Peştunlar, İsrail soyundandır. Malik Taud'un vefatından sonra Hz. Davut tahta çıkmış ve üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar Bahrya, Armiya ve Afğanna'dır. Kardeşler arasında çıkan sorunlar sebebiyle farklı kabilelere ayrılmışlardır. Afğanna'nın liderliğini yaptığı kabile günümüzde Afganistan sınırları içerisinde bulunan Süleyman Dağları'na gelip yerleşmiştir. Önce "Afğan", "Süleymani", "Pathan" ve sonra da Peştun ismini almışlardır.²¹

Kendi içerisinde birçok alt kola ayrılan Peştunlar ekonomik açıdan kırsal alanda tarım ve hayvancılık ile uğraşırken, kentte ticaret ve siyasete ağırlık vermişlerdir. Genel itibari ile 60 kabileden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Kendi içinde kollara ayrılan bu grubun meydana getirdiği alt kimlikler, zaman zaman kendi içlerinde çatışmalar yaşamaktadır. Bunun dışında komşu ülke olarak bilinen Pakistan'da şu an 14 milyona yakın Peştun bulunmaktadır. Fakat tüm bu alt kolların yanı sıra Peştunlar kendi içinde önemli iki kola ayrılmaktadır. Biri daha çok Kandahar ve Herat bölgelerinde yaşamını sürdüren Abdali kabilesiyken, diğeri ise

²¹Farhad Hajiyaralı, 2011, a.g.t, s. 42.

Nangahar ve Paktia’da yayılım gösteren Dürrani kabilesi olarak bilinmektedir. Peştunların iki büyük kolundan biri olan Gılzailer 17. yüzyılda önemli bir politik güç durumuna gelerek 18. yüzyılda Kandahar’ı ve kısa bir süre için İran’ın önemli bir kısmını ele geçirdikten sonra 1729’da İran’dan çıkarıldılar. 1747’de Ahmed Şah Durrani’nin hâkimiyeti altına girdiler. Bir Durrani kabilesi olan Sadozailere mensup Ahmed Şah Durrani’den itibaren Afganistan, Peştunlar hâkimiyetinde olagelmıştır (Oğuz, 2001: 40). Dürrani İmparatorluğunun olduğu dönemde öncelikli konumda olan Peştun halkı, törelerine oldukça bağlı bir gruptur. Ayrıca toplumsal sorunların çözümünde her zaman hükümetten yardım almanın doğru olmadığına ve meselelerin bazen kendi toplumsal kuralları ile de çözülebileceğine inanmaktadırlar. Bundan dolayı da oluşan toplumsal sorunlarda kendi törelerince oluşturulan bir geleneksel karar meclisi oluşturulmuş ve bu da *Loya cirga* olarak adlandırılmıştır. Yapılan araştırmalar Peştunların etnik kökenlerine dair çok farklı bulguların mevcut olduğunu göstermektedir. Bir kısım araştırmacı Peştunların soyunu İsrail’e dayandırıp, ana vatanlarının Süleyman dağları olduğunu ve bundan ötürü kendilerine Süleymaniyeler denilmesi gerektiğini savunurken, bir kısmı ise onların Hint-Arap-Türk ve Tacik karışımı bir halk olduklarını savunmaktadır. Ayrıca Yunan tarihçi Heredot’un öne sürdüğü gibi Sind Nehrinin kıyılarında yaşamış olduklarını ve oradan geldiklerini iddia edenler de olmuştur. İçinde barındırdığı tüm halkları Afgan olarak nitelendiren Afganistan’ın değer gören halkı Peştunlar, özellikle de Abdul Rahman Han döneminde ülkenin dört bir yanına dağıtılarak, bölgede geniş çaplı bir Peştunlaştırma harekâtı başlatmıştır. (1880-1901) Abdul Rahman Han döneminde Afganistan ve Britanya Hindistan’ı arasında imzalanan Durand Antlaşması, Afganistan’da Peştun hâkimiyeti için iki karşıt sonuç doğurmuştur. Bir taraftan Hindistan ve Afganistan arasındaki 1893 tarihli Durand Antlaşması, Peştunların yarısından fazlasını Afgan hükümetinin kontrolünden çıkardı ve Afganistan’daki göreceli nüfusu önemli ölçüde azalttı; öte yandan merkezi hükümetin illere tam hâkimiyet kurması, göçer Peştunları kuzeye yerleştirilmesi ve Hazarların bastırılması, Peştun hâkimiyetini Afganistan’ın tümüne yaydı ve güçlendirdi (Mizer 2003: 3).

3.8.2. Tacikler

Afganistan’ın ikinci önemli büyük halkı olan Tacikler, Farsçanın bir lehçesi olan ve Dari dilini konuşmaktadırlar. Günümüzde daha çok Kâbil’in kuzeyindeki Panjshir bölgesinde yaşayan Tacikler, Pakistan ve Tacikistan sınırındaki Badahşan ve Vahan koridoru denilen bölgede yaşayan Şii inançlı *Dağ Tacikleri* ve Fars kökenli *Farsivanlar/Parsivanlar* olarak iki

şekilde karşımıza çıkmaktadır. Köken olarak ise İran'dan geldikleri ve Arap oldukları iddiaları daha çok kabul görmekte olan bu halk, Afganistan'ın diğer halklarına kıyasla yerleşik hayata daha erken geçmiştir. Afganistan bölgesinde Tacik olmak medeni olmak ile eş değer kılınarak Taciklere imrenme ve onlar gibi giyinme, konuşma, davranma, kısacası bir Tacik olabilme popülerliği bugün bile önemini korumaktadır. Daha çok Fars dilini benimseyen ve kullanan Tacikler ziraat, hayvancılık gibi işleri meslek edinmiştir. Bunun yanı sıra devlet idaresinde ve askeriyede de önemli mevkiler edinmişlerdir. 'Pençşir Aslanı' lakabı ile tanınan Askeriyenin önemli komutanlarından biri olan Ahmed Şah Mesud ve Taliban'ın temellerinin atıldığı yıllarda Afganistan'da tam dokuz yıl görev yapan eski Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani, Tacik asıllı olan önemli şahsiyetler olarak bilinmektedir. Tacikler'in Afganistan'ın tarihi sürecinde sadece iki defa siyasi gücü ele alabildikleri görülmüştür. İlki bir çete reisi olan Beçhe-i Saka'nın 1929 yılında Kâbil'i ele geçirmesidir. Beçhe-i Saka Kâbil'i ancak dokuz ay elinde tutabilmiş ve bir Sadozai Peştun komutanı olan Muhammed Nadir tarafından öldürülmüştür. İkincisi ise 1992 yılında Burhaneddin Rabbani'nin Afganistan Cumhurbaşkanı oluşudur. Ancak, her iki seferinde de Taciklerin siyasi gücü ele geçişi Peştunlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve yönetimlerine son verilmiştir (Magnus ve Naby, 1998: 15-16; Oğuz, 2001: 42-43). Tacik olmak diğer halklara kıyasla daha modern olmak şeklinde yorumlanmaktadır. Bu algının bir nedeni, onların Dari lehçesini konuşuyor olmalarıdır. Çünkü Afganistan'da Dari lehçesi oldukça fasih yani daha iyi ve net bir biçimde anlaşılabilir, apaçık bir dil olarak benimsenmekte ve modernlik ile bağdaştırılmaktadır. Genel olarak Hanefî mezhebini benimseyen Tacikler arasında Şiiler ve azınlık bir biçimde İsmaililer de bulunmaktadır. Tacikler çoğunlukla Afganistan'ın Mezar-ı Şerif, Kunduz, Kâbil, Herat, Badeşan ve Gazne gibi şehirlerinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

3.8.3. Hazaralar

Çoğunlukla Afganistan'ın Hazaracat adı verilen bölgesinde yaşayan Hazaralar, bölge halkları arasında nüfus açısından üçüncü sırayı alırken, yine diğer halklara kıyasla ötekileştirilmeler ve ayrımcı tutum, davranışlar ile en çok karşılaşan ve mücadele eden halk olarak bilinmektedir. İkincil sınıf konumuna dâhil edilen ve genellikle alt meslek gruplarında çalışmak zorunda bırakılan Hazara halkı, zamanla eğitim alanında gelişimler kat ederek kamusal alanda görünür olmayı başarmıştır. Afganistan'ın güncel durumuna baktığımızda günümüzde bile en fazla okuyan bireyler Hazaralar arasından çıkmaktadır. Üniversitede okuyan öğrencilerin %75'inin Hazaralardan oluştuğunu belirterek, özellikle de

yükseköğretime verilen önemin açıklığını bu örnek ile destekleyebiliriz. Hazara halkı Hazaracat dışında da Afganistan'ın birçok bölgesine yayılmıştır. Yaşadıkları yerler genellikle dağlık ve engebeli araziler olduğu için kendilerini, kültürel değerlerini olabildiğince izole etmeyi ve korumayı başarmışlardır. Farsçanın bir lehçesi olan Hazeregi dilini konuşan bu halkın köken olarak nereden geldiğine dair çeşitli iddialar mevcuttur. Bu iddialardan bazıları; Hazaraların Moğol-Türk karışımı olduğunu öne süren *Basir Ahmad Dowlatabadi* iken, Hazaraların çok eski kavimlerden olduğunu ve Büyük İskender'in bölgeye akın etmeden evvel de bu halkın Hazaracat bölgesinde yaşamını sürdürdüğünü iddia eden ve bu iddiasını da Yunan tarihçi *Cartsius*'a dayandıran *Joseph Philippe Ferrier*, önemli isimlerdendir. Ferrier'in de bu konuda destekçisi olan araştırmacı *Fletcher*'a karşılık önemli Batılı araştırmacılardan *Bellew* ise Cengiz Han zamanında askerleri birliklerinin bir bölümünün Kâbil kentine, diğer bölümünün ise Amu Derya Nehrinin doğusuna yerleşmeleri ve bu askerlerin yerli halktan kadınlarla evlenmeleri sonucu Hazaraların oluştuğunu öne sürmektedir. Bu konu hakkında *Bellew*'e, Müslüman bir aktivist olan *Seyyid Cemaleddin Afgani* de katılmaktadır. Tüm bunların yanında *Abdulhay Habibi*, Hazaraların yerli halk olduğunu ve Arya ırkından geldiğini, *Sayed Askar Musavi* ise Hazaraların atalarının 2300 yıl önce Hazaracat bölgesinde yaşam sürdürdüklerini savunan araştırmacılar olarak bilinmektedir. Bütün bu iddiaların bazıları belirli eserler ile kanıtlara dayandırılırken, bazıları ise sadece iddia olarak kalmıştır. Son zamanlarda yapılmış genetik çalışmalar, Hazaraların diğer etniklerle karışmasına rağmen hâlâ Moğolistan'daki Moğollar ile aynı genetik miras bağıını paylaştıkları ortaya çıkarmıştır.²²

Hazaralar kendi içinde çeşitli boylara ayrılmaktadır. Bu boylar isimlerini çoğunlukla yaşadıkları coğrafi bölgelerden ve önemli şahıs isimlerinden almaktadır. Mesela; Daykundi, Day çopan, Gavis, Paklia, Jaguri gibi isimler yerleşim yerleri ile anılan boylar iken Şeyh Ali/Alî İlâhî, Berberi, Oymak/Aymak, Türkmen ve Timuri gibi isimler ise önemli şahsiyet ve topluluklardan oluşan boylar olarak bilinmektedir. Hazaraların çoğunluğu Şiiliği benimsemiştir. Fakat aralarında azınlık durumunda da olsa Sünnî ve İsmailî olan kesimler de vardır. Özellikle de dini açıdan İslâm'ın Şîa mezhebinî benimseyen ve mezheplerine oldukça bağlı olan bu halkın, bölge içerisinde hemen hemen her alanda ayrımcılığa maruz kalmalarının en önemli nedeni, Sünnîlik mezhebinî birer ideoloji olarak dayatmaya çalışan hükümet ve Peştun gruplarına karşılık ait oldukları Şîa'yı benimsemeleri ve vazgeçmemeleridir. Afganistan'da günümüze dek süren bu Şîi ve Sünnî gerginliğinin ilk olarak Muaviye döneminde şiddetli bir biçimde vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Bu gerginliği en fazla yaşayan

²²Sayid Muhammed Bakir Mesbahzada, *Nigahi Muhteser be Tarih Akvam der Afganistan (Peştunha, Hazaraha, Kuşaniha, Yefeliha, ve Guriha)*, İntişarati Merendiz, Meşhed Mukadas, 1391, s. 45.

halklardan biri de Afganistan'ın yerel halkı Hazaralardır. Genellikle kendi halinde bir halk olarak bilinen Hazaralar, Abdul Rahman Han'ın iktidara gelişinden önce bağımsız bir şekilde yaşam sürerken, Han'ın iktidarlığından sonra gerginlikler, huzursuzluklar, iç çatışmalar sonucu ölümler ile baş etmek durumunda kalmıştır. Peştun nüfusun çok daha fazla olduğu Afganistan'da, diğer yerli halklar üzerinde bir Peştunlaştırma amacı güdülerek akabinde siyasi politikalar gerçekleştirilmiştir. Abdul Rahman Han yalnızca Hazaralara değil Peştun dışında kalan diğer halklara, hatta kurallarına uymayan Peştun halkına da baskılar uygulamıştır. Fakat yine de bu şiddet ve baskı ortamında en fazla nasibini alan etnik topluluk Hazaralar olmuştur. Toprakları, arazileri, mülkleri, sahip oldukları hayvanları, evleri ve eşyaları ellerinden alınan Hazaraların bir kısmı göç etmek zorunda kalmış, bir kısmı evlerinde kalarak ağır vergilere tabi tutulmuş, bir kısmı da - özellikle kadınlar ve çocuklar- Kâbil gibi önemli büyük kentlerin pazarlarında köle olarak satılmıştır. Şiddetin hemen hemen her türlüsüne maruz kalan bu halkın kadınları cinsel şiddetin odak noktası olmuştur. 1890 yılının kanlı süreci devam ederken Hazaralar, hem ülke içinde hem de ülke dışında göçe zorlanmıştır. Bugün Almanya, Avusturalya, İskandinavya, Pakistan, İran, Tacikistan gibi ülkelerde yaşam sürmekteledir. Yaşanan bu göçler Hazara halkı açısından olumlu sonuçlar da doğurabilmiştir. Örneğin göç hareketleri sonrasında Afganistan'dan diğer ülkelere giden Hazaralar, daha önce orada yaşam süren aynı etnik kökenden kimseler ile bir etkileşim içerisinde girerek bağlar kurmuş ve kendi ülkelerine yeniden döndüklerinde bu bağ Afganistan'ın dış ticaretini olumlu yönde etkilemiştir. Yaşanan bu olumsuz süreç Hazaraların Aleyhine işlemiş ve ticari ilişkiler açısından bir avantaja dönüşmüştür. Orta Asya kökenli oldukları söylenen ve özellikle de yüz yapıları ve fiziksel özellikleri ile de bu iddiayı destekleyen Hazara halkı 1979 yılına gelindiğinde bağımsızlıklarına yeniden ulaşmışlardır. Fakat 1992'den günümüze dek sürecek olan Komünist rejim karşıtı, Radikal İslâmcı Taliban örgütünün ortaya çıkması, Sünni-Şii gerginliğini yeniden yaratarak Peştun halkı ve Hazara halkı arasındaki gerginlik bugüne kadar taşınmıştır.

3.8.4. Özbekler

Orta Asya'dan göç ederek Afganistan'a yerleşen Özbekler esas olarak Türk asıllı olarak bilinmektedir. Bugün Türkiye, Suudi Arabistan, Afganistan, Çin ve ana vatanları olan Özbekistan'da yaşamlarını sürdüren Özbekler, ataerkil bir sosyal yapıya sahip olup kültürel değerlerine sahip çıkan ve evliliği kutsal olarak kabul eden bir halk olarak bilinir. Bugün Afganistan'ın %9'luk bir kısmına yayıldığı tahmin edilen Özbekler, daha çok tarım ve

hayvancılıkla uğraşmakta ve çok uzun yıllar boyunca Afganistan'da yaşam sürmektedirler. Özbekler'in Afganistan'daki en kalabalık ve en önemli Türk grubu olduğu söylenmektedir. Özbekler özellikle Kunduz, Şıbırgan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Aliça ve Bala Murghab'ta yaşarlar (Dursun, 1998/1999: 57). Afgan kimliği altında yaşam süren bu halkın bölgeye yerleşmesi tarihsel açıdan M.Ö. 120 yıllarına dayanmaktadır. Günümüzde Afganistan'ın Kuzeyinde Özbek halkının yaygın olduğu görülmektedir.

3.8.5. Türkmenler

Bugün Afganistan'ın %4'lük kısmını oluşturduğu bilinen Türkmenler, Türk asıllı gruplar arasında Özbeklerden sonra ikinci büyük etnik grup olarak karşımıza çıkar. Kabile sistemi ile hareket eden bu topluluk kendi içinde boylara ayrılmaktadır. Bu boylardan Türkmenlerin çoğu Ersari boyuna mensup iken, Türkmenistan'daki Teke ve İran'daki Yomut boyuna mensup olan Türkmenler de vardır. Türkmenler Türkmen dilini yalnızca günlük yaşamda kullanırken, resmi işlerde ve eğitim hayatında ise Arap ve Fars dilini kullanmaktadır. Çoğunlukla da Afganistan'ın Kuzeyindeki bölgelerde yaşamaktadırlar. Özbeklerle benzer kültürel özelliklere sahip olan bu halkın insanları, ekonomik açıdan yün, deri ve hayvancılıkla uğraşmış ve ekonomik kalkınmaya bu açıdan önemli katkılar sağlamışlardır.

3.8.6. Aymaklar

Afganistan'ın daha çok kuzey ve kuzeybatı bölgelerine yerleşmiş olan Aymaklar, kabile anlayışı ile hareket etmekte ve çeşitli boylara ayrılmaktadır. Aymak sözü, ayırmak, ayrı bölmeler, grup, kabile ve toplum anlamlarına gelir. Günümüz Moğol coğrafyasında ve Türk coğrafyalarından Kazakistan, Kırgızistan, Altay, Hakasya, Şorya ve Türklerin yaşadığı Çin'in batı ve kuzey kesimin gibi yerlerde aymak kelimesi bölge, ilçe, yöre için idari anlamda kullanılmaktadır.²³ Ülkenin yalnızca %4'ünü oluşturduğu bilinen ve Türkçede Oymak olarak ifade edilen bu halk, kendi içinde dört farklı kabileye ayrılmaktadır. Moğol kökenli oldukları öne sürülen Hazaralar, Türk kökenli fakat sonraki süreçlerde Farslaştıkları bilinen Cemşidiler ve Teymuriler, son olarak da Peştü kökenli oldukları iddia edilen Tayman kabilesi bugün Afganistan'da yaşamını sürdüren Aymak kabileleri arasında gösterilir. Aymak olan Hazaralar,

²³Wikipedia katılımcıları (2022). Aymaklar. *Vikipedi, Özgür Ansiklopedi*. Erişim tarihi 10.30, Mart 25, 2022 url://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Aymaklar&oldid=26939334.

bilinen diğer Afganistan Hazaralarına kıyasla önemli bir farklılıkla karşımıza çıkar. Aymak Hazaraları diğer Hazaralardan mezhepsel açıdan ayrılmakta ve Sünniliği benimsemektedirler.

3.8.7. Beluçlar

Azınlık olarak görülen ve Peştunlarla aynı bölgelerde yaşadıkları için çoğu zaman Peştun olarak da anılan Beluçlar, çoğunlukla Sünni olup Beluci dilini konuşmaktadırlar. Afganistan bölgesinin %2'lik dilimini oluşturduğu bilinen bu halkın sayısının, 2009 araştırmalarına göre en son 567,920 civarı olduğu söylenmektedir. Bölgenin daha çok güney ve güneybatısında yaşamakta olan Beluciler, İran sınırındaki Nimruz, Kâbil ve Kandahar şehirlerinde de yaşamaktadırlar. Belucilerin kökeninin nereden geldiği üzerine tartışmalar yürütülürken özellikle de kültürel açıdan Kürtler ile çok benzediği kanısına varılmıştır. Her ne kadar Belucilerin etnik kökeni hakkında tarihçiler arasında ihtilaf olsa da, tarihçiler, Kürtlerin Kuzey Irak, Türkiye ve Kuzeydoğu İran'ı içine alan bölgeye gittikleri; Belucilerin ise Hazar Denizi kıyılarına doğru yöneldikleri ve 14. yüzyılda bugün yaşadıkları bölgeye göç ettikleri konusunda hemfikirdirler.²⁴

3.8.8. Nuristaniler

Günümüzde Afganistan nüfusunun %2'sini oluşturan Nuristaniler, Sünniliği benimseyerek Lağman, Kunar, Bedahşan, Kandahar, Nuristan gibi bölgelerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Aralarında Şia'yı benimseyenlerin olduğu bu halk daha çok Ali İlahi Şiilerinden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalara göre Nuristaniler, Yunan kökenli olup Büyük İskender'in bölgeye yerleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Kendi içinde 16 farklı kola ayrılan Nuristaniler için 4 büyük önemli kol bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Kâmuz, Hellar, Sellâr ve Kamuc olarak sıralanmaktadır. Daha önceleri '*kâfir*', '*kâfirler ülkesi*' olarak adlandırılan Nuristan bölgesi, Afganistan emiri olan Abdul Rahman Han'ın bölge halkını İslâm'a yönlendirmesi sonrasında bu bölge '*aydınlıklar ülkesi*' olarak anılmaya başlamıştır. Fakat '*Nuri*' olarak da adlandırılmış olan Nuristan halkının İslâmiyet'e geçişinin kendi rızalarından ziyade Han'ın zorlaması ile olduğu öne sürülmektedir. Sığır, koyun ve keçi gibi hayvanların yetiştirilmesi ile ilgilenen, erkeklerinin avcılıkla kadınlarının ise daha çok toprağı ekme-biçme ile uğraştığı bu halk arpa, mısır, darı, bezelye ve buğdayla geçimlerini sağlamaktadırlar.

²⁴Harrison, Selig S., Devletsiz Uluslar-4, <http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=7957> (Erişim; 15/4/2010).

Ayrıca bugün Pakistan bölgesinde de yaşam sürmekte olup, Afganistan'daki sayılarının 100.000'den fazla olduğu bilinmektedir.

3.8.9. Kızılbaşlar

Afganistan'da yapılan son araştırmalara göre sayılarının 400.000 civarı olduğu bilinen Kızılbaş halkının bugün Herat, Gazne, Kâbil ve çoğunlukla Kandahar'da yaşadıkları bilinmektedir. Kızılbaşlar için tek bir ırka mensuptur demek doğru değildir. Çünkü kendi içinde Kürt, Lor, Türkmen vb. kavimlerden meydana gelmektedirler. Kızılbaş, eski dinî inanış ve kültürleri ile İslâmiyet'i kendilerine has bir şekilde birleştirip Şii'lik'ten etkilenen Safevi Tarikatı müritleri için kullanılan terim.²⁵ Bu şekilde adlandırılan Kızılbaşlar Afganistan'ın bürokrasisinde önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı da devlet dairelerinde herhangi bir açığın oluşmaması için Abdul Rahman Han'ın emri ile gerçekleştirilen sivillere yönelik saldırılardan, en az etkilenen halklar arasında yer almaktadır.

3.8.10. Diğer etnik azınlıklar

Yukarıda sözü edilen kimlikler, Afganistan'da yer edinmiş önemli halklar olarak karşımıza çıkar. Ancak verilenlerin yanı sıra anılması gereken diğer önemli etnik kimlikler de bölgede hâlâ varlığını korumaktadır. Bunlar Hindular, Sihler, Paşailer, Pamirler, Araplar, Gucarlar vb. etnik kimlikler şeklinde eklenebilir. Hindular ticaret ve eczacılık ile uğraşan bir halk olup, 1961 yılı araştırmalarına göre bölgede sayıları 20.000'i geçmiştir. %2'lik bir nüfusa sahip olan Paşailerin yanında %1'lik bir oranda Pamirler karşımıza çıkar. Pamirler, Afganistan'ın Badehşan bölgesine yaşam sürmekte ve kendilerine has bir giyim tarzı ile dikkat çekmekteledir. Afganistan'da yaşayan Arap kökenli halklara baktığımızda, bunların Sünniliği benimseyip, Farsça konuştuklarını ve dünya üzerindeki diğer Arap halklarından kültürel açıdan farklılıklar gösterdiklerini ayrıca tamamıyla Afganistan'a özgü bir halk olduklarını söyleyebiliriz. Gucaratice dilini konuşan Gucarlara baktığımızda onlar Hindular tarafından Gucarat'tan kovularak Hindistan'ın kuzeyi, Pakistan ve Afganistan'a yayılmışlardır.²⁶

Son olarak ise unutulmuş bir halk olarak nitelendirebileceğimiz, toplumda saygınlık görmeyen ve öteki kabul edilen bir halk olan Cogiler, genellikle eğitimsiz bir halk olarak

²⁵TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: 25, sayfa: 546.

²⁶Özgür Çınarlı, 2012, a.g.m, s. 79.

bilinmektedir. Çok uzun zamandan beri azınlık olarak yaşamına devam eden bu halkın insanların ekonomik güvenceleri yok denecek kadar azdır. Göçebe bir yaşam tarzına sahip bu halkın kültürü hakkında da bilgi vermemiz oldukça eksik kalacaktır. Çünkü onlar hakkında yapılan araştırmalar yetersiz ve çok azdır. Yine de yayımlanan nüfus sayım verilerine baktığımızda sayılarının 1000 civarı olduğu söylenen Cogiler, dilencilik ve falcılık yaparak, gündelik işlerde çalışarak, Afganistan'ın kuzey illerine dağılarak yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadır.

4. AFGANİSTAN'DA İSLAMİYETİN YAYILIŞI VE HAZARALAR

4.1. İslamiyet Öncesi Dönem

İslamiyet öncesi döneme indiğimizde, Afganistan bölgesinde ortaya çıkan ilk dinin Zerdüştlük olduğu bilinmektedir. Zerdüştlük dini hakkında; Zerdüştilerce kutsal olarak kabul edilen, *Avesta* isimli kitaptan yola çıkarak, Tanrının *Ahura Mazda* olduğunu ve dünyanın geçireceği dört evreden sonra insanların hesap gününde yine onun huzuruna çıkacağını öne süren, tek tanrı inancına sahip en eski din olarak kabul edildiği bilinmektedir. Kutsal kitap olarak kabul edilen *Avesta*, ilk olarak Partlar daha sonra ise Sasanilerce toplanıp tedvin edilmiştir. Fakat Sasanilerin tedvini, *Avesta*'nın Pehlevi dilinde yazılmasına yol açarak *Avesta*'nın farklı dilden bir örneği olarak günümüze ulaşmasını da sağlamıştır. Zerdüştlüğün yayılım alanına baktığımızda, daha çok İran'a yakın yerlerdeki kesimlerin bu dini benimsemelerinin en önemli nedenlerinden biri, bölgenin Sasani İmparatorluğunun hâkimiyeti altında olmasıdır. İslamiyet öncesi dönemde Afganistan topraklarının büyük çoğunluğu Zerdüş tiken önemli bir kısmı ise Budizm'i ve Brahmanizm'i benimsemişlerdir. Bugün Afganistan olarak ele aldığımız bu bölge topraklarında geçmişte yaşam süren toplulukların büyük çoğunluğu Zerdüş tlerden oluşurken diğer önemli bir kısmı ise Budizm'i ve Brahmanizm'i benimseyen topluluklardan meydana gelmiştir. Dinler bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Günümüze kadar ulaşan önemli kalıntılar, bölgelerin benimsediği dinler hakkında bilgi verirken tüm bunlar aynı zamanda bir kanıt niteliği taşımaktadırlar. Bölge içi toplumsal yapıya baktığımızda coğrafi konumu ve jeolojik önemi gereği göç, istila, savaş ve fetihler gibi siyasi durumlar ile baş etmek zorunda kalan Afganistan, çok sayıda kültürü içinde barındırmıştır. Dolayısı ile bir kültür kaynaşmasının yanı sıra aynı zamanda bir kültür karmaşası da baş göstererek, özellikle de siyasal birlikteliğin sağlanamamasına neden olmuştur. Afganistan, yukarıda sözü edilen siyasi durumlar dışında jeolojik önemi gereği komşu ülkelerin gözdesi konumunda yer alarak ticari geçiş yolu olarak görülmüş, üzerinden geçen her kavimden izler taşıyarak ve günümüze kadar bizlere ulaştırmıştır. Yaşanmışlıkların bugüne kadar taşınması ile yetinmeyen bu bölge, fiziksel ve çevresel etkenlerden dolayı her anlamda modernleşmede engeller ile karşılaşan bir yer olmuştur. İslamiyet öncesi Afganistan Kuzey, Doğu ve Batı bölgelerinin sınır komşuları ile daima kültürel bir ilişki içerisine girerek ülke içi ticari gelişmelerin ilerlemesine yol açmıştır.

“Afganistan düzenli bir meşrutî hükümetin ahengi ve tutarlığına asla sahip olmamıştır ve olamaz da. Bu millet daha ziyade, güçleri ve alışkanlıkları farklı farklı olan ve kendilerini

idare eden liderin kişisel özelliği ile -az çok sıkı bir biçimde- bir arada tutulan kabileler topluluğundan oluşuyor. Avrupa'da bilindiği şekliyle vatanseverlik hissi Afganlar arasında var olamaz, çünkü ortada müşterek bir ülke yok. Herat ile Kandahar'ın Kâbil'e bağlanmasını gerektirecek hiçbir millî veya etnik neden yok? Herat'ta Afganlarla bütünüyle yabancı ırklar yaşıyor: Cemşidiler, Aymaklar ve Hazaralar. Kandahar'da ise topraklarında geçen yüzyılın ortasında Nadir Şah [Afşar] tarafından Durrani aristokrasisi arasında parsellenmiş ve torunları da hâlâ imtiyazlı bir sınıf olarak varlığını sürdürüyorsa da, köylüler her yerde Farsî, Tacik veya Türk menşelidir ve kuzeyli ve doğulu Afganlarla aralarında hiçbir duygudaşlık yoktur.”²⁷

Eski İngiliz Arkeolog ve Diplomat olan Henry Rawlinson'un bu düşüncesinden yola çıkarak, Afganistan'da etnolinguistik çeşitliliğin olmasından dolayı tam anlamı ile bir nüfus sayımının yapılamadığını ve bölgenin henüz bile tek bir millet olarak bütünleşmeyi beceremeyip yalnızca bir devlet olarak kalmaya çalışarak tarihte yerini aldığını söyleyebiliriz.

4.2. Afganistan'a İslâmiyet'in Yayılışı

652 yılında başlayan İslâmiyet'i yayma çabası, Hz. Muhammed'in vefatından sonra da bırakılmayarak, İslâm'ın halifelerinden biri olan Hz. Ömer ile devam etmiştir. Yaşadığı yerde adaletli bir şahsiyet olarak anılan Hz. Ömer'in İslâm'ı daha geniş bölgelere yayma düşüncesi Arap ordularının belirli bölgelere akın etmeleri ile devam etmiştir. Bu çaba yaklaşık 200 yıl sürmüştür. Bütün bunlardan evvel Hz. Muhammed'in İslâm'a çağrısını olumsuz yanıtlayan Temim kabilesinin önemli ve değerli bir üyesi olup asıl adı Sahr, lakabının ise Ahnef olduğu bilinen *Ahnef Bin Kays* adındaki Basra doğumlu Hadis âlimi, kabilesinin İslâmiyet'e yönelmesinde Ahnef'in büyük etkisi olduğu söylenebilir. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in Temim kabilesine gönderdiği elçinin Ahnef'e, Hz. Muhammed'den gelen; “*Allahım Ahnef'i Bağışla!*” duasını iletmesi, son peygamberin bu Hadis âlimine verdiği önemi göstermektedir. Bunun devamında Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Ahnef ile tanışma fırsatı bularak kendisini Medine'ye davet etmiştir. Bir yıl boyunca Medine'de kalan Bin Kays, İran imparatoru Yezdicürd'ün bugünkü Türkmenistan'ın Merv şehrine kaçması sonucunda bölgede çıkan isyanları bastırmak için görevlendirilmiştir. Yezdicürd'ün halkını isyana davet etmesi üzerine, Ahnef isyanları bastırmak için Horasan'dan, Herat'a, oradan da Merv kentine gitmiştir. Bundan haberdar olan Yezdicürd askerleri ile beraber Belh şehrine gitmiştir. Ahnef

²⁷Rawlinson, aktaran Amin Saikal, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, I.B. Tauris&Co Ltd., London 2004, s.30.

ve ordusunun İran imparatorunun ardından gitmesi ile çıkan savaşta Yazdicürd ve ordusu yenilmiş ve ordudan kalan askerlerin bazıları Toharistan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu sırada bazı askerlerin Toharistan'a sığınması, kalınan bu bölgenin fethini de beraberinde getirmiştir. Kaçan askerlerin peşine düşen Ahnef, Toharistan'ı da fethederek Rabii b. 20 Amir'i vekil bırakarak zaferi Halifeye bildirir. Böylelikle Afganistan'ın kuzey tarafı ilk defa İslâm ve İslâm kültürüyle tanınmış olur.²⁸

Afganistan bölgesinde İslâmiyet'in yayılmaya başlaması Hz. Osman ve Sistan valisi Abdurrahman Bin Semürey ile hız kazanmıştır. Örneğin Kâbil'in ilk fethedilişi Semürey önderliğinde gerçekleşmiş ve Kâbil'e varana dek geçiş güzergâhındaki bütün şehirler ele geçirilmiştir. Gerçekleşen fetihler sonucu özellikle de Horasan bölgesi halkı ve Tegin, Rutbil gibi Şahlarca yönetilen Kâbil bölgesine İslâm'ın yayılması hoş karşılanmamış ve zaman zaman yönetimde bulunan şahların önderliğinde isyanlar da çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar savaş sonucu bu bölgeler işgal edilmiş olsa da bizlerin o süreçte bu topraklar için tam anlamı ile 'İslâm Toprakları' tabirini kullanması doğru olmayacaktır. Çünkü bölgenin yerli halklarının İslâmiyet'i benimsemesi bir hayli zaman almıştır. Resmi olarak bir tarih vermek gerekirse 871 yılından sonra İslâmiyet'in benimsenmeye başladığını söyleyebiliriz. İslâm'ın kalıcılığının sağlanması adına donanımlı ve bilgin âlimler eğitim almaya başlamış, bu eğitimler genellikle Belh şehrinde verilmiştir. Alınan eğitimler ile İslâm'ın yalnızca dünya topraklarını ele geçirerek ilerlemekten ibaret olmadığı, yaşanan deneyimler sonucu anlatılarak, hissettirilerek ve en önemlisi de kan dökmeden kişilerin bu inanca akıl ve dil aracılığıyla davet edilmesi amaçlanmıştır. Horasan bununla birlikte dil, *belâğat*²⁹ ve şiire de çok önem vermiştir. Bu dönemlerde yetişen şairler -özellikle de Afganistan da yetişen şairler- Fars kültüründe çok değerli bir konumda yer almaktadırlar. Gazneli sarayında Firdevsi, Ferruh Sistani, Ömer Hayyam gibi nice şairler ve âlimler yetişmiştir.³⁰

²⁸İzziddin İbn Esir, El Kamil Fit-Tarih, çev; Seyid Hüseyin Ruhani, İntişarat Esâtir, Tehran: 1370, ss. 1539-1540.

²⁹bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir. İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belâgat, meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılır. Belâgat Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşanıdır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını anlayabilmek için müslüman milletlerin ve çeşitli nesillerin uzunca bir süre bu konu üzerinde çalışıp belâgatın ilkelerini, metot ve terminolojisini ortaya koymalarını beklemek gerekiyordu. Ancak bu tarihî süreçten sonra belâgat bağımsız bir ilim olabilmıştır. Bu ilim bağımsız hale gelinceye kadar tarihî gelişimine ve ihtiva ettiği konuların ağırlığına göre değişik isimlerle anılmıştır.

³⁰a.g.e., s. 240.

4.3. İslâmiyet Sonrası Dönem

İslâmiyet'in Afganistan topraklarına gelişine baktığımızda, bu doğuşun Emevi Hanedanının kurucusu olan Muaviye Bin Süfyan döneminde yaşandığına dair inanışlar vardır. Dahası Basra valisi Abdurrahman b. Semüre'yın bölgeye gelişı ile birlikte İslâmiyet'in başladığı bilinmektedir. Din olgusunun oldukça önem gördüğü bu topraklarda yayılım gösteren İslâm dini, her geçen gün önemli derecede benimsenmiş ve toplum içerisindeki dinsel bağlar daha kuvvetli bir hâl almaya başlamıştır. İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılım göstermesi ile değer gören din temsilcileri yani mollalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Mollalar; toplum içerisinde din kurallarını halka hatırlatan, toplum üzerinde denetim gücüne sahip olan, yeri geldiğinde siyasete dâhil olan ve toplumsal statüleri normal vatandaşlara göre yüksek olan çok fonksiyonlu kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mollalar, İslâm Hukuku –fıkıh-, kelim, tasavvuf, sünnet, hadis, şeriye gibi ilimler üzerine fetva verebilirler. Kadılık yapabilirler. Birçok tarikatın kurucusu ve liderleri mollalar olmuştur.³¹

Afganistan bölgesinde dinin giderek artan önemi ve gücü, bireylerin dine yönelmelerini sağlamıştır. Bireyler molla, âlim, belirli bir gücü olan herhangi bir dini öncü olabilmek için belirli eğitimlerden geçmek durumunda kalmıştır. Dine karşı bu büyük ve hızlı yönelim, molla olduğunu iddia eden ve Afganistan'da *molla-i maşini* (toplum içerisinde fabrika üretimi yapay molla olarak bilinmektedirler) olarak adlandırılan gerçek olmayan yapay olarak kabul edilen mollaların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. İslâm dini, farklı topluluklarca yayılım gösterdikten sonra birbirinden farklı kültür ve toplumsal normların da harmanlanması ile çeşitli mezheplere ayrılmıştır. Diğer inanışların yanında bölgede Sünni ve Şii olmak üzere iki büyük önemli mezhep yer edinmiştir. Tabi bu mezheplerin belli dini âlimleri, önderleri, mollaları vb. önemli dini şahsiyetleri bulunmaktadır. Toplumun işleyiş ve ilerleyişinde önem arz eden Sünni olan mollaların sayısı oldukça fazla olup bu mollalar, bölge içerisinde radikal bir biçimde görünür olma çabası içerisinde olmuştur. İslâm'ın kılıç ile doğduğunu öne süren bu Sünni mollalar, çoğunlukla Pakistan medreselerinde eğitim görmüşlerdir. Bunun yanı sıra diğer önemli bir mezhep olan Şia'nın mollalarına baktığımızda; daha çok İran, Irak ve Afganistan'da eğitim gördüklerini ve Sünni mollalara kıyasla daha ılıman olabildiklerini söyleyebiliriz.

³¹<https://tr.wikipedia.org/wiki/Molla>

4.4. Hazaralarda İslâmiyet ve Şiilik

4.4.1. İslamiyet'in ilk dönemleri

İslâmiyet'in ilk devirlerinde Hazaracat bölgesi Gurların hâkimiyeti altındaydı. İslâmiyet'in yayılmasının da hız kazandığı bu dönemlerde Gur halkı ve hükümdarı Hz. Ali'yi çok sever, sayar ve ona apayrı bir hürmet gösterirdi. Afganistan bölgesinde İslâmiyet'e ilk kucak açan ve kabul eden halkın Gurlar olduğu bilinmektedir. Bu duruma yol açan en önemli neden Hz. Ali'ye olan düşkünlükleri olarak gösterilebilir. Bölgede İslâmiyet'in kabul edilişine yönelik bazı iddialar ortaya atılmıştır. İlk iddia; Hz. Ali'nin dönemin Gur hükümdarına gönderdiği mektup sonrasında, halkın Hz. Ali'ye olan güçlü bağı sayesinde İslâm'ın bu topraklara girmesidir. Diğer bir iddia ise Hz. Ali'nin yeğenini (Ca'de b. Hubeyre el-Mahzuni), Horasan bölgesine vali olarak atamasıyla halkın hem El-Mahzuni'ye hem de Hz. Ali'ye gönül bağı kurması ve İslâm'a sıcak bakmaya başlamalarıdır. İslâmiyet Gurlarda yayılmaya başladığında kimileri Hanefiliği -dolayısı ile Sünniliği-, Zeydiliği ve İsmailiği benimsemişken kimileri ise Şia'yı ve Ehli beyti yakın görüp bu mezhepleri kabul etmişlerdir.

4.4.2. İlhanlılar dönemi

Lütfi Temirhanov'a göre 1295 yılı dönemin İlhanlı Hükümdarı Sultan Mahmud Gazan Han'ın Hz. Ali'ye yönelik gönül bağı ve bundan ötürü de Şiiliğe olan saygısı, zamanla onun İslâmiyet'e olan merakını arttırmıştır. Böylelikle Şia'nın bu topraklara yavaş yavaş yerleştiği kanısındadır. 1300'lü yıllara gelindiğine ölen kardeşi Mahmud Gazan Han'ın yerini alan Hudabende Olcaytu'nun (1304-1316), hükümdarlığa geldiği gibi gerçekleştirdiği ilk icraat Şia'nın resmi mezhep olmasını sağlamak olmuştur. Olcaytu döneminde Şiilik adına her ne kadar ileriye gidilmek istense de bu pek mümkün olmamıştır. Çünkü Olcaytu iktidara gelişinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Fakat yine de Şia'nın resmi mezhep olarak ilan edilmesi önemli bir girişim olarak kabul görülmektedir. Olcaytu'nun bu ilanı halk nezdinde pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü halkın çoğunluğu Sünni mezhebini benimsemekteyken, Olcaytu'nun da Sünniliği bırakıp Şiiliğe geçişi kabul edilebilir bir davranış olarak görülmemiştir. Bu sebeptendir ki halk ona yeni bir ad ve lakap vererek onu aşağılamak istemiştir. Olcaytu Hanın mezhebinden dönmesini kabullenemeyen ehli-sünnet taraftarları, eski vermiş oldukları "Hudabende" unvanı yerine "Harbende" yani eşeğin kulu denilen lâkabı

vermişlerdir.³² Gün geçtikçe zayıflayan İlhanlı hükümdarlığı yıkıldığında, halk arasında Şii olan gruplar birer birer Hazaracat bölgesine göç etmeye başlamıştır. Gerçekleşen bu göçler arasında daha çok Peygamber soyundan geldiklerine inanılan Şii Seyyidlerin bulunması, Hazaralar arasında Şiiliğin hızla yayılmasında önemli rol oynamaktadır. Göçler sonrası bölgeye yerleşen diğer gruplara ve Seyyidlere, kendilerinden birileriymiş gibi hoşgörü ile yaklaşan yerli halk, göç edenlere hem maddi hem de manevi açıdan destek olmuş ve bu durum farklı kültürlerin kaynaşmasına ve birbirlerinden etkilenmesine yol açmıştır.

4.4.3. Safeviler Dönemi

Bugün Afganistan Hazaraları içerisinde en çok kabul görülen görüş; Hazara halkının Safevi döneminde Şia'yı benimsediğine dair görüştür. 1501 yılında Şah İsmail'in İran'da Safevi devletini kurması hem modern İran devletinin önemli temellerinin atılışı olarak görülürken hem de Afganistan bölgesi Hazaraların Şiileşmesine etki ettiği savunulmaktadır. Şah İsmail Osmanlı ve Özbek hanedanlığını kendi devleti için birer tehdit olarak görmüş ve onlarla devamlı bir mücadele içerisinde olmuştur. Osmanlı devletinin bütün İslâm dünyasının lideri olma yolunda giriştiği savaşlar neticesinde Safeviler, Şia'ya yönelmeye başlamıştır. Bu yönelme, Safevilerin Şii tasavvufi ilimlere hâkim âlimlerin yani Şii Seyyidlerin Hazaracat bölgesine gönderilmesi ile desteklenmiştir. Seyyid Pisar Ali Kayani'nin (Kayanlı Hazaralardan olup soyunun Seyyid Turab'a dayandığı bilinmektedir.) anlatımına göre:

“Afganistan seyyidleri arasında yaygın bir şekilde sözlü bir hikâye vardır ki, Seyyidler ya da Saadat kabilesi, Afganistan topraklarında, hepsi Seyyid Turab adında bir derviş seyyidin soyundan gelmektedir. Bir rivayete göre Seyyid Turab İran'ın Tebriz kentindenmiş ve Kum şehrindeki medreselerde din eğitimi almış ve zeki bir öğrenciymiş. Bazı rivayetlere göre Seyyid Turab, İran'ın Şiilik merkezinin buyruğuyla bugünkü Afganistan'ın Uruzgan bölgesinde yaşayan Hazara Türklerini Şiileştirmek için gelmiştir. Yirmi beş nesil önce. Büyük bir olasılıkla Seyyid Turab'ın bu bölgeye geldiği zaman, Hazaralar Şii değillerdi. Bazılarına göre bu dönemde hepsi Sünni idi. Ancak bazılarına göre bu dönemde Hazara kelimesi bu topluluğun ismi değildi ve halk büyük bir olasılıkla Şamanizm dinine inanan Türklerdi.”

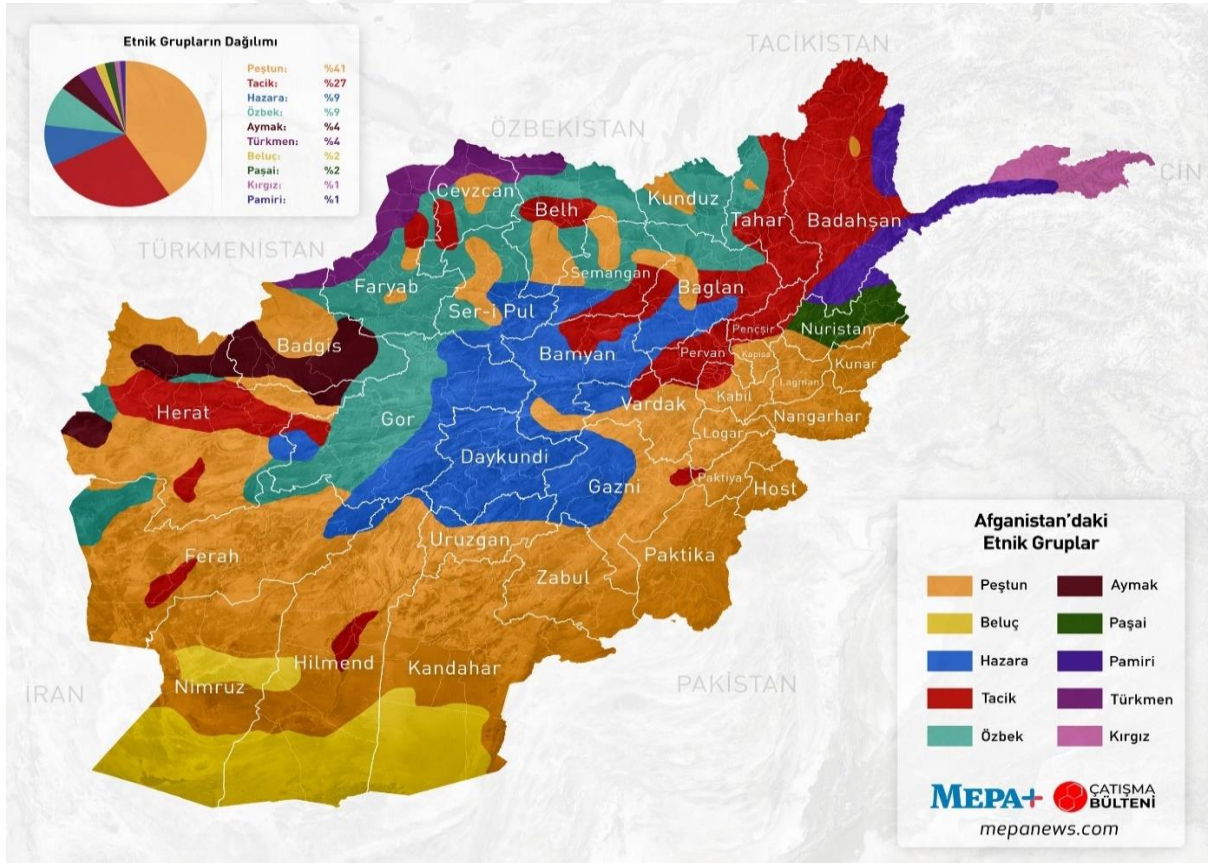
³²Şahin, a.g.e., ss. 95-97.

Bu bahsi geçen inanış, önemli bir Şii âlim olan Seyyid Turab'ın bölgeye gönderilmesi ve burada bir süre hekimlik yaptıktan sonra Emir Timur'a denk gelmesi ile başlar. Emir Timur'un kızı Halime'nin rahatsızlanması ile yerli halk namı bilinen önemli bir hekim sayılan Seyyid Turab'ı Timur'a önermiştir. Bunun üzerine Timur'un haber salıp çağırdığı Turab, Halime Sultanı iyileştirmiştir. Bu olayın neticesinde Timur, kızı Halime ile Seyyid Turab'ın evlenmesini sağlayarak bölgedeki bir kasabanın bütün yönetim yetkisini Seyyid Turab'a devredip Uruzgan bölgesinden ayrılmıştır. Zaman ilerledikçe hem kasaba yerlileri hem de Uruzgan halkı Seyyid Turab'a bağlanmaya ve onun yolundan gitmeye başlayınca, Seyyid Turab halkın bu sevgisi ve desteği ile tüm Uruzgan'ı yönetmeye ve böylelikle Şiiliği yaymaya başlamıştır. Bugün Afganistan'ın geneline baktığımızda değerli birçok Hazara Seyyidleri ile ilgili hikâyeler duymaktayız. Fakat bu Seyyidlerin inanışlarına baktığımızda, hepsinin Şii olmadığı sonucuna varabiliriz. Bunun esas nedeni ise Seyyid Turab'ın ölümü sonrası başa geçen büyük oğlunun diğer kardeşlerini dört bir yana sürmesidir. Bu sürgünler sonucunda dağılan kardeşler, gittikleri yerde saygınlıkla karşılanmış ve Seyyid unvanı altında hürmet görmüştür. Dolayısı ile sürgün yerlerine Seyyidlerin dağılması, o kültürdeki insanlarla kaynaşması sonucunda farklı mezhepler benimsenmesine yol açarak beraberinde Sünni ve İsmaili Seyyidlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

5. HAZARALARIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPILARI

5.1. Demografik Dağılım

Hazaralar Afganistan'ın hemen hemen her yerine dağılım göstermiş olsa da genel olarak sınırları net olmayan ve Orta Afganistan'da yer alan Hazaracat bölgesinde yaşamaktadırlar. Engelibeli bir arazi yapısına ve sert iklime sahip olan bu bölgede tarımın yok denecek kadar az, alt yapının yetersiz ve ekonominin ise oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Fakat bunun yanı sıra ülkenin önemli nehir yatakları diğer ülkeler için bir geçiş güzergâhı olarak önemsenmektedir. Hilmend, Herirud, Kâbil ve Mergab gibi ülkenin en büyük nehirleri kaynağını Hazaracat'ta bulunan Kohi Baba -Baba Dağı-, Sepid Koh -Ak Dağ- Siyah Koh - Kara Dağ-dağlarından almaktadır. Bölge aynı zamanda ülkenin en büyük bakır, çelik, kalay ve kükürt madenlerine de ev sahipliği yapmaktadır (Incyclopaedia Iranica, 2013). Hazaracat bölgesi üzerinde yapılan 2015 yılı çalışmalara göre burası 70 bin m² olarak ölçülmüştür.

Kaynak: Mewanews.com

Şekil 5.1. Afganistan'daki etnik grupların dağılımı.

Kimi araştırmalar Hazara halkının ülkenin genelinde %9'luk dilime sahip olduğunu belirtse de kimileri bu yüzdeliğin 15-20'leri bulunduğunu öne sürmektedir. Kesin ve doğru bir kanıya varmak mümkün değildir. Çünkü Afganistan bölgesindeki ilk ve son nüfus sayımı 1979 yılında yapılmıştır. Günümüzde Hazaraların yoğun olarak yaşadığı Hazaracat'ın yanı sıra başkent Kâbil, Kandahar, Celalabad, Herat, Mezar-ı Şerif ve Sar-i pul da önemli sayıda Hazara nüfusunu barındıran diğer kentlerdendir. Başkent Kâbil nüfusunun %40-50'sinin Hazaralardan oluştuğu tahmin edilmektedir. Kâbil Hazaralarının çoğunluğu kentin batı kısmında yaşamaktadır.³³ Hazara halkının artan terör olaylarından dolayı göç etmek zorunda kalması, net bir nüfus sayımının yapılmasını engelleyen diğer faktörlerdendir. Yaşadıkları sorunlar neticesinde Afganistan'dan ayrılan bu halk başka ülkelerde bir şekilde yer edinmeye çalışmıştır. Afganistan'daki bu ayrılışın en önemli nedenlerinden biri, Taliban gibi Radikal İslâm örgütünün, ele geçirdiği Afgan siyasetini bir araç olarak kullanması ve bu eksende çeşitli terör eylemlerini gerçekleştirmesidir.

5.2. Etnik Köken

Hazara kelimesinin anlamına baktığımızda *dağlı* olarak bilinirken, Hazaracat'ın kelime anlamı ise *dağlık bölge* olarak bilinmektedir. Kimilerine göre bu kelime coğrafi bir isim olup Hazarlardan gelme, Hazar denizi anlamına da gelirken aynı zamanda Farsça kökenli Hezar (bin) anlamı da taşımaktadır. Hazara kelimesinin Hazar denizi anlamı taşıdığını söyleyenler, bu halkın ilk var oluşlarında Hazar denizi çevresinde yaşadıklarını fakat daha sonrasında ise Afganistan'a göç ettiklerini söylemektedirler. Hezar-bin anlamını savunanlar ise bu kelimenin Moğolcada ming, miangan olarak bilindiğini ve ayrıca Hazaraların 13. Yüzyılda bölgeye akın eden Cengiz Han askerlerinden türediğini savunmaktadırlar. Göçebe anlamına da gelen Hazara kelimesini ilk olarak Babürname isimli eserde geçtiğini bilmekteyiz. Beraberinde Tarih-i Âlem Ara-yi Abbasi, Nejad Name-i Afgan gibi eserlerde bu kelimenin geçtiğini söyleyebiliriz. Hazara halkının kökenine indiğimiz zaman yapılan araştırmalar birçok iddianın varlığını ortaya koymaktadır. Bu iddialar kimi zaman eser ve kalıntılar ile kanıtlanmış olsa da, kimileri sadece söylem olarak kalmıştır. Hazara halkının Cengiz Han'ın bakiyeleri olduğu görüşünü savunan Mehmet Fazlı ve H. W. Bellew gibi düşünürlerin yanında bir de onların Türk, Türk-Moğol-Peştun-Tacik karışımı ve ayrıca sadece Türk-Moğol halklarından türediklerini öne süren K. Ferdinand ve E. E. Bacon gibi düşünürler de vardır. Hazara'nın

³³https://tr.wikipedia.org/wiki/Hazaralar#cite_note-2.

genetik analizi, kısmi Moğol soyuna işaret ediyor.³⁴ Ancak **bu** halkın Moğollardan çok daha önce bölgede var oldukları iddiasına karşılık, tersine Moğollardan önce var olmadıklarını öne süren görüşler de mevcuttur. Bu aksi görüş için Firdevsinin Şeyhnamesi örnek gösterilmektedir. Şeyhaname’de Hazaracat kelimesi yoktur. Bu bölge Berberistan olarak geçmektedir. Yukarda belirttiğimiz gibi Hazaracat’ın adı Firdevsi’nin Şehnamesinde Keykavus’la kral Hamavaran’ın hikâyesinin anlatıldığı kısımda, bağımsız bir krallık olarak Berberistan şeklinde geçmektedir (Şehname’den aktaran Mousavi 1998: 39).

Hazaraların Moğol kökenli olduğu iddiası; Hazaraların Moğol kökenli olduklarını öne süren ilk isim olan Ebu’l Fazl Allami’nin yanı sıra Vasiliy Vladimiroviç Barthold, Alexander Burnes, Arminus Vambery, Mehmet Fazlı ve Bellew gibi isimler bu halkın köklerinin Moğollara dayandığını öne sürmektedir. Çok yaygın ve çok eski bir görüş olarak kabul edilen bu iddianın kanıtı ise Hazaraların kullandığı Hazaregi dili ile Moğolcanın ortak kelimelere sahip olmasının yanında bir de fiziksel, kültürel açıdan benzerlikler göstermesidir. Türk-Moğol karışımı oldukları iddiası; Ferdinand ve Bacon gibi düşünürler, Hazaregi dilinin Türk ve Moğol dilleri ile ortak kelimeleri içinde barındırdığını vurgulayarak bundan dolayı da Hazaraların karışmış bir halk olduklarını savunmaktadırlar. Ayrıca 2017 yılında Pakistan Hazaraları üzerine yapılan genetik çalışmalar da bu iddiayı desteklemektedir. Birbirleriyle yakın akraba olmayan 153 Hazara erkeğinden alınan kan örneği üzerinde yapılan incelemelerde Pakistan Hazaralarının, Kazaklar ve Moğollarla yakın genetik özellikler taşıdıkları ortaya çıkmıştır.³⁵ Ayrıca yaşanan toplumsal olaylar sonrası gerçekleşen göçlerden yola çıkarak diğer önemli bir kanıttan da söz edebiliriz. Pakistan Hazaralarının ilki 19. yüzyılın, ikincisi ise 20. yüzyılın sonlarında olmak üzere iki büyük göç dalgası sonucu Pakistan’a göç eden Afganistan Hazaraları olduğu düşünüldüğünde, bu araştırma Hazaraların Türk-Moğol karışımı oldukları görüşünü destekleyen en önemli bilimsel kanıt olarak ortaya çıkmaktadır.³⁶ Hazaraların Türk kökenli oldukları iddiası; Diğer görüşlerde olduğu gibi bu görüş de bizlere dildeki benzer, ortak kelimelerin varlığının altını çizmektedir. Ancak ek olarak bir de Hazaraların önemli boylarından olan Cağori ve Şeyhali boylarının kökenleri bu görüşü desteklemektedir. Cağorilerin Emir Timurun soyundan geldiği, Şeyhalilerin ise Karlukların soyuna mensup olduğu iddiası bugün bile boylar tarafından kabul edilen bir

³⁴(Hartl, Daniel L.; Jones, Elizabeth W. (2009). Genetik: Genlerin ve Genomların Analizi . P. 262. ISBN 978-0-7637-5868-4.)

³⁵Bk. Researchgate, Genetic Portrait of the Hazara Population of Pakistan, <https://bit.ly/2NtNWZV> [Erişim Tarihi: 25.04.2019]

³⁶Bk. Researchgate, Genetic structure of Kho population from north-western Pakistan based on mtDNA controlregion sequences <http://bit.ly/32cSxDg> [Erişim Tarihi: 25.04.2019]

görüşür. Hazaraların Türk kökenli olduğu iddiası diğerlerine kıyasla yeni bir iddia olup ayrıca onların Kuşanlar ve Akhunlardan -Eftalitler- geldiklerine de inanılmaktadır. Diğer farklı etnik kökenlerden oldukları iddiaları; Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Hazaraların Türk, Moğol, Tacik ve hatta Peştun karışımı halklardan meydana geldiklerini öne süren görüşler belli başlı kanıtlarla ve söylemlerle ortaya atılmıştır. Fakat Hazaraların tam olarak ne zaman ortaya çıktıklarına dair kesin bir bilgi yoktur. Çünkü yazılı araştırmalar yok denecek kadar azdır. Hazara halkı ile ilgili bazı düşünürlerin savundukları görüşlere baktığımızda; Giovanni Verardi; *'Hazaralar tek ulustan oluşmamıştır'* derken, Ferrier; *'Onlar Büyük İskender'e bağlı Aryan ırkından gelmektedir'* demiştir. Mohammad Hasan Kakar ise *'Hazaralar Tacik-Moğol ve Türk karışımı bir halktır'* diyerek kendi görüşünü ortaya koymuştur. Önemli İslam düşünürü Ebu'l Fazl'ın öne sürdüğü *'Hazaraların Moğolların bakiyeleri olduğu'* görüşünü reddeden Abdulhay Habibi, bu iddia hakkında somut bir delilin olmadığını ve Hazaraların kesinlikle Moğollardan önce bölgede yaşam sürdürdüklerini savunmuştur. Hazara sözcüğünün kökeninin Cengiz Han Dönemi'nden çok daha eskiye dayandığını öne süren Habibi, ünlü coğrafyacı Claudius Ptolemaios'un (Batlamyus) bölgedeki yerleşim için kullandığı Ozale ve aynı şekilde Hiuen Tsang'ın bölgeyi ziyaret ettiği sırada yol üstündeki yerleşimlerden biri için kullandığı Ho-sa-le sözcüklerinin zamanla Hazara'ya dönüştüğünü de öne sürmektedir (Habibi, 1962, s. 19-20). Habibi; 'bölgede eskiden beri Hazara adında başkalarının da olduğunu ve bunların farklı kültürlere sahip olduklarını söylemektedir.' Ebu'l Fazl'a karşı çıkan diğer isimler M. Fouche, Quintus Curtius, Ferrier ve Hiven Tsang gibi isimlerdir. Fouche, 7. yüzyılda Hazaracat bölgesini ziyaret eden ünlü Çinli seyyah Hiuen Tsang'ın civarda yaşayan halklardan farklı bir dili konuşan, giyim tarzı olarak da Çinlilere benzeyen bir topluluğun varlığını aktardığına dikkat çekerek söz konusu topluluğun Hazaralar olduğunu savunmaktadır (Sivrioğlu, 2015, s. 70-71). Rus tarihçi Wilhelm Barthold ve *'The Hazaragi Dialect of Afghan Persian'* kitabının yazarı G. K. Dulling, Hazara halkının Nikuderîlerin bakiyeleri olduklarını öne sürmektedir. Buna ilaveten W. Thesiger'a göre ise Hazaralar Cengiz Han'ın torunu Mönkhe'nin soyundan gelmiştir.

5.3. Hazara Boyları

Hazaralar her ne kadar içine kapanık ve kendi halinde bir topluluk olarak bilinse de kendi içinde boylara ayrılmaktadır. Bu boylar da kendi içlerinde kollara ayrılabilir. Hazaraların Afganistan'ın her yerinde dağılmış olmaları onlar adına yapılan araştırmalar için her zaman engel olmuştur. Bu boyların ülkenin kuzeyinden güneyine, batısından doğusuna

kadar dağılıp çeşitli isimlerle anılmasının temeline indiğimizde, 1890 yılı Abdurrahman Han'ın emri ile gerçekleşen katliamların öncesi ve sonrasında yaşanan toplumsal süreçler karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan baskı ve artan şiddet eylemleri sonucunda göç etmek zorunda kalan birçok Hazaralı, geçmişten gelen kabileci anlayışlarını kaybetmeye ve göç ettikleri yerlerin kültürel değerlerini benimsemeye başlamıştır. Tüm bunlara rağmen, kendi öz kültürel değerlerini günümüzde korumaya çalışan Hazara gruplarına sad-ı kabar, kaybedenlere ise sad-ı sueka denilmektedir. Hazara boylarını genel itibari ile yaşadıkları bölgelere göre, sahip oldukları etnik kimliklerine göre ve Afganistan'ın Kuzey bölgesinde yaşayan kesime göre üç farklı grup altında inceleyebiliriz.

5.3.1. Yerleşim yerlerine göre isim alan Hazara boyları

İlk olarak sözünü edeceğimiz boy olan Gavis Hazaraları, Bamyan'ın kuzeydoğusunda yer alır ve bağımsızlıklarına oldukça düşkün bir grup olarak bilinir. Ardından sırası ile söz edecek olursak; Afganistan ile Türkistan arasındaki geçiş yolu üzerinde bulunan kürk, yün üretimi yapan ve at yetiştiriciliği ile geçimini sağlayıp Kale-i Nuh bölgesinde yaşayan Zeidnat Hazaralarından, atalarının Cengiz Han'ın askerlerinden oluştuğu öne sürülen Paklia Hazaralarından, Afgan Tacik karışımı olup Mongoloid özelliklere sahip olan ve Hazaracat'ın güneyinde, Argandab'daki Gül Kuh adı verilen tepelikte yaşayan Jaguri Hazaralarından ve beraberinde bağımsızlıklarına düşkün olup kendi içinde Daykundi ve Day Çoban olarak iki alt kola ayrılan Uruzgani Hazaralarından söz edebiliriz. Elbette ki bu boylar bu isimlerle sınırlı olmayıp birçok isim ile karşımıza çıkmaktadır. Fakat diğerlerine değinmeden önce sözünü ettiğimiz Daykundi grubunun tamamının Şii olduğunu ve Hazaraların en kalabalık alt gruplarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Kendi içinde de Mamaka, Bayboğa, Laghere, Palghoor gibi çeşitli küçük alt gruplara ayrılan Daykundiler, adını Hazaracat bölgesinin bir şehrinden almıştır. Beraberinde sözünü ettiğimiz diğer alt grup olan Day Çoban topluluğu, Afganistan'ın güneyinde yaşamakta ve sad-ı kabar olarak anılmaktadır. Day Çoban topluluğu için İlhanlıların önemli 9 komutanlarından biri olan Emir Çopan'ın soyundan geldikleri inancı hâkimdir. Day olarak başlayan Hazaraların bu alt gruplarına ilaveten Dayzengi, Daymirdat, Daykalan ve Dayziniyat gruplarını da ekleyebiliriz. Ek olarak Abdurrahman Han'ın gerçekleştirdiği baskıcı politikalara daha fazla dayanamayan ve göç etmek zorunda kalan Zabuli - Gazne Hazaraları, köken olarak Türkistanlı oldukları söylenen ve Hazaristan'ın batısında yaşayan Çaggal Hazaraları, Host olarak bilinen bölgede yaşayan ve adını yine bu bölgeden almış olan Hust ve Fereng Hazaralarından da söz edilebilir. Şii ve Sünni olarak

inançlarını ve ibadetlerini gerçekleştiren Kunduz Hazaraları kendi içinde sekiz kola ayrılmaktadır. Hulm bölgesinden Deresuf'a doğru uzanan güzergâhta yaşamını sürdüren Hulm Hazaraları ise daha çok yasalara uymayan ve geçimlerini soygunculuk ile sağlayan boy olarak bilinmekte fakat bu durumun kesinliği kanıtlanmamıştır. Diğer önemli Hazara boylarını sıralayacak olursak; Hazaracat'ın Kuzeydoğusunda yaşayan ve İsmaili inancına mensup İsmaili Hazaralarının yanında, yine bu bölgede fakat Lolenç adlı ilçede yaşayan yaklaşık 40.000 nüfustan oluşan Sorhu Parsa Hazara boyundan, İsmaili olup ayrıca Kayan isimli verimli arazilerde yaşayan ve adını da buradan alan Kayan Hazaralarından, Arap menşeli olup hayvancılıkla geçinen Rohu vadisinde bulunan Habsh Hazaralarından söz edilebilir. Moğol menşeli olup Herat'ın güneyindeki ve batısındaki çöl arazilerde yaşamını sürdüren Germsir ve Zemindaver Hazara boylarının yanında bir de nüfusu bir milyonu aşmış ve Tah olarak da bilinen, zamanla Peştunlarca asimile olmuş Çah Hazaralarını ekleyebiliriz. Yerleşik yaşama geçmiş yine de Hazaralar arasında en az bilinen boylardan biri olan Bedahşan Hazaraları da önemli boylar arasında yerini alır. Yukarıda açıklanan bu boylar Hazara halkı içinde barınan en önemli boylar olarak karşımıza çıkar. Fakat son olarak ismen ekleyeceğimiz diğer boylar; Kargalı ve Kuzi, Talekan, Gulfegan, Nemak, Rustak, Deraim ve Teşkan, Pençşir, Gur, Puşt Kuh, Kale-i Nev (Kala Nau)/ Badğis, Firuzkuhi, Kuh-i Baba, Kolhal ve Kolhiç, Badarav, Bağal ve Gadi, Kök Çınar ve Tokluk ayrıca Kuzeyli Hazara boyları olarak bilinmekte ve çoğu yaşamını devam ettirmektedir.

5.3.2. Önemli şahsiyet, kabile ve topluluk isimleri ile anılan Hazara boyları

Bu grup altına inceleyeceğimiz Hazaralar, isimlerini tarihi ve kültürel açıdan önem teşkil eden değerlerinden almaktadırlar. Örnek verecek olursak, 1504 yılında Babür'ün vergi ödemedikleri gerekçesi ile cezalandırdığı, 19. yüzyıl ortalarında Gazne şehrinde göçebe bir biçimde yaşayan Sultan Mesudi Hazaralarını ve Abdurrahman Han dönemi baskılarına isyan ettikleri için hükümet tarafından bastırılan ve şiddet eylemlerine maruz bırakılan, fizyolojik olarak Taciklere benzer fakat Türkmen ve Özbek karışımı olduğu öne sürülen Şeyh Ali/Ali İlahi Hazaralarından söz edebiliriz. Bunlara ek olarak verilecek diğer isimlerden Berberi Hazaraları; 18. yüzyılda yaşamış, Horasan ve Meşhede'ye yayılım göstermiş, Moğol menşeli olup tamamı Şiilerden oluşmaktadır. Abdurrahman Han'ın baskıları sonucu göç etmek zorunda kalan Berberiler, bazı araştırmacılara göre Hazaraların esas grubu olarak adlandırılmaktadır. Türkmen Hazaraları; çoğunluğunun Şiilerden oluştuğu kalanların ise bazılarının Sünni bazılarının ise İsmaili mezhebine bağlı olduğu bu boy, daha çok ticaretle

uğraşmış ve Hazaraların en kalabalık boyları arasında sayılmaktadır. Timuri Hazaralarına baktığımızda, dillerinin Farsça ve mezheplerinin Sünni olması ile yedi kola ayrıldıklarını söyleyebiliriz. Kökeninin kesin olarak nereden geldiği bilinmeyen bu boy, Abdurrahman Han zamanında parçalara ayrılmış ve dağılmıştır. Oymak/Aymak Hazaraları; Orta Batı Afganistan boyunca akan, Fars dilinde “kır nehri” anlamına gelen Murgab (margh-ap) Nehri’nin üst kısımlarından Firuzkuh topraklarına kadar uzanan güzergâhta yaşamakta ve diğer Hazara gruplarından ayrılmak adına kendilerine *Hazari* demektedirler. Dargun Hazaraları ise çoğunluk olarak Bağlan ve Bamiyan’da yaşayan Moğol kökenli Sunni ve İsmaili inancındaki diğer önemli boydur. Şeyh Muahmmmediler, Kıpçak Hazaraları, Laçin Hazaralarının yanında, Fizyonomilerinin Çinliler ile benzerlik gösteren ve Hanefi mezhebini benimseyen, fazlasıyla kalabalık olan Tatar Hazaraları, en büyük gruplardan biri olarak karşımıza çıkan Besud Hazaraları, Kunduz ve Bamiyan’da bulunan Nayman Hazaraları, tamamının Şii olduğu Bayat Hazaraları, şu anda Hindistan ve Türkistan’da yayılım gösteren Kalaç Hazaraları ve beraberinde kökenlerinin Akhun ve Göktürk bakiyelerine dayandığı öne sürülen Tarhan Hazaraları da önem arz eden boylardandır. İlhanlıların bir dönem vezirliğini yapmış önemli tarihçi ve aynı zamanda da doktor unvanına sahip Reşüdidin Fazlullah-ı Hemedani, Çağatay Han’ın torunu olan Nikudar’ı Hazaraların atası olarak göstermiş ve Türkmenistan asıllı Ebu’l Gazi Bahadır Han Hazaralar ve Nikudarilerin aynı soya ait olduklarını dile getirmiştir. Fuladi/Poladi Hazaralarının ise Emir Timur’un torunu olarak bilinen Pir Muhammed’in emri altında çalışan idareci Poladi’nin soyundan geldikleri ilk görüşken, ikinci görüşe göre ise bu grubun Abdurrahman Han dönemi sonrası ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Son olarak değineceğimiz diğer bir önemli boy ise Karlık (Karluk) Hazaralarıdır. Karlık Hazaraları Afganistan’ın kuzeydoğusunda yaşam sürdürmekte, Sünni ve İsmaili mezheplerince ibadetlerini gerçekleştirmektedir.

5.4. Hazara Halkının Sosyo-Kültürel Yapısı

5.4.1. Toplumsal tabakalaşma

40 milyona yakın nüfusu ile Afganistan ülkesi, içerisinde çok farklı kültürden, mezhepten halkları barındırmaktadır. İlk sırada %41 Peştun, ikinci sırada %27 Tacik ve üçüncü sırada %9 Hazara halkına ev sahipliği yapması ile bilinen bu bölge içerisinde Özbek, Aymak, Türkmen, Beluç, Nuristani, Kırgız ve Peşeyi halklarından topluluklar da yaşam sürmektedirler. %9’luk bir oranla İslamiyet’in Şii mezhebine ait olan Hazaralar; Afganistan

toplumu içerisinde, özellikle de bu inanışlarından dolayı kategorize edilmiş toplumsal düzende en alt tabakalara yerleştirilmiştir. Hazara halkı iş yaşamında daha çok düşük ücretlerle ağır işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Ülke içinde en çok hizmetkârlık, bahçıvanlık ve yük taşıma işlerinde çalıştırılan bu halk, hem diğer gruplar hem de hükümetlerce kendilerine uygulanan baskıcı eylemler neticesinde göç etmek zorunda kalmışlardır. Hazaraların yoğun olarak yaşadığı bölge olan Hazaracat, M.Ö. transit ticaret merkezi olarak kabul ediliyordu. Geçiş yolu olarak daha çok Bamyân'ı tercih eden diğer ülkeler için Bamyân'daki Buda heykelleri aynı zamanda dini bir öneme sahip olmuştur. Fakat İslâmiyet'in bu topraklara yayılması farklı dini inanca mensup toplulukların bu bölgeyi geçiş güzergâhı olarak görmelerine yol açmıştır. İslâmiyet'in yayılışından sonra önceleri aktif bir biçimde kullanılan bu yol, artık pek tercih edilmemiştir. Bu durum sonraki süreçlerde Gur, Gazne, Moğol ve Timur gibi halkların bölgeyi istila ve işgal etmelerine zemin hazırlamıştır. Hazaralar hem Şii mezhebini benimsemeleri hem yoksul bir halk olmaları hem de fizyonomilerince eksik görülmelerinden dolayı küçümsenen bir halk olmuşlardır. Özellikle de 1880 yılı sonrası Abdul Rahman Han'ın emri ile her türlü şiddete maruz bırakılan ve toprakları ellerinden alınan Hazaralar, 1921 yılı Amanullah Han dönemine kadar köle olarak pazarlarda satılmıştır. Özellikle de 1891-1893 yılları arasında baş gösteren Hazara isyanları toplum içerisinde sosyal çöküşe neden olmuştur. Genellikle uzun boylu ve çekik gözlü görünümündeki bu halk Afganistan halkları arasında ticaretten en iyi anlayan topluluk olarak bilinmektedir. Ticaret erbabı olmalarının önemli bir nedeni de baskı hareketleri neticesinde dış ülkelere göç etmiş ve orada kendilerini geliştirmiş olmalarıdır. Sonraki yıllarda ülkenin sosyal ve siyasal yaşamını hâkimiyeti altına alan Taliban örgütünün Hazaralar üzerinde gerçekleştirdiği katliamlar halkın Irak, İran ve Pakistan gibi komşu ülkelere göç etmelerine neden olmuştur. Özellikle de Pakistan'ın Taliban gibi Radikal İslâmcı olması, Hazaraların o bölgede bir yaşam kurmalarını zorlaştırmış ve Hazaralar Pakistan'da da şiddet olayları ile karşı karşıya kalmışlardır. Sosyal yaşam içerisinde eğitim hakları her ne kadar engellere takılsa da, Hazaraların Afganistan'da okuma yazma oranları %70'lere kadar çıkmakta ve üniversiteye gidenlerin oranları ise %75'i bulmaktadır. Eğitimli olmaları onlar için avantajlı bir durumdur. Çünkü eğitim faktörü onların siyasete katılımlarını sağlamakta ve seslerini duyurmalarına yol açmaktadır. Siyasete katılımların artmaya başlaması Hazaraları görünür kılarken, aynı zamanda toplum içerisindeki tabakalaşma dengelerini değiştirmekte ve onları zaman zaman önlere taşımaktadır.

5.4.2. Kültür ve gelenek

Hazaralar İslamiyet'in Şii mezhebine bağlı, geleneksel yapıya sahip, özellikle de coğrafi olarak yakın yaşadıkları halkaların kültürlerinden etkilenebilen ve kendi içinde sözü edildiği gibi boylara ve kollara ayrılan fakat yine de kültürel değerlerini genel itibari ile korumayı başaramamış ender halklardan bir tanesidir. Ancak günümüze kadar Hazaralar adına yapılmış çalışmalar çok az sayıdadır. Bu durum kültürleri hakkında geniş bilgiler elde etmemize engel olmaktadır. Afganistan'ın büyük çoğunluğu Peştunlardan oluşmaktadır. Hazaralar, Afgan hükümetinin özellikle 1880 yılı A. Han'ın iktidara gelmesinden sonra ülke içi tüm halkları Peştunlaştırma ve Sünnileştirme çabalarına rağmen, özünü korumayı başarmıştır. Genel itibari ile halk inancı olarak benimsediğimiz kültür ve geleneksel değerlerimiz, halk için kutsal sayılmakta ve yine toplumun kendi yasalarına dayanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanan doğum, evlenme ve ölüm gibi ritüellere ve kendilerine has çeşitli dini törenlere, bayramlara, her toplumda rastlayabilmekteyiz. Hazaraların kültürel değerlerine ve geleneklerine baktığımız zaman, bu inanışlarını din olgusuna tam anlamı ile bağlamak veya din olgusundan tam anlamı ile ayırmak doğru değildir. Çünkü yer yer din faktörünün etkilerini görmek mümkündür. Günümüzde hukuka dayalı bir sistem ile yönetildiği bilinen Afganistan'da bu durum biraz farklı işleyebilmektedir. Toplumsal yasaların hukuki yasalara nazaran daha baskın gelebildiği Afganistan toplumlarında, bu sistem eskiden beri varlığını korumaktadır. Bu sistemi benimseyen halklar arasında yerini alan Hazaralar, daha çok kendi içlerindeki içsel karışıklıkların kendi değer verdikleri kabile, boy ve aile büyüklerinden kimselerce durdurulmasını, çözüme kavuşturulmasını amaçlamaktadırlar. Bu durum her ne kadar yasaları çiğnemek veya suç işlemek olarak algılansa da yerel halk bu durumu, toplumsal değerlerin hukuka göre daha üstün sayılması şeklinde yorumlamaktadır.

5.4.3. Dil

1852 yılında bölgeye gidip dil üzerine araştırmalar yapan Bellew'e göre Hazaraların kullandığı dil, Farsça'nın diyalektiğine dayalı bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde Türkçe ve Moğolca kelimelerin fazlası ile bulunduğu bu dil, Darice (Hazaregi) olarak bilinmektedir. Hazaraca diye de isimlendireceğimiz bu dil, birçok araştırmacıya göre farklı etnik kimliklerin dillerinin karışımı ile meydana gelmiştir. Ali Ekber Şehristani; bu dil içerisinde yaklaşık 1200 kelimenin Türkçe ve Moğolcadan oluştuğunu öne sürmesi üzerine,

Afganistan'ın önemli yazarlarından biri olan Ravan A.G. Farzani de bu 1200 kelimenin %90'ının Doğu Türkçesine ait olduğunu savunmaktadır. Diğer araştırmacılardan H. Razaiat Hazaregi dilini yüzdeliklere ayırırken bu dilin %80 Farsça, %10 Moğolca, %10 ise Türkçeden oluştuğunu belirtmekte, W. Thesiger ise %70 Farsça, %10 Moğolca ve %20'sinin ise menşei bilinmeyen diğer dillerden meydana geldiğini savunmaktadır. Genel itibari ile Farsça, Türkçe ve Moğolca karışımı bir yapıya sahip olduğu savunulan Hazaregi dilinde yazılmış eserler günümüzde bulunmamaktadır. Hazaralar eserlerini geçmişten beri çoğunlukla Arap ve Fars dilinde kaleme almışlardır. Arap coğrafyacıları eserlerinde, Afganistan'daki Türklerin yaşadıkları yeri Taharistan ve Garcistan olarak kaydedilmiştir. Bu temelde bu dilin eski Türkçeden izler taşıdığını öne süren düşünürler olmuştur. Hazaralara Tahari denmesinin sebebi ise onların konuştuğu dil olan Hazaragi ve lehçesinin eski Türklere dayanmasındandır (Khavari, 1376: 29). Afganistan'ın anayasasının resmi dili Farsça ve Peştunca iken bu dilleri konuşmayan halkların konuştukları diğer dillerin toplum içerisinde kullanılması yasaklanmamış ve toplumlar kendi ana dillerine göre yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Afganistan'ın genel itibari ile Peştunlaştırma çabaları, elbette ki Peştuncanın konuşulmasının dikte edilmesi üzerine de olmuştur. Fakat bu durum siyasi politikalara çok fazla yansımamış, küçük grupların baskı ve zorlamalarına dayalı olarak sınırlı kalmıştır. Çünkü hükümetin asıl hedefinin, Sünni temelli İslâmiyet ve Peştun kültürünü yaymak olduğu gerçekleştirdiği eylemlerde açıkça görülmektedir. Hazaraların çoğunluğu bugün Afganistan'ın Hazaracat bölgesinde yaşıyor olsa da, ülke içi diğer bölgelere ve şehirlere göç edenler de vardır. Dil olgusu çoğunlukla coğrafi konum, din, kültür, göç ve geçmişte yaşanmış tarihsel olaylardan olumlu ve olumsuz biçimde etkilenmektedir. Dil; her zaman her yerde kolay etkilenen bir olgu iken bir milletin, halkın dilinin değişimler yaşaması, o halkın kültürel değerlerinin de değişime uğramasına ve zamanla o milletin yok olmasına bile neden olabilmektedir. Halkları yok etme amacı taşıyan bu dil politikası, bugün çeşitli nedenlerden dolayı uzlaşmayı reddeden birçok kesim üzerinden yaşatılan önemli bir gerçekliktir.

5.4.4. Eğitim

Bugün Afganistan toplumuna baktığımızda birçok farklı etnik kimlik arasından eğitime en çok önem veren halk Hazaralar olmuştur. Şia mezhebine bağlı olan bu halk, normal okul eğitiminin yanında dini ilimlerin öğretildiği medrese ve tekyehanelere de oldukça önem vermektedir. İlk olarak temel dini eğitimini okul ve camide alan çocuk, eğer istekli ise medreseye kaydı yapılabilir. Bir Hazara için medrese eğitimi almak demek ekonomik açıdan

çocuğun ailesinin zora düşmesi demektir. Çünkü 20 yıla yakın bile sürebilen bu eğitimi alacak olan aile bireyi, ailesinin ekonomik kazancına destek olamayacak ve yine aileden destek almak zorunda kalacaktır. Hazaralar için tüm zorluklara rağmen bir çocuğun yetişkinliğine dek medrese eğitimi almış olması ve birer âlim olarak eğitimini bitirmiş olması çok önemli olduğu için aileler ne kadar zor olsa da bu fedakârlığı üstlenebilmektedir. Hazaralar göç ettikleri her yere muhakkak medreseler açmıştır. Kâbil’de kurulan Medrese-i Muhammediye, Medrese-i Camiatü’l İslam, Medrese-i Medinetü’l-İlim, Herat’ta kurulan İmam Hasan, İmam Hüseyin, Sadikiye, İtriye ve Mezar-ı Şerif’te kurulan Medrese-i Sultaniye, Caferiye medreseleri önemli Hazara medreseleri arasında gösterilebilir. Halk desteği ve önemli dini şahsiyetlerin öncü olması ile kurulan medreselerde görevli olanların maaşları sadaka, humus, zekât ve bağışlarla karşılanır. Medrese ders müfredatına baktığımızda ise:

- a. *Sarf: gerh Emsile, Tasrif ve Sarf Mir*
- b. *Nahiv: Cami’ul Mukaddime, Suyuti, Muğni ve Cami*
- c. *Mantık: HaÇiyey-i Molla Abdullah, Mantık-ı Muzeffer BahÇi ve Mantık-ı Manzumey-i Sebzivari*
- d. *Belağat: Kitab-ı Mutul, Muhtasar-ı el Meani*
- e. *Fıkıh: gerai, Minhac’us Salihin, Tahriru’l Vesile, Cildeyn Lemah, Mekasibi geyh Ensari*
- f. *Usul: Meâlimu’l Usûl, Kavaninul Usul-i Mirza-i Kummi, Usulu’l Fıkhi Muzeffer, Resaili geyh Ensari ve Cildey Kifayeh-i Ahund Horasani Hirevi*
- g. *Felsefe: Bidâyetu’l- Hikme, Nihâyetu’l Hikme, Manzumay-ı Molla Hadi Sebzivari*
- h. *Akâid: gerh-i Tecrid.*³⁷

Afganistan’daki medreseler 1880 yılında Abdurrahman Han’ın başa gelmesi ile yıkılarak yerine camiler inşa edilmiştir. Yıllar sonra yeniden kurulan medreseler bu seferde Taliban örgütünün hedefi olmuş, Taliban’ın etkin olduğu dönemde medrese eğitimleri yasaklanmıştır. Eğitimden mahrum kalmak istemeyen kişiler, bu durum üzerine Kum ve Necef gibi şehirlere gidip eğitim almışlardır. Afganistan’daki Şii ve Sünni ideoloji, sosyal yaşamı etkisi altına aldığı gibi eğitimi de olumsuz etkilemiş, karma eğitim sistemine engel oluşturmuştur. Şiilerin kurduğu bazı üniversite isimleri; 1995 yılında Dr. Muhammed Kazım Tura’nın kurulumunda öncülük ettiği Bamyân Üniversitesi, Dr. Çırağ Ali tafafından yaptırılan Özel Çırağ Yüksek Eğitim Kurumu ve 2006’da kurulan Feyz Muhammed Katib Hazara

³⁷[http:// aslah. Blog. Gr. //1393/11/11\(13.10.2017\).](http://aslah.Blog.Gr.//1393/11/11(13.10.2017).)

Üniversitesi olarak bilinmektedir. Ancak 2010 yılı itibari ile üniversitelerde artışlar yaşanmaya başlamıştır. Hazaralar için önemli bir diğer sosyal ve kültürel mekân da Tekyehanelerdir. Hüseyniye olarak da bilinen sosyal siyasal ve güncel meselelerin konuşulduğu, din büyüklerinin konuşmalar yaptığı, matem, anma ve taziyelerin de gerçekleştirildiği bu mekânlar Şiilerin dini ve milli sembolü olarak bilinmektedir. 8. yüzyılda tekye olarak bilinen Tekyehaneler; Ribat, Zaviye ve Hankah isimleri ile de anılmıştır. Tekyehanenin Afganistan'a Kızılbaşların yerleşmesi ile kurulduğu iddia edilmektedir. İlk yapılan tekyehane, Tekyehaney-i Umumiy-i Çendi Evvel adıyla, 1938 yılında Kâbil'de inşa edilmiştir. Kâbil'deki en büyük Hüseyniyeler (tekyehaneler)'in bazıları şunlardır: Kale-i Fethullah, Efşar, Darul Eman ve Musallay-ı Hatem'l-Enbiya...³⁸ Şiilere ait camiler olarak bilinen Tekyehane; İslam için önem arz eden camilerden, yukarıda sözü edildiği gibi çok daha kapsamlı işlevlere sahiptir. Kitap bağışlarının daha çok İran'dan geldiği Hazaralara ait Kütüphanelere baktığımızda ise burada eğitim veren donanımlı öğretmenler nitelikli eğitimleri ile daha çok dışarıdan getirilmiştir. Bu kütüphaneler güncel okul eğitiminin yanında bir de dini işleve sahip olup, Şii mollalarca (Ruhaniyyun) yönetilmektedir. Kabil'de kurulan Hatamü'l Enbiya, Darü'l Kuran ve Afgabistan'ın en büyük kütüphaneleri arasında yer alan 60.000 yayına sahip Hatamünnebiyyin Kütüphanesi Hazaralara ait kütüphaneler arasında gösterilebilir.

5.4.5. Evlilik pratikleri

Hazaralarda evlilikler daha çok tek eşli olmakta fakat bunun yanı sıra iki eşli evlilikler de görülmektedir. Ataerkil bir yapıya sahip olmalarından dolayı, erkek cinsiyeti tarafından yapılan bu birden fazla evliliklerdeki diğer eş-eşlere, mutlaka ayrı bir ev açma zorunluluğu bulunmaktadır. Önemli evlilik geleneklerinden biri de, ölen amca veya ölen ağabeylerinin eşleri ile onları koruma adı altında evlenmeler gerçekleşirken, bu yenge evliliklerine dayı eşi dâhil edilmemektedir. Çünkü dayının eşi ve üvey annenin de tıpkı öz anne kadar değerli ve kutsal görüldüğünü söyleyebiliriz. Hazaralarda poligamik evliliklerin yanında bir de akraba evlilikleri yayılım göstermiştir. Daha çok öz kardeşlerin çocuklarının birbirleri ile evlendirildiği bu 'kuzen evliliği' kültüründe, kız isteme törenlerine oğlanın babası, dedesi ve köyün imamı dâhil olmaktadır. Birkaç gün içinde olumlu veya olumsuz olarak dönüş yapan kız ailesinin cevabı olumlu ise ailenin en büyük bireyi olan aksakal, oğlan, babası ve birkaç

³⁸Anveri, a.g.e., ss. 146-147.

aile büyüğü belirlenen tarihte kadının aile evine giderek *şirini hari* ya da *hordak toy* olarak bilinen nişan törenini gerçekleştirirler. Kadının ailesi tarafından istenilen ve Türkiye'nin birçok yerinde hâlâ devam eden 'başlık parası' olarak adlandırılan *kalın (seraliş)*, yani erkek tarafından ödenecek bedel, kimi zaman para, hayvanlar ile karşılanırken kimi zaman da arazi, toprak parçası şeklinde kalının içerisine dâhil edilebilir. Düğün merasiminden önce yapılan kınada erkeğin sağ elinin parmak uçlarına gelinin babası kına yakarken, kadının ellerine kına yakmayı ise yedi bekâr kadın görev edinmiştir. Babasının evinden, damat evine gönderilen gelin üzerinden belli başlı Ritüeller gerçekleştirilir. Bunlar arasında bereketin artması niyetiyle gelinin ayakkabısına buğday koyma, geline bağlanan beyaz kuşağa et, para ve ekmek yerleştirme ve ata bindirilerek arkasından su dökme, verilecek örnekler arasındadır. Damat evine gönderilen gelin, eşinin babasından gelen hediye kabul ettikten sonra evin içerisine girmeden damadın halası tarafından ayakkabısı ve kuşağı çıkarılır. Gelin evdeki ocak etrafında üç defa döndükten sonra hazırlanan süslü divana oturarak, kendisine verilen bir kap tereyağını boş olan kaba koyarak sonraki günlerde yaptığı yemeklere bu yağdan bitene kadar ilave eder. Düğün merasimi sonrası damat arkadaşları ile eğlenmek için dışarı çıkar. Evlilikten en az bir ay sonra gelinin babasının, kızını ve damadın ailesini eve çağırması beklenirken, bu süreçte gelinin dışarı çıkmaması gerekmektedir. Davet üzerine gelin evine gidilince *kuda* diye adlandırılan dünürler selamlaşır ve baba kızına büyük baş hayvan hediye ederek, '*ayak açma*' geleneğini gerçekleştirmiş olur.

5.4.6. Aile yapısı

Patriarkal yapılı geniş ve geleneksel aile modelini benimseyen Hazaralar, genellikle 3 tip aile alt grubu ile karşımıza çıkar. Birincisi; anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile modeli iken, ikincisi; anne, baba, çocuklar ve evlenen çocukların yanında bir de çiftin ailelerinin de yaşadığı ortak aile modelidir. Son olarak da ortak aile yapısına ek olarak, bu aile için çalışan hizmetkârlar ve onların ailelerinden oluşan mürekkep aile olarak da adlandırılan birleşik aile modeli şeklinde sayılabilmektedir. Hazaralarda ailenin en yaşlı erkek üyesi reis olarak kabul edilir. Aksakal ve Muy Sefid olarak da bilinen bu yaşlı birey, aile üzerinde söz hakkına sahip kişi, birçok konunun danışıldığı karar mercii, sorumlu birey ve temsilcidir. Aile içindeki tüm eşya ve mal varlığı, aile bireylerinin ortak malı olarak görülmektedir. Genellikle anne, baba, çocuklar, eşleri ve torunlarından meydana gelen bu geniş yapılı Hazara ailesinde, birkaç ailenin bir araya gelmesi ile oluşan büyük aileye Tol, Tolvare (Tolvar) denilmektedir. Tolvar'ın reisi olarak seçilen Melik ise aileler arasındaki sorun ve sıkıntıları çözmekle görevli

kişi olarak seçilmektedir. Birkaç Tol'un bir araya gelmesi ile meydana gelen aile topluluklarına ise Boy (Klan), Tayfa, veya Kavim adı verilmektedir. Beg, Mir, Erbab, Han ve Sultan gibi isimler alan Kavim reisinin başlıca görevleri; aileler üzerinde sosyal, siyasi ve ekonomik yaptırımları uygulamak ve sosyal düzeni sağlamaktır. Hazara aile yapısında ölen babanın yerine geçen en büyük erkek oğula verilen değerin yanında anne de kıymet görmektedir. Daha çok özel alana yerleştirilen ve evin idaresinden sorumlu olan anneye yardımcı olmakla yükümlü olan gelinin ve evin diğer kadınlarının, erkeklere oranla daha az sayıda haklara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bunun yanı sıra ölen erkeğin eşi olan kadın 'yenge', arzu ederse kocasının evinde çocukları ile kalabilmekte ve bu durum büyük erkek çocuğun yetişkinlik dönemine gelmesi, annesi ve kardeşlerinin geçimini sağlayabilecek olgunluğa erişeceği yaşta olmasına kadar devam edebilmektedir. Bu Hazara kadınına verilen bir hak olarak görülmekte iken geleneklerine dayanan bir kurala göre eşi ölen kadın eğer isterse eşinin erkek kardeşi ile evliliği seçebilmektedir. Bu durum tamamen kadının rızasına dayalıdır. Geleneksel yapıya sahip bu halkın bazı toplumsal olaylar sonucu ülke içi büyük şehirlere göç etmesi, kırsal kesimdeki Hazaralara göre daha modern yapılı aileler kurmalarına yol açmış ve daha çok çekirdek aile modeli benimsenmiştir. Hazaralar içinde akrabalık genellikle kan bağına dayalı olmakta ve aynı zamanda çift yapılı, hem anne hem de babanın akrabalarının benimsenmesi ile karşımıza çıkar. Türkiye'nin aile kültürü ile çokça benzerlik gösteren bu halk için akrabalık terminolojilerinin oldukça geniş olduğunu ve her boyun aynı terminolojik özelliklere sahip olmadığını da söyleyebiliriz. Örneğin Day Kundi, Besud, Uruzgan ve Jag Huri hazaraları diğerlerine oranla daha farklı akrabalık terminolojilerini benimseyen topluluklar olarak bilinmektedir.

5.4.7. Hazaralarda ekonomi

İlk olarak değinmemiz gereken ekonomik yapı, dünya üzerinde varlığını idame ettirmek isteyen her kesim için önemli ve temel bir gereksinim olarak karşımıza çıkar. Hazaraların ekonomik yapısını ele aldığımızda ise yaşadıkları toprakların tarıma elverişli olduğunu söylemek mümkündür. oğunluğunun kale adı verilen dağ eteklerinde yaşadığı bu halk, sosyal açıdan aşiret yapılı olup kırsal alanlarda yaşayan konargöçer bir topluluk olarak bilinmektedir. Yazın yaylak kışın ise kışlak adını verdikleri yerlerde kalan Hazaralar yaylak alanında rke, kışlak alanında ise ağıl diye adlandırdıkları alanlarda mülklerini korumaktadırlar. Hazaracat'ın kuzeyinde yetiştirilen ve ilkbaharda ekilip kış mevsiminden sonra biçilen Gendum-i Bahari ve aynı bölgenin güney kesimlerinde yetiştirilip, sonbaharda

ekilip yazın biçilen Gendum-i Tirmahi adında iki farklı buğday türü Hazaralar için oldukça önemli geçim kaynağıdır. Ekonomide ana ürünleri buğday olsa da coğrafi özelliklerinden dolayı hayvancılık da yapılmaktadır. Tahıl, buğdayın tarımının yanı sıra hayvancılık ile de uğraşmakta ve çoğunlukla çiftçilik yapmaktadırlar. Fakat çetin geçen kış şartlarından dolayı zor zamanlardan da geçebilen bu halkın özellikle de erkekleri, kırsal alandan uzakta şehir merkezlerinde varlıklı ailelerin yanında bahçıvanlık, hizmetkârlık, hamallık gibi işlerde çalışmakta ve evlerine ailelerine kış aylarından sonra dönmektedirler. Fiziksel özelliklerine baktığımızda geçmişten şimdiye dek kuvvetli ve güçlü olmaları da onların bu işlerde çalışmaları, diğer insanlara kıyasla daha uygun görülmektedir. Yoksulluk ile her zaman mücadele etmek zorunda kalan Hazaraların çoğunluğu bu ağır şartlara rağmen kimseye el açmayan ve alın teri ile geçinmeye çalışan bir halk olarak nitelendirilmektedir. Dinmeyen bir savaş gerçekliği ile bilinen Afganistan'ın hükümet ve muhalifler arası iç savaşında, yaşadıkları bölgenin yani Hazaracat'ın coğrafi şartlarından dolayı ekonomik açıdan doğrudan etkilenmeyen Hazaralar için bu durum her ne kadar avantaj gibi görünse de dolaylı olarak fazlaca etkilendiklerini söyleyebiliriz. Ekonomilerini bu şekilde koruma altına alsalar da bu durum tek başına yeterli olamamış her zaman farklı ticari olanaklara gereksinim duymuşlardır. Yaşanan göç olayları sonucu Pakistan, İran, Suriye, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan gibi ülkelere göç etmek zorunda kalmış olan göçmen Hazaralar, Afganistan'da yaşayan Hazaralar ile bağıni koparmamış ve Afganistan'ın kalkınması açısından da önemli bir ticari ağıni gelişmesine olanak sağlamıştır. Şehir merkezlerine baktığımızda birçok Hazara'nın işletmekte olduğı büyük çaplı süpermarketler kurulmaya başlanmıştır. Hazaraların diğer halklara göre ülke içinde ticari açıdan başarılı olmalarını sağlayan en önemli faktörlerden biri de siyasete katılımları olmuştur diyebiliriz. Tahıl ve buğday üretiminin yanında arpa, pirinç, bakliyat, mısır ve ılıman yerlerde meyvelerin yetiştiriciliğı ile de uğraştıklarını söyleyebiliriz. Hayvancılıkta koyun, keçi, katır, küçük cins at, öküz ve yük hayvanlarını ekonomik açıdan yetiştirmekte, bunları Kâbil pazarlarında satarak özellikle de takas yolu ile gerekli ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Takas yolu ile alınan ürünlerden örnek olarak elbise, silah, çay, şeker ve radyo vb. şeklinde sıralayabiliriz. Hayvanın sütünden süt, peynir, tere yağ, kurut gibi besinler elde ederken yünden ise kürkler ve çeşitli el dokumaları üretip varlıklı ailelere bu eşyaları, yüklü miktarda para karşılığında satmaktadırlar. Demir, kömür, bakır, lapis lazuli (laciverttaşı) gibi ülke için kıymetli madenlere sahip olan Hazaralar bu yeraltı kaynaklarının yanında halı, kilim, eldiven, çorap vb. el işlemleri ile de bilinmektedirler. Eski çağlarda mücevher olarak kullanılan ve Mısır firavunları için de geçmişte büyük önem arz eden lapis lazuli ve bakır madeni, Dayzengi'de bulunurken, demir

madeninin Bamiyan'ın güney bölgesindeki Hacıyak'ta çıkarıldığı, kömürün ise Mezar-ı Şerif ilinin bugün kendi içinde iki ayrı bölgeye ayrılan Dar-ı Suf ilçesinde çıkarıldığını söyleyebiliriz. Tarım faaliyetlerinin kış aylarında durması nedeni ile özellikle de bu mevsimde Hazara halkı metalden ve hayvan yününden eşyalar üretmektedir. Bunlardan önemli olan diğer eşyalar ise deve yününden yapılan barak ve keçi yününün kürk olarak işlendiği çuha adı verilen dokuma ürünleridir. Hazara yurdu olarak bilinen Hazaracat'ın dağlarında toplanan, Osmanlı zamanında Hamam otu olarak bilinen Sarı zırnık (zırnık otu) ve yine bu dağlardan elde edilen Kükürt (Sülfür) maddesinden de söz edebiliriz. Yün boyama faaliyeti ile de uğraşan Hazaralar için bu madenler ve işledikleri el sanatlarının, geçimlerini tam anlamı ile karşıladıklarını söylemek mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki madencilik ve el işlemeciliğin yetersiz olduğu bölgelerde, hayvansal ve tarımsal geçim kaynakları devreye girmektedir.

5.4.8. Dini değerler

İslâm ve töre kurallarına bağlı bir dini toplumsal yapılanmaya sahip olan Hazaralar, bilindiği gibi Şii mezhebini benimsemektedir. Ancak her ne kadar az sayıda olsa da bazı alt gruplarının Sünni ve İsmaili mezhebini benimsediklerini söyleyebiliriz. Aşure ayı, Muharrem ayı, Gadir Hum Bayramı, Ramazan ve Kurban Bayramları gibi dinsel açıdan büyük öneme sahip bu gün ve bayramlar, Hazaraların dini takvimlerinin olmazsa olmazları olarak karşımıza çıkar. Şiiler için İslamiyet inancı açısından kutsal sayılan Mekke ve Medine'nin yanı sıra kutsal kabul edilen diğer bölgeler; Kerbela, Necef, Meşhed ve Suriye olarak sıralanabilir. Muharrem ayı geldiğinde Hazaralar için dinmeyen acı ve öfke duyguları ağır basmaya başlamaktadır. Son Peygamberin soyundan geldiği öne sürülen ve Pir olarak adlandırılan bazı önemli dini şahsiyetler adına türbeler yapılmakta ve bu mekânlar ziyaretgâh olarak da isimlendirilmektedir. Cami merkezli yapıya sahip bir toplum olan Hazara toplumunda daha çok kırsal alanlarda kurulan dini ibadet yeri, dışarıdan gelen yabancılar için barınma odası ve okul eğitimi açısından sınıf olarak da işlev gören Adbar isimli küçük, külliye şeklinde tasvir edilen dini mekânlar mevcuttur. Adbar'da bazen güncel sorunları da toplu bir biçimde tartışan köylüler, burada görev yapan kişilerin ödemelerini, yaptıkları bağış ve yardımlarla karşılamaktadır. Şehir merkezlerine baktığımızda ise cami olarak bildiğimiz yapılar karşımıza çıkmakta ve bu camiler ibadethane, misafirhane, taziye alanı, kuran kursu ve çeşitli dini merasimlerin düzenlendiği yer olarak işlev görmektedir. Hazaralar için önemli bir dini lider olan Hz. Hüseyin'in Irak'ın Kerbela şehrinde başına gelenler, 1995 yılında Taliban örgütü

tarafından öldürülen ve Hazaraların da Lideri olarak kabul edilen Ali Mezarı'nın cenazesine yapılan işkence ile özleştirilmiş ve iki lider farklı olaylarca öldürülse de aynı nedenlerle anılmakta ve toplumca büyük saygı ile hatırlanmaktadır. Bu benzetmeler kişilerce sınırlı kalmayıp bazı olaylarda bile geçmiş ile kıyaslanmakta ve özleştirilmektedir. Örneğin Kerbela'da Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin susuz bırakılmaları yukarıda da bahsi geçen Taliban'ın Mezar-ı Şerif'teki yenilgisinden Hazaraları sorumlu tutarak onları cezalandırmak amacıyla 1997-1998 yılları arasında Hazaracat'a giden su kaynaklarını kapatmasına benzetilmektedir.³⁹

5.4.9. Bayram ve törenler

Hazaralar için önem taşıyan Ramazan, Kurban, Gadir Hum ve Nevruz gibi bayramların yanı sıra bir de Muharrem ve Seferi gibi önemli dini merasimlerin yapıldığı aylar da mevcuttur. İlk olarak bahsedeceğimiz ay olan Muharrem ayı iki hafta sürmektedir. Birinci günün sabahı yemeklerin ve helvaların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması ile başlayan bu kutsal ay, 14. Günün akşamı yine helva pişirilip dağıtılarak ve ibadet merkezlerine üzüntülerini belli etmek için astıkları bayrakların indirilmesiyle devam etmekte ve böylece geçmiş yaşanmışlıkları anma durumu son bulmaktadır. 10 Ekim 680 yılında Emevi ordusu ile İslam'ın son peygamberi olan Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin Bin Ali ve destekleyicileri arasında çıkan savaş olarak bilinen Kerbelâ Olayı, Muharrem ayının Aşure gününde anılmaktadır. Hz. Ali'nin oğlu olan Hüseyin Bin Ali ve kafilesindeki tüm insanların ölümüyle sonuçlanan Kerbela olayı, günümüzde çeşitli gruplarda olduğu gibi Hazaralarda da, bedenlerine zincirler vurarak ve kesici aletlerle bedenlerini yaralayarak anılmakta ve Hüseyin Bin Ali'nin yaşadığı acılar her yıl taze tutulmak ve dolayısı ile unutulmamak istenmektedir. Gerilimin zirveye ulaştığı bu aydan sonra gelen Safer (Seferi) ayının 28. gününde ise Hüseyin Bin Ali'nin ailesinin I. Yezid tarafından serbest bırakıldığı gün olarak anılan Çarşamba-ı Suri olarak adlandırılan bir anma günü her yıl kutlanmaktadır. Hz. Ali'nin doğumu ve yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz bayramı ise tam anlamı ile dini bir nitelik taşımamaktadır. Her yıl evlerin detaylı bir şekilde temizlendiği, temiz kıyafetlerin giyilerek kutlandığı ve sebz-i çelev diye bilinen, bu güne özgü yemeğin yapıldığı Nevruz bayramında, insanlar Kuran'ın altından geçerek iyi bir yılın olması için dualar etmeye başlarlar. Hz. Ali'nin Mezar-ı Şerif kentinde olduğuna inan Hazaralar Nevruz bayramını, Revzey-i Mübarek diye

³⁹Farzam, R. (2020). Tarihsel ve Güncel Boyutları ile Hazara Toplumu

adlandırdıkları bu kabri ziyaret ederek kutlamayı tercih etmektedirler. Yukarıda sözü edilen Ramazan ve Kurban bayramı gibi dini bayramların yanında bir de ölenler için düzenlenen ‘ölü bayramı’ merasimleri de Hazaralara özgü bir anma geleneği olarak bilinmektedir.

5.4.10. Doğum inancı ve ritüelleri

Evlilik sonrası çocuk sahibi olmak isteyen fakat bir türlü olamayan kişiler üzerine belli başlı ‘bebek yapabilme’ inanç ve ritüeller vardır. Fakat ilk olarak, evlilik gecesi cinsellikte yeterli olmadığı düşünülen erkeğe muskalar yapılmaktadır. Ardından beklenen çocuk zaman geçtikçe henüz gelmediyse, kutsal yerlere ve ziyaretgâhlara gidilmekte ve özellikle de erkek çocuğu için dualar edilmekte, adaklar adanmaktadır. Balkanların adetlerinde olduğu gibi Hazaralarca da benimsenen ‘erkek keçi’ kesme âdetine göre keçinin iç organları kadının bel kısmından karnına doğru sarılır ve hayvanın postu kadının bedenine örtülür. Burada amaç kanı hızlandırmak iken, bunun yanında kadına muskalar da yapılır ve yapılan muskayı kadın boynunda taşımak zorundadır. Kız çocuklarının çoğunlukta olduğu Hazara toplumunda, erkek çocukların doğmasının istenmesi doğal olarak görülebilir. Fakat bu isteğin altındaki sebebin daha çok toplumun eril yapıda olmasıyla ilişkilendirebilir. Bu durumu ayrıca ‘soy devamı’ düşüncesine de bağlayabiliriz. Erkek çocuğu bekleyen ancak daha çok kız çocuklarına sahip olan Hazara aileleri, bir sonraki bebeğin erkek doğması için son doğan kız çocuklarına erkek ismi koymaktadır. Buna rağmen erkek çocuk hâlâ doğmamışsa, İslamiyet’te “veli kültü” olarak bilinen inancı gerçekleştirirler. Veli kültü; suçu olmayan ve haram yememiş birinin kabrini ziyaret etme ve sonrasında şeyhlerden erkek çocuk için dua isteme inancı olarak bilinmektedir. Doğan erkek çocuğuna zarar gelecek, en kötü ihtimalle ölecek düşüncesi ile belli başlı doğum inançlarına sahip olan bu halk; erkek bebeklerine kız elbiseleri giydirerek, küpe takarak, suratını tezek veya kömüre bulayarak, çocuklarına kız isimleri ve çirkin, ilgi çekmeyen kötü isimler koymaktadırlar. Ayrıca bazen önemli şahıs ve güçlü hayvan isimleri koyularak da nazarın önleneyeğine inanmaktadırlar. Hazaralarda hala, teyze ya da ebe kadına *bibi* denmekte ve ebe kadın doğurduğu çocuk kadar kıymet görmektedir. *Bibi kültü* diye de bilinen bu kültür, *Çill Puri* denilen kırklı kadın kültü ile devam etmektedir. Bugün Türkiye kültüründe de hâlâ devam eden bu kült, Özbekistan’da büyük öneme sahiptir. Doğum sonrasında kırk gün evden çıkmayan, karanlıkta ve yalnız bırakılmayan annenin bulunduğu eve et girmemeli ve kirli su bulunmamalıdır. Ayrıca anne ilk bir hafta dışarıdan gelen hiçbir yemeği yememeli ve kabul etmemelidir. Kırk gün boyunca annenin aynaya bakması uğursuzluk geleceği inancı ile aynanın üzeri örtülmektedir. Bunun yanında diğer aile

bireylerinin sadece akşam vakitlerinde aynaya bakması da aynı uğursuzluğun geleceği anlamını taşımaktadır. Kırklı bebek için nazardan ve kötü enerjilerden korumak adına, belli başlı önlemler alınmaktadır. Bunlar; annenin yattığı yatağın baş kısmına Kuran-ı Kerim koyma, yastık altına demir yerleştirme, yatak başına sarımsak asma, bebek eğer beşiğe alındıysa, beşiğinin direğine yaşayacağı yıllar boyunca korunması için *kurt kemiği* asma ve gözlerden sakınsın diye yeleğine *kurt dişi* takma gibi önlemler olarak bilinmektedir. Bebek kız veya erkek olsun, doğduğu zaman onun adına bir kurban kesilir ve komşulara dağıtılır. Fakat bu bebek erkek ise *toy* adı verilen yemekli eğlence tertip edilir ve tüm ahali davet edilir. Doğan bebeğin genelde boynuna siyah-beyaz veya mavi renkli nazar taşı iple asılır. *Taş kültü* olarak bilinen bu gelenek diğer nazar önlemleri arasında gösterilebilir. Bebeklere isim koyma, doğumdan itibaren 3-7 gün içerisinde gerçekleşir. Kulağa ezan okumakla sürdürülen bu isim koyma geleneğinde, verilen isim Allah'ın isimlerinden veya Peygamber isimlerinden ise ismin başına, kul anlamına gelen *Gulam*, *Abdul* gibi kelimeler eklenir. Müslüman erkek çocukları için sünnet etme ve kirve belirleme toyunun yanında, *saç toyu* olarak bilinen saç kestirme geleneği 1.5-2 yaşını doldurmuş, hem kız hem de erkek çocuk için yapılmakta ve çocuklara hediyeler verilmektedir. Ancak eğer bu toy erkek çocuğuna yapılıyorsa ilaveten, aksakal bir yerde durdurulur ve saçı kesilen çocuk aksakalın sağından dolaşmaya başlar. Katılan tüm akraba ve komşuların bir tutam kestiği saç kesme töreni, şapkaya konularak çocuk büyüylene ve ölene dek muhafaza edilmektedir.

5.4.11. Ölüm inancı ve merasimleri

Gece vakti bir baykuşun ötmesi veya bir köpeğin uluma sesinin, etraftan birinin ölümünün yakın olması ile ilişkilendiren Hazaralar ölümün gelmeden önce ölecek olan insanın bu durumu kemiklerinde hissettiklerine inanırlar. Ölen kişinin yakınları, ölenin ardından yas tutmak için 3-40 gün arasında değişen siyah giyinmektedirler. Cenaze evine siyah bayrak asan Hazaralar yine ölen kişinin yaşadığı evdeki tüm eşyaları yıkayarak, bu gelenek ile kötü olayların önüne geçtiklerine inanmaktadırlar. İlk üç gün yemeklerin pişmediği ölü evine, dışarıdan tanıdıklar yemekler getirmektedir. Üçüncü günün sonunda okunan Kuran'ın yanında yemekler dağıtılmaktadır. Hazaralarda ölen kişinin mezar başına kurulan çadırdaki her gece bir tanıdık nöbet tutmaktadır. Tutulan bu nöbetin esas amacı ölü için her gece Kuran-ı bir defa hatmetmektir. Ölünün tanıdığı kişi sayısı kadar hatmedilen Kuran, sonraki süreçte çadır ile beraber kaldırılır ve mezar başına bir taş yerleştirilir. Ölen kişilerin şehit olduklarına inanılıyorsa mezar başlarına kırmızı ve yeşil bayraklar asılmaktadır.

Özellikle de ilk 40 gün çok kalabalık olan taziye evine maddi ve manevi herkes yardım etmeye başlar. Cenaze evinin ilk 40 gününden sonra kendi haline kalan aile, bir yıl boyunca yas tutmaya başlar. Akraba ve tanıdıkların bayramlarda, önemli günlerde ziyaret ettikleri ilk aile yakın zamanda cenazesini kaybeden aile olmaktadır. Ölüm merasimlerinin etkilediği evlilikte, evlenecek olanların düğünleri bir yıl sonraya ertelenirken, yine de düğün yapmak isteyen ya da bir şekilde bunu yapma mecburiyeti olan kişiler, ölenin ailesinden izin almaktadırlar. Hazaralar ölülerine oldukça kıymet veren bir halktır. Onlar için cuma günleri kutsal sayılmakta ve bu gün mezarlığa gitmenin büyük sevap getireceğine inanmaktadırlar. Özellikle cuma günlerinin çok kalabalık olduğu mezarlık ziyaretlerinde ölen kişinin ailesi yakınları, onun adına helvalar pişirerek oradaki insanlara dağıtır ve Kuran okuyarak ya da okutarak ölen kişi için hayır sayılacak düşüncesi ile ölenin ruhuna adamaktadırlar.

6. AFGANİSTAN SİYASETİNDE HAZARALARIN KONUMU VE GÖÇ OLGUSU

6.1. Afganistan Siyasetinde Hazaraların Konumu

Hazaraların siyasete katılımları çok yakın zamanlara dayanmaktadır. Çünkü Hazaralar birçok alanda olduğu gibi siyasetten de uzak tutulmaya çalışılmıştır. Tam olarak 1880 yılında Abdurrahman Han'ın iktidara gelmesi sonrası, fiilen başlayan Hazara baskıları, Han'ın ortaya attığı 16 ağır vergi cezası ile desteklenmiştir. O yıllarda 8 milyona yakın nüfusu bulunan Afganistan'ın bu yeni iktidarı, yalnızca Hazaralarla sınırlı kalmamış, Peştun dâhil diğer bölge halklarına da baskılar uygulamıştır. Fakat bu baskı politikalarından en fazla etkilenen ve 'kâfir' olarak nitelendirilen Hazaralar olmuştur. Abdurrahman Han cihat fetvasını çıkarttıktan sonra Sünni din adamları, Peştun kabilelerine şu yazılı fetva ile seslenmiştir: *"Kim ki ne kadar Hazara rafizilerinin kadın, çocuk, erkek ve mallarını ganimet alırsa İslam dinine göre 5/1'ini devlete gönderip diğer kalanına sahip olabilir."* Bu fermanın sonrasından binlerce Hazara kadınları ve çocukları öldürülmüş ve köle olarak satılmıştır. Hatta askerler evlere girip kadınlara erkeklerin gözü önünde tecavüz etmişlerdir (Mosavi, 1379: 157). Bu fetva sonrası grupça ayaklanmaya başlayan Hazaraların isyanları bastırılmış ve onlara ait mekânlar, özellikle de camiler yakılmış ve yıkılmıştır. Din adamlarının öncülüğü ile oluşturulan bu fermanın sonrasından Hazaralarca çıkarılan isyanlar sonucunda, Hazaraların arazileri ellerinden alınmıştır. Arazisi alınmayanların ise topraklarındaki otlaklara el konulmuş, Peştunlar hayvanlarını Hazara otlaklarında otlatmışlardır. Bunun sonucunda değeri düşen araziler çok uygun fiyatlarda satışa sunulmak zorunda bırakılmıştır. 1901'de Abdurrahman Han öldürülünce, yerine geçen Habibullah Han'ın çıkardığı af ile Hazaralara toprakları geri verilerek halkın yeniden Hazaracat'a dönüşü sağlanmıştır. Beraberinde Amanullah Han (1919-1929) dönemine gelindiğinde, Hazaraların köle olarak pazarlarda satılması yasaklanmış ancak bu durum 1923'te anayasaya taşınmıştır. Amanullah'ın reformcu politikaları Hazaralara haklarını vermiş olsa da Peştun temelli bu iktidarın da verdikleri çok uzun sürmemiştir. Hazaraların siyasi yaşama dâhil olmaları ancak 1980 yıllarını bulmuştur. Her ne kadar 1960 yılında 10 kişinin siyasete katılımı sağlanmış olsa da bu durum göstermelik olmakla sınırlı kalmıştır. Hazaralar gün geçtikçe siyasete adım adım yaklaşmışlardır. Örneğin 2001 sonrası dönemdeki ilk parlamento seçimlerinde (2005) Temsilciler Meclisinde Hazaralar 30 milletvekiliyle temsil edilmiştir (Bu toplam 249 sandalyeden oluşan meclisin %12'sine denk gelmekteydi.) (Farzam, 2020, s. 31). 2010 yılına geldiğimizde Afganistan siyasetine

%23'lük bir oranla girmeyi başaran Hazara etnik kökenli Muhammed Server Daniş, 2014 yılında Cumhurbaşkanı ikinci yardımcısı olurken Muhammed Muhakkık ise Karzai'nin iki dönem Cumhurbaşkanlığı yaptığı sürede Planlama Bakanı olmuştur. Özellikle de 2001 sonrası Taliban'ın durdurulması üzerine siyasette aktif rol oynayan Hazaralar, belediye başkanı ve vali olarak da görev almıştır. Ülkenin askeri kurumunu ele aldığımızda önemli askeri rütbelere de erişilmiştir. Askeriye açısından verilecek önemli örneklerden biri, General Ahmet Alihan'dır. Bugün bilinen adı ile Hizb-i Vahdet partisi, Hazaraların desteklediği siyasi parti olarak parlamentoda yerini almaktadır. İç siyasette giderek ilerleme gösteren Hazaralar, özellikle de dış siyasette, İslamiyet'in aynı mezhebinden olmalarından dolayı, İran ile etkileşim içerisinde olmakta ve bu durum Afganistan-İran dış siyasetini olumlu yönde etkilemektedir.

6.2. Hazaralara Yönelik Sistemik Dışlanma

Peştunların diğer kabileler üzerinde siyasi üstünlük kazanmasıyla kurulan ilk Afgan Devleti, 1880 yılında Abdul Rahman Han'ın iktidara gelmesine dek beylerbeyi şeklinde yönetilmiştir. Bu dönemde azar azar başlayan Peştun hâkimiyeti ve Hazara halkının ötekileştirilmesi, Abdul Rahman Han'ın özellikle de Hazara hanlarının desteği ile başa geçmesinden sonra giderek artmaya başlamıştır. Belli başlı kaynaklar bu dönemde yaşanan isyanlar ve Hazaralara yönelik sosyal dışlanmalar neticesinde yaklaşık %62 oranında Hazara'nın yaşamını kaybettiğini belirtmektedir. Üstün etnik kimlik olarak kabul edilen Peştunlar, diğer etnik kimlikler arasından en fazla Hazaralara yönelik sert eylemlere girişmiş ve onları toplumun her alanında bir öteki durumuna maruz bırakmıştır. Bu durumun ana nedenlerini sorguladığımızda karşımıza belirgin birkaç özellik çıkmaktadır. Bunlar; Hazaraların fiziksel özellikleri, İslam'ın Şia mezhebini benimsemeleri gibi bilinen nedenler iken bunların yanı sıra Peştunlar ve Hazaralar arasında geçmişte yaşandığı öne sürülen bir iddiadan da söz edebiliriz. Bu iddia; *"Hazara halkının özünde Moğol olduğu ve Moğolların işgali ile gelip bölgeye yerleşmesidir. Ayrıca geçmişte Afganistan bölgesini istila eden Moğolların buradaki yerli halka baskılar yaparak kayıplar yaşatması ve onları ağır şartlar altında zorlu süreçlerden geçirmesidir."* Şeklinde yorumlanabilir. Bugünkü Afganistan hükümeti Anayasal yönetime sahiptir. Afgan Anayasasında toplum içerisindeki ayrılıklar ve bir halkın diğer herhangi bir halktan üstün tutulması kabul edilemez bir durumken bu görüş anayasanın 22. Maddesi ile topluma sunulmuştur.

Anayasa 22. Madde; “*Afgan vatandaşları arasında her türlü ayırım ve fark gözetmek yasaktır. Afgan vatandaşları kanun önünde eşit haklara ve görevlere sahiptirler.*”

Fakat bu maddenin uygulanıp, uygulansa da sürdürülebilirliği tartışma konusudur. Çünkü Afganistan’da birincil halk her zaman Peştun olmuş ve bu üstünlük kamusal ve özel alanda, medyada, siyasette, gündelik yaşamın en belirgin alanlarında bile kendini gösteren bir durumdur. Ayrıca Peştun halkından bireylerin statü açısından en ön sıralarda yer aldığını bugün Afganistan’ın bütün kurumlarında görebilmekteyiz.

6.3. Göç Kavramı ve Tanımı

Göç kavramı insanlık tarihi boyunca farklı neden ve süreçler ile her zaman var olmuştur. Daima hareketlilik içinde olmak olarak nitelendirilebilen göç kavramı, göçü gerçekleştirecek birey ya da grupların yaşadıkları toplumun sosyal faktörlerine göre değişik tanımlamalar ile karşımıza çıkar. Bu farklı ele alınışlar, aynı zamanda göç olgusunun hemen hemen her bilimin araştırma konusu kapsamına girmesi ile de ilgilidir. Göç kavramını genel olarak tanımlayacak olursak; birçok sosyal ve bireysel etkene bağlı biçimde bir yerden bir yere coğrafi ve mekânsal açıdan yerleşmek, yer değiştirmektir. TDK göç kavramını “ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”⁴⁰ şeklinde tanımlarken, Çiçekli (2013, s. 3940); “*kişi ya da grubun, ülke içinde bir yerden bir yere gitmesi veya uluslararası bir sınırı geçmesi, süre ve nedenine bakılmadan yer değiştirme sonucu ortaya çıkan nüfuz hareketliliği*” olarak ele almıştır. Göç etmek aslında, birey veya aile için oldukça zor karar verilen, ‘bilinmeyen sulara yelken açmak’ ve risklerle dolu bir yolculuğa çıkmak demektir”⁴¹ gibi farklı tanımlamalardan da söz edebiliriz. Hem bir neden hem de bir sonuç olarak karşımıza çıkan göç olgusu, aktif ve dinamik yapılu olup dünya üzerindeki bütün canlı varlıkların ortak meselesidir. İlkel dönemlere indiğimizde, daha çok doğanın değişen dengesinden hareketle ortaya çıkan doğal afetler ve mevsimsel değişimlerden kaynaklı yaşanan göçlerin yanı sıra ilkel zamanların en önemli göç nedenleri arasında temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik coğrafi keşiflerde bulunma ve yeni yerler keşfetme gibi durumlar da karşımıza çıkmaktadır. Çok sonraları tarım ile beraber geçilen yerleşik düzenin bir sonucu olan sanayileşme de göçlere neden olan önemli faktörler

⁴⁰TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=g%F6%E7>, Erişim: 05/08/2006.

⁴¹Risk İspanyolca (veya Portekizceye) dilimize geçen bir kavramdır. Risk kavramı ispanyolca veya Portekizce’de köken itibarıyla “mekân” ile ilişkili bir sözcük iken, zamanla anlam genişlemesiyle bankacılık ve yatırım alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır (Giddens, 2000:36).

arasındadır. 18. Yüzyıl'da görünüm kazanan ve günümüze dek gelişim gösteren sanayileşme ve teknolojik ilerleme, göç olgusunun karakterinde değişimlere sebebiyet vermiştir. Bu değişim göçlerin nedenlerine de yansımış ve sanayileşme döneminde gerçekleşen göçler, çoğunlukla ekonomik temelli olup alan olarak da kırdan kente yönelik gerçekleşmiştir. Gidilecek yerde yaşamını idame ettirebilme ve yaşam standartlarını yükseltebilme hedefinde olan insan toplulukları, göç sonrası sosyal değişimler ve buna bağlı olarak gerçekleşebilecek sosyal hareketler ile de karşı karşıya gelmektedir. Sözü edilen bu iki kavram göç sosyolojisi açısından büyük öneme sahip olup zaman zaman karşılıklı olarak birbirlerine etki etmektedirler. Sosyal değişim durumu göç sonrası yaşanabileceği gibi göçün gerçekleşmesine de neden olabilmektedir. Yaşanan göç sonrası 'göçmen' olarak tanımlanan bireyler hem yer, mekân, coğrafi koşullar hem de toplumsal ve kültürel farklılıklar ile uyum içerisinde olmakta güçlük çekebilmektedir. Bu güçlükler, göç olgusunun bir zorunluluk olduğu durumlarda daha yoğun yaşanmaktadır. Göçler zorunlu, gönüllü gibi nedenler ve içe, dışa yönelik şeklinde gerçekleşmektedir. Yukarıda sözü edildiği gibi her göçün kendine göre toplumsal veya bireysel nedenleri vardır. Bunları örnekle sıralayacak olursak; temel ihtiyaçlar, doğal afetler, ekonomi, ticaret, savaş ve terör eylemleri, din, eğitim, siyaset, teknolojik gelişmeler, sömürgecilik faaliyetleri, yaşanan işgaller, turizm vb. toplum temelli nedenlerin yanında kişisel temelli psikolojik sebeplerden de kaynaklanmaktadır. Farklı bilimsel disiplinlerin önemli araştırma konularından birini oluşturan göç, göç veren yerleşim birimi, göç eden kişiler ve göç alan birim olmak üzere üç temel değişken çerçevesinde incelenir.⁴² Araştırmacı Ron Taft'a göre göçü gerçekleştiren ve göçü alan kimseler incelenirken 5 önemli faktör esas alınmalıdır:

1. *Kültür ve dil konusundaki bilgi ve hünerler,*
2. *Karşılıklı sosyal etkileşim,*
3. *Grup üyeliği,*
4. *Gruba Entegrasyon,*
5. *Grup normlarına uygunluk olarak belirlemektedir.*⁴³

Bu faktörler kişilerin göç ettikleri yerlerde uyum sağlayabilme, sosyal açıdan Entegre olabilme ve göç ettikleri yerdeki insanlara yönelik duygular geliştirme açısından oldukça

⁴²İcduygu, A., Sirkeci, I. and Aydingün, I. (eds.) (1998), "Türkiye'de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkileri", <http://www.geocities.com/sirkeci/papers/turkiyedeicgoc.pdf>, Erişim: 05.10.2005, s.207-216.

⁴³Taft, R., From Stranger to Citizen, Tavistock Publications, London, 1966. (Akt: Yalçın, C., Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2002 Cilt : 26 No: 1, s.48.)

önemlidir. Göç edenlerin kültür kaynaşması ile asimilasyona maruz kalması gibi olumsuz bir sonucun doğması gerçeği ile ilgilenen Ron Taft, asimilasyon kavramını sosyalleşme olarak ele almıştır. Taft geliştirdiği '*Asimilasyon Yüzleri Teorisi*' isimli çalışmasında, yerel topluma dışarıdan gelen kitlenin, o toplumun sahip olduğu değerlerin ne kadarını benimseyip ne derece uyum sağladığı ve yeni toplumsal normları ne derece kabul ettiğine yönelik göç olgusuna dayalı konuları ele almıştır. Göçmen olan bireyin yer bulduğu toplum içinde belli başlı duygulardan geçmesi olağandır. Bu duygular yabancılık, yalnızlık, özlem, güvensizlik, şüphecilik ve aşağılık hissetme biçimde belirirken, sonuç itibari ile aidiyetsizlik duygusundan kaynaklı bir kültürel çatışma ortamının oluşması kaçınılmaz olacaktır.

6.4. Afganistan'da Göç Hareketleri

Bölgesel açıdan Afganistan, var oluşundan bugüne dek devamlı bir göç hareketliliği yaşamıştır. Bu göç hareketleri; evlilik, soy bağına dayalı akrabalık, yetersiz istihdam, altyapı yetersizlikleri ve ekonomik temelli olabileceği gibi devamlı dengeleri değişen bir savaş ortamının ve terör eylemlerinin sürekli yaşanması sonucu ile de gerçekleşmektedir. Afganistan'da yaşanan göçler geçici ve kalıcı olarak yaşanırken, insanlar daha çok akrabalık bağı altında, tanıdıklarının oldukları yerlere göç etmekte ve soydaşlarının tecrübe ve destekleri ile göç ettikleri yerlere kısa bir sürede adapte olabilmektedir. Fakat genel itibari ile Afganistan'ın göç sorununa değinecek olursak, bu durum iç savaşlar sonrası toplum içerisinde hükümete yönelik bir güvensizlik duygusunun meydana gelmesi ile beraber coğrafi temelli olarak da gösterilebilir. Yaşanan eylemler sonucu daha çok dış ülkeler göç etmek zorunda kalan Afganistan halkları, coğrafi nedenli göçlerini önceleri ülke içinde yaşarken, daha sonra artan sorunlar ile beraber tekrardan dışa yönelmek zorunda kalmışlardır. Afganistan bölgesinin güneyi yağışın az olmasından kaynaklı, çorak platolar ile kaplıyken, bölgenin orta kısmının hemen hemen tamamının etrafı yüksek dağlarla çevrilidir. Bundan dolayı güney ve orta bölgelerde yaşayan insanların, tarıma daha elverişli ve etrafının nehirlerle kaplı olduğu Kuzey bölgesine göç etmektedir. Ancak genel itibari ile Afganistan yeterli su kaynaklarına sahip olmasına rağmen tarıma elverişli olmayan bir topoğrafyaya sahiptir. Afganistan, bölgeler arası sosyal ve ekonomik dengesizliklerin yaşandığı ve bunun sonucunda iç göçlerin gerçekleştiği bir ülke olarak da bilinir. Beşeri Kalkınmışlık Endeksi'ne göre, Afganistan'daki on il Afganistan ortalamasının üzerinde bir kalkınmışlık düzeyine sahipken on beş il ise Afganistan ortalamasının altında yer almaktadır (NSIA, 2020). Afgan hükümeti destekli olup eğitim temelli göçler, yurt dışında okuyacak öğrenciler için birer fırsat iken gidilen üniversitelerde

alınan burs, bu durumun devamlılığını sağlar nitelikte olmuştur. Bunun yanı sıra beyin göçünün ve nitelikli göçlerin Sovyet işgali döneminde yoğun olarak yaşandığı Afganistan’da, araştırmalarca 2008’den beri bu türden göçlerin çok fazla yaşanmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü yerleşik nüfusun ve Afganistan’dan ayrılan göçmenlerin eğitim düzeyinde neredeyse hiç fark bulunmasa da uluslararası göçmenler iç göçmenlerden daha yüksek eğitimli görünmemektedir (Icon-Institute, 2009). Göçün genel olarak kitleler halinde gerçekleştiği Afganistan’da birçok etnik grup kendi etnik kimliğinin çoğunlukta olduğu yerleri tercih etmektedirler (özellikle de mezhepsel açıdan Sünniler). Fakat araştırmacılara göre Şii gruplar için öncelikle önemli olan faktörün ‘yaşanabilecek yer olması’ oldukça dikkat çekicidir. Afgan halkının genel olarak göç pratiklerini üç aşamada almak yerinde olacaktır.

6.4.1. Savaş ve terör ekseninde gerçekleşen göçler

Sovyetler Birliğinin 1979 yılı Afganistan işgalinden 2001 yılına dek süren savaş eksenli göçler, Afgan halklarının ‘mülteci’ ve ‘sığınmacı’ olarak birçok ülkeye göç etmelerine neden olmuştur. Uluslararası göç deneyimleri yaşayan Afganistan’ın yerel halklarının yaşadığı zorlukları Peştun (Emir) ve Hazara (Hasan) kökenli iki arkadaşın hikâyesi üzerinden ‘Uçurtma Avcısı’ romanı ile tüm dünyaya aktaran Khaled Hosseini, savaşın yarattığı psikolojik travmaların daha çok çocuklar üzerindeki etkisine yer vermiştir. Hosseini (2013: 289), Taliban’ın politikasını Emir’in sözleri aracılığıyla eleştirmektedir:

“... Afganistan çöple kirletilmiş, muhteşem bir malikhaneye benziyor; birinin o pislikleri temizlemesi gerek.” “Batıda bunun için kullanılan bir deyim var” dedim. “Buna etnik temizlik diyorlar.” “Öyle mi? Assef’in yüzü aydınlandı. “Etnik temizlik. Beğendim. Kulağa çok hoş geliyor.”

Yaşanan savaşlar sonrası tanık ve mağdur konumunda olan sivil halktan özellikle de çocuklar, yaşadıkları kayıplar ve hissettikleri güvensizlik duygularını gelecek kuşaklara taşımaktadır. Bu durum ileride doğabilecek ırkçı, milliyetçi eylemleri arttırırken, sosyal yaşam içerisinde suç oranlarının doğmasına da yol açabilmektedir. Sovyet işgaline ve bölge içi çatışmalara olumsuz olarak yaklaşan Hosseini, ABD’nin bölgedeki savaş desteğine, El-Kaide ve Taliban karşıtı operasyonlarının özellikle de Afgan sivil halklarına ne derecede olumsuz etkilerde bulunduğuna çok değinmemiştir. Bu durumu düşünürler; Afganistan doğumlu olması fakat Amerika’da yetişmesi ve Amerikan kültürü ile büyümesinden

kaynaklandığını savunmaktadırlar. Fakat yine de Afganistan savaş gerçekliğini küresel bağlamda bütün dünya halklarına duyurmayı başaran Hosseini yazısı ile ilgili şu yorumları yaparak bu gerçekliği pekiştirmektedir:

“Tam olarak tanıdığım kişiler değil ama hayatım boyunca karşılaştığım, hakkında bir şeyler bildiğim, duyduğum kişilerden izler var hepsinde. Bazıları birkaç kişinin karışımı, kamplarda karşılaştığım Afgan mülteciler. Kamplarda 20 yıl geçirdikten sonra Afganistan’a dönen ve evlerine, topraklarına başkalarının yerleştiğini gören insanlar bazıları. Çoğu, evlerini tarlalarını kaybetme duygusunu ve gerçeğini yaşıyor” (amerikaninsesi.com).

1990 yılına gelindiğinde Sovyetlerin ülkeden çekilmesi ile oluşan otorite boşluğu ve gruplar arası çatışmalar sonucunda 6 milyona aşkın göç veren Afganistan, bu yıldan sonra iktidara gelen Taliban’ın istikrarsız siyaseti ve sistemsiz ekonomisinden dolayı yeni yeni göçler vermek zorunda kalmıştır. 2001 yılında ABD’nin operasyonları sonucu iktidardan düşen Taliban sonrasında göçmenler, Afganistan’daki eski sosyal yaşamlarına dönmek için geriye yönelik göçler gerçekleştirmişlerdir. Afganistan göçmelerinin ülkelere yeniden dönmek istemelerinin nedenleri arasında; bulundukları ülkelerdeki pahalı yaşam, göçmen oldukları için işsiz bırakılma, yardım desteklerinin kesilmesi ve ait olamama gibi durumlar vardır. Fakat günümüzde Taliban’ın siyasi yönetimi ele geçirmesi beraberinde sosyal baskıları ve sonuç olarak göçleri yeniden arttırmıştır. Ancak günümüzdeki Afganistan uyruklu göçlere baktığımızda, genellikle Avrupa’ya göç etmek isteyen Afganistanlı sayısı oldukça fazladır. Afganistanlılar, Avrupa’ya geçişte Türkiye’yi bir transit ülke olarak görmekte olup, onu geçiş güzergâhı olarak kullanabilmektedir.

6.4.2. Ekonomik nedenli göçler

Ülkenin ekonomik nedenli göçleri daha çok 1979 yılının öncesini kapsamaktadır. Birey ve toplulukların daha iyi olanaklar adı altında yaşam kalitelerini yükseltmek için gerçekleştirdikleri ekonomi göçleri, ülke içi iller arası olabileceği gibi sınır dışı, diğer ülkelere yönelme şeklinde de olmuştur. Afganistan’da ekonomik açıdan göç etmek durumda kalan insanlar, çoğunlukla kalıcı olmayı tercih etmektedir. Daha iyi bir teknoloji, eğitim ve istihdam için ülkelerinden ayrılan kimseler ‘göçmen’ kategorisi altında ele alınmaktadır. Ekonomik nedenli göçün en önemli ve büyük sebebi yaşanan yoksulluk ve bırakılan yoksunluk durumudur. Yoksulluk göç olgusuna neden olabileceği gibi göç de yoksulluğa yol açmakta ve

bu döngü sürekli devam edebilmektedir. Afganistan'ın kurak bir ülke olması, denizden uzak ılıman iklimden yoksun olması ülke ekonomisini zedeleyen önemli coğrafi gerçekliktir. Bu da bölge halklarını, iş olanağı veren ülke içi merkezi illere (Kâbil, Mezar-ı Şerif gibi) ve Pakistan, İran, Arap Ülkeleri, ABD, Almanya vb. dış ülkelere göç etmeye mecbur bırakmıştır. Daha çok Pakistan ve İran'a daha rahat bir biçimde gidebilen göçmenler, Pakistan'a nazaran İran'ı tercih etmektedirler. Bunun esas nedeni ekonomik açıdan baktığımızda İran'ın biraz daha yüksek ücretle işçi çalıştırması olarak bilinmektedir. Afganistan için esas önemli ekonomik göç dalgası, 1973 yılındaki Petrol krizinin yaşanması ile gerçekleşmiştir. Bu petrol krizine neden olan olay 6-25 Ekim 1973 yılında yaşanan (Yom Kippur) Arap-İsrail savaşı olmuştur. Arap devletlerine karşılık İsrail'i destekleyen ABD, Japonya, Kanada, Birleşik Krallık ve Hollanda gibi ülkeler OAPEC'in (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği) petrol ambargosuna maruz kalmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda patlak veren 1973 Petrol Krizi, Hobsbawm'ın söylediği gibi “yönünü kaybetmiş ve istikrarsızlığa sürüklenen” dünya tarihinin habercisi olmuştur (Hobsbawm, 1994). Yaşanan bu petrol krizi, Afganistan'dan Ortadoğu ülkelerine doğru ‘emek göçü’ adı altında ciddi bir göç dalgasının yaşanmasına yol açmıştır.

6.4.3. Sosyo-kültürel nedenli göçler

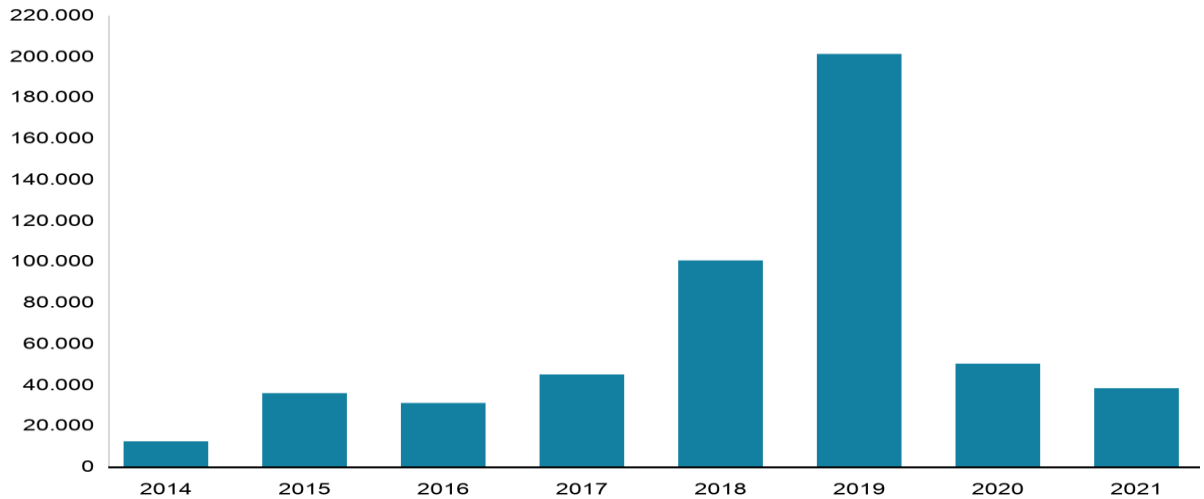
Daha çok SSCB'nin işgalinden öncesini kapsayan bu göçler doğal afetler, kuraklıklar, gıda ve bölge içi alt yapı yetersizlikleri, barınma sorunu ve sosyal hizmetlerden yoksun kalma gibi sosyal ve coğrafi nedenlerle açıklanabilir. Afganistan'da göçebe olarak bilinen ‘kuchiler’ bölgenin sahip olduğu iklimden dolayı mevsimlik göçler gerçekleştirmektedir. Hayvancılık ile uğraşan bu göçebeler yaşamlarını idame ettirmek için hayvansal ürünler ile tarım ürünleri arasında (sebze, meyve, tahıl vb.) takaslar gerçekleştirmekte ve devamlı göç eder durumda oldukları için ülkenin siyasi gerçekliğinden uzak kalmaktadırlar. Göçebe bir yaşam tarzı ile karakterize olan Kuchi hanelerinin mevsimsel çalışmalarda yer alması şaşırtıcı değildir. Beraberinde pek çok ailenin mevsimlik işlerde yer alan bir üyesi bulunmaktadır. Özellikle Ghor (%66) ve Fayrab (%82), mevsimsel göç veren iller olarak ortalamanın üzerinde yer almaktadır (Icon-Institute, 2009). Ayrıca Afganistan'da iki gözde etnik kimlik olan Hazara ve Peştunlar arası sosyal çatışmalar ve Eğitim faktörü de bu başlık altında incelenecek önemli sosyal ve kültürel göç nedenleri arasında gösterilebilir. 1880 yılı hükümetin ‘Peştunlaştırma’ politikaları, Afganistan'ın azınlık halklarını olumsuz olarak etkilemiştir. Hatta bu politikalar dışında çıkar amacı güden diğer müdahaleler Peştun halkını da zor durumda bırakmıştır.

Böylelikle Afganistan'ın birçok etnik kimliği kan bağı ya da tanışıklığı olan kimselerin bulunduğu il ve bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır.

6.5. Türkiye'deki Afgan Göçü

Afganistan'dan Türkiye'ye göç eden ve etmek isteyen her bireyin temel nedeni olabildiğince iyi bir yaşamken, Afganistan'da yaşanan toplumsal problemler günümüzde özellikle de Türkiye'de yeni dönem göçlerin önünü açmıştır. Bu yeni dönem göçü dediğimiz yeni Afgan göçleri, gün geçtikçe artmakta ve göçmenler Türkiye'yi transit bölge olarak da kullanılabilmektedir. Avrupa'ya aile ve akrabalarının yanına ulaşabilmek adına bir geçiş ülkesi olarak görülen Türkiye, aynı zamanda binlerce Afganistan halkını içinde barındırmaktadır. Türkiye'ye geçişler öncelikle Pakistan'dan İran'a, İran'dan da Türkiye'nin doğu sınırında kalan illerinden ülkenin batısına doğru iken Van, Hakkâri, Ağrı ve Iğdır gibi şehirler başlıca 'sınırdan ülkeye geçiş basamakları' olarak kullanılmaktadır. Türkiye'ye kayıt dışı, kaçak yollarla giren birçok Afganistanlı göçmen bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı 20 Ağustos 2021 tarihinde: *"Türkiye'de şu anda emniyet kayıtlarımızda ve kayıt dışı 300 bin Afganistanlı göçmen söz konusudur."*⁴⁴ Şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Yıllara göre yakalanan düzensiz Afgan göçmenler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

BBC

Şekil 6.1. Yıllara göre yakalanan düzensiz Afgan göçmen sayısı.

⁴⁴<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>

Göç idaresi 2020 verilerine göre Türkiye’de ‘Uluslararası koruma başvuru’ en fazla yapan uyruk Afganlar iken yine 2021 verileri, Türkiye’de 38.341 Afgan uyruklu düzensiz göçmenin var olduğunu açıklamıştır. Ayrıca aynı yılın verilerine göre 54.195 Afgan uyruklu göçmenin ikamet izni ile ülkemizde bulunduğu belirlenmiştir. Kişinin uluslararası koruma başvurusu yapabilmesi için öncelikle ülkesine dönemeyecek kadar önemli ve büyük bir nedeninin olması şarttır. Bu başvuru, kişinin sığınmacı olarak kaldığı şehrin valiliğine gidip müracaat etmesi ile gerçekleşmektedir. Ülkede ikamet izni sahibi 53 bin 195 Afganistanlı yaşıyor. Bu kişilerin 40 bin 793’ü kısa dönem ikamet izni ile 4 bin 515’i ise öğrenci ikamet izni ile Türkiye’de bulunuyor.⁴⁵ Afganistanlı göçmenler Türkiye’de, en fazla İstanbul ilinde ikamet etmeyi tercih etmektedir. Bunun nedenleri; daha iyi bir okul eğitiminin sağlanmasının, Avrupa’ya açılabilmek için Yunan sınırına yakın olması ve iş imkân ve olanakların diğer illere oranla daha fazla olması şeklinde sıralanabilir. Türkiye’de kayıtlı kayıtsız bir şekilde yaşam süren Afganistanlılar genellikle gündelik işlerin yanında kâğıt toplayıcılık (çek çek), kırsal alanlarda çobanlık, inşaat sektörü ve fabrika gibi alanlarda iş imkânı bulmaktayken, ülkedeki Afganların %10-20’lik kısmı ise küçük de olsa kendi iş yerlerini, dükkânlarını açabilmektedirler.

6.6. Hazaraların Göç Pratikleri

Afganistan’da baskılar sonucu sürgün ve mezhepsel göçlere en fazla tanıklık eden ve maruz kalan kimlik Hazara olmuştur. “Göç hareketliliği Afgan tarihinin önemli bir parçası olmuştur. Kayıtlar, yüzyıllardır İran ve Pakistan’a Afganistan’dan göç edildiğini göstermektedir. 1850’lerde binlerce Hazara göçmen, doğal afetlerden ve diğer krizlerden kaçmak için İran İslâm Cumhuriyeti’ne göç etmiştir. 1880 ve 1903 yılları arasında, İran’da Meşhed’in doğusundaki Torbat-e Jam bölgesine 15.000 Afgan ailesinin yerleştiği bilinmektedir” (Abbasi- Shavazi vd. 2005). Hazaraların Afganistan’daki iç ve dış göçleri çoğunlukla 19. Yüzyıl’ın sonuna doğru Abdul Rahman Han’ın başa gelmesi ve 20. Yüzyıl sonlarında (1978 yılında) Sovyetlerin işgali ile gerçekleşmiştir. 1994’ten günümüze dek ise Taliban örgütünün baskıları ile yerinden olmak zorunda kalan Hazara halkının yaşadığı göçleri sırayla; 1880 sonrası Abdul Rahman Han döneminde yaşanan göçlerin yanında bir de 1978 tarihli SSCB’nin bölgesel işgali sonrası ve günümüzde gerçekleşen göçler şeklinde iki şekilde inceleyebiliriz.

⁴⁵<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>

6.6.1. 1880’li yıllarda Hazara göçü

Önceleri bölgede Özerk Hanlıklar ile yaşamını sürdüren Hazaralar, 1747 yılında Peştun halkının Afganistan’ı hâkimiyeti altına almasından olumsuz etkilenecek, 1880’e dek bu özerkliğini Peştun yönetimine haraçlar vererek devam ettirmiştir. Fakat Abdul Rahman Han’ın 1880 yılında özellikle de Hazara Hanlarının desteği ile iktidara gelmesi dengelerin değişmesine neden olmuştur. Yönetime başlar başlamaz ilk icraat olarak askeri güç kullanıp Hazara halkının yaşadıkları bölgeleri istila eden Rahman Han hükümeti, daha sonraları Sünni âlimlerce Hazaralara yönelik fetvalar çıkartıp, “öldür ve cennete git” söylemleri ile Hazara soykırımlarının önünü açmış bulunmaktadır. Çok uzun yıllar boyunca etnik soykırımlara ve ülke içi köleliğe maruz kalan Hazaralar aynı zamanda cinsel şiddete maruz kalmıştır. Bütün bunların temelinde din adamlarının cennet vaatleri yatmaktayken, buna rağmen bütün mal varlıkları ellerinden alınan bu halk ekonomik olarak geçinemediği için bulundukları yerden göç etmek zorunda bırakılmıştır. Etnik köken benzerliği ve İslam’ın Şia mezhebine ait olmalarından dolayı İran ülkesi, bu dönemin en çok Hazara alan ülkesi olarak bilinmektedir. Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Hazaralar, göç ettikleri yerlerde uyum sağlamayı başarmışlardır.

6.6.2. 1978 Sovyet işgali sonrası Hazara göçü

Sovyet saldırılarında yaşanan Afgan göçleri daha sonra Taliban’ın yönetimsizliğinin bir sonucu olan iç savaşlar ile giderek artmıştır. Bu artıştan en fazla etkilenen Hazaralar olmuştur. Bunun esas nedeni Taliban’ın ülke içi Şia mezhebinden insanlara ve bu insanların ibadet, eğitim vb. mekânlarına saldırıda bulunmalarıdır. Örnek verecek olursak; 1998 yılı Mezar-ı Şerif ilinde Şiilerin Aşure Günü kutlamalarında Taliban saldırı düzenleyerek 8 bin Hazara’nın ölümüne sebep olmuştur. Devamında 1999 yılında Bamyân ilinin Hazaraların yoğun olarak yaşadığı Yakavlang (Yakvulen) ilçesinde binleri aşkın kadın ve çocuk saldırılar sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu olaylar neticesinde göç etmekten başka bir yol bulamayan binlerce Hazara halkı hem sınır komşu ülkelere hem de Avrupa ülkelerine geçmek üzere yerlerinden olmuşlardır. Bugünün Afganistan’ına baktığımızda Hazaraların sosyal açıdan geçmişe kıyasla statü atlamalarında, göç ettikleri ülkelerdeki Diasporaları ile iletişimlerini koparmamaları ve göçmen Hazaraların hem eğitim hem de ekonomik açıdan kendilerini olabildiğince geliştirip ülkelerine yeniden dönmelerine bağlayabilmekteyiz. Hem ülke içindeki hem de yurt dışındaki (Uluslararası ağların kuvvetli olması) Hazara temelli STK’ların

ve derneklerin faaliyetleri sözünü ettiğimiz bu ilerlemenin giderek artmasında önemli rol oynamaktadır.

6.7. Hazara Dış Göçü

6.7.1. İran

İran’da yaklaşık 84 milyon nüfus içerisinde %95’e yakın kişi Şia mezhebindedir. Bu yüzdelik içerisinde yaklaşık 2 milyon kişinin de Hazara Şiileri olduğu bilinmektedir. En temel nedenin mezhepsel aynılık olduğu İran’a yönelik Hazara göçü, Sovyetlerin Afganistan’a saldırısı öncesi oldukça fazla iken son zamanlarda bu durum aza inmeye başlamıştır. Şüphesiz bu duruma etki eden en önemli faktör Taliban olmuştur. İran Taliban gibi askeri bir gücün karşısında olmak istememiştir. İran’a yönelik Hazara göçleri oldukça önemli görülmektedir. Çünkü İran hükümeti, Beşşar Esad’ın Cumhurbaşkanlığını yaptığı Suriye’ye göndermek için etnik kökeni Hazara olan bir küçük askeri birlik kurmuştur. Fatimiyyun Tugayı-Tümeni (Liwa Fatemiyun) olarak isim alan ve Şii milislerden oluşturulan bu örgüt, İran’ın silahlı askeri gücü olan İran Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) tarafından 2014 yılında oluşturulmuş ve bu ordunun dış operasyonlarından sorumlu askeri birlik olarak ortaya çıkarılmıştır. Suriye’nin DAESH örgütü ile savaşması için İran üzerinden Suriye’ye gönderilen Fatimiyyun Tugayına (Fatimiyun Tümeni) mensup her Hazara’nın bu birlikte kalıcı olmasını sağlamak için İran hükümeti birçok vaatte bulunmuştur. Bunlar arasında; Ülke içinde ailesi ile yaşayan her Hazara milisine ve ailesine maddi-ekonomik destekte bulunma ve İran’da ilerleyen süreçlerde kalıcı olmaları için vatandaşlık verme gibi vaatler yer almaktadır. Bu milis grubunun oluşmasına etki eden faktörler ise Şii temelli ideoloji ve bireyin içinden çıkamaz durumda olduğu ekonomik yoksulluk durumudur. Fakat bütün bunların yanı sıra İran’ın askeri eğitim ve silah desteği verdiği, sayılarının on binleri aştığı Fatimiyyun Tugayı’na bağlı silahlı üyelerinin amacı; Şii nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerdeki Şiilere ait tüm değerleri koruma altına almak iken bu silahlı grubu oluşturanların amacı ise muhatap ülkenin iç işlerine karışabilmek ve iç savaşa dâhil olabilmektir.

6.7.2. Pakistan

2020 yılı verilerine göre 220 milyondan fazla nüfusa sahip olan Pakistan’da %10-20’lik bir dilimini Müslüman Şiiler oluşturmaktadır. Afganistan’daki iç karışıklıklardan dolayı

özellikle de sınır komşusu olduğu için Pakistan’a farklı dönemlerde göç eden büyük bir Afgan kitlesi vardır. Bu kitleler arasında önemli bir konumda olan Hazaraların Pakistan’a göçü hiçbir zaman İran’a göç edip uyum sağlamak kadar rahat olmamıştır. Bu duruma etki eden neden Pakistan’ın genelinin Sünni mezhebine ait olması ve Şii Hazaraları birer tehdit ve gelecek için birer tehlike olarak görmeleridir. Pakistan’da Hazaraların sayıca en fazla olduğu il Ketta (Quetta) iken diğer şehirlerde yaşayan Hazaralar daha çok azınlık olarak kalmıştır. Pakistan’ın neresinde olursa olsun bütün Hazaralar kültürel ve mezhepsel farklılıklardan dolayı ve toplum içerisinde ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bazen saldırı eylemleri ile sonuçlanan bu ayrılıklar, Hazaralarda birer tepki halini almıştır. Bu tepkiler kimi zaman savunma amaçlı kurulan örgütlenmeler ile açığa çıkarken kimi zaman da kökende Moğol olup ve soylarının Cengiz Han’dan geldiğini öne süren Hazaraların toplum içi pratiklerine yansımıştır. Bu pratikler, milliyetçi duyguların ağır basmasından kaynaklı doğan Hazara çocuklarına Cengiz adını çok fazla vermeleri ve yaşadıkları bölgelerde açtıkları iş yerlerine, sahip oldukları mekânlara yine Moğol olduklarını belirtecek isimlerin verilmesi yahut simgelerin yerleştirilmesi şeklinde bir ‘görünme pratiği’ olarak toplumda yer edinmektedir.

6.7.3. Diğer ülkeler

Dünya geneline baktığımızda, dış göçü kabul eden veya yasal olmadığı halde dış göçe maruz kalan hemen hemen her ülke, gelen göçmenleri olabildiğince kayıt altına almayı hedeflemektedir. Bu kayıt altına alınabilen kişiler, geldikleri ülkenin kabul görülen resmi vatandaşlığındaki millet adı ile anılmaktadır. Afganistan içerisinde çeşitli etnik kökenden, farklı milletlerden halklar yaşamakta olsa da hepsi Afgan vatandaşı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden gittikleri her ülkede de Afgan olarak anılmaktadırlar. Çoğunlukla Pakistan, Hindistan, Endonezya, İran, Irak, Türkiye gibi ülkelere göç etmek zorunda kalan Hazara halkları, Karadeniz kıyılarından Batıda Bulgaristan, Doğuda ise Azerbaycan ve Gürcistan’a, Ege kıyılarından da Yunanistan’a ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine gidebilmektedirler. Hazara halkı genel itibari ile gittiği her toplumda uyum içerisinde yaşayan bir halk olarak bilinmektedir. Dolayısı ile göç ettikleri ülkelerin her açıdan kalkınmışlık seviyelerinden ziyade yaşayacakları bölgenin birçok açıdan olabildiğince adil bir tavırla kendilerine yaklaşmalarını esas almaktadırlar. Mümkünse eğitim görmek ve gerekli olan bir iş imkânına sahip olmak da diğer esasları arasında gösterilebilir.

6.8. Pakistan'daki Sünni ve Şii Temelli Mezhepsel Çatışmalar

Geçmişe indiğimizde, aslında Pakistan'daki Şii-Sünni gerginliğinin tam olarak 1980 yılı dönemin Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Ziya ül Hak'ın İslamcı Politikaları ile görünür olmaya başladığını söyleyebiliriz. Pakistan'ın Hukuki yasalarınca ülkeye kalıcı veya geçici suretle gelen göçmenlerin, Pakistan'ın yerel halkından herhangi bir aşağılık durumu ve farkı yoktur. Fakat bu durum toplum içinde böyle benimsenmemiş ve saldırılar gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Bu saldırılardan birkaç örnekle söz edecek olursak; Pakistan'da Şiilerin devamlı bir saldırı ile karşı karşıya kaldığı Belucistan şehri ayrıca yoksullukla mücadele eden ekonomik koşul ve sosyal alt yapıların yetersiz olduğu bir bölgedir. Belucistan yıllardır Sünni temelli örgütlerin bölgede uyguladıkları şiddetlere de tanık olmuş ve Şii nüfustan çok sayıda kayıplar, ölümler yaşanmıştır. Leşkeri Cengvi adında Sünni ideolojiyi savunan örgütün 2013 yılında Quetta kentine yönelik gerçekleştiği saldırıda 200'den fazla Şii'nin ölümüne sebep olması önemli bir örnektir. Leşkeri Cengvi'nin esas amacının Pakistan'ın Şeri temelli bir devlete dönüşmesi iken gerçekleştirdiği bu saldırıları “gerçek İslâm'ı” korumak adına olduğunu savunmaktadır. Taliban destekli olduğu öne sürülen bu örgütlenmenin zaman zaman Taliban'a destek olduğu bilinmektedir

7. BULGULAR VE YORUM

7.1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu araştırmanın bulgularına, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Derinlemesine görüşme yöntemi, bir konu hakkında sistemli ve detaylı bilgileri edinmeyi hedefleyen önemli nitel veri analiz yöntemleri arasında yer almaktadır. Bu araştırmada 7 kadın, 7 erkek, toplamda 14 Afganistanlı ile görüşülmüştür. Etnik kökenleri Hazara ve mezhepleri Şia olan bu katılımcılar; Afganistan'dan Türkiye'ye olan göç nedenlerinden, Afganistan'daki toplumsal konumlarından ve dışlanma pratiklerinden söz etmişlerdir. Bunun yanı sıra hükümetin ve Taliban'ın uyguladığı güç eylemlerinin nedenlerini ve Türkiye'ye göç ettikten sonra yaşanan Entegrasyon süreçlerini, yapılan mülakat ile sorulan sorular neticesinde yanıtlamışlardır.

Aşağıdaki iki tabloda kadın ve erkek katılımcıların sosyo-demografik özellikleri belirtilmiştir. Yaşları 19-38 arasında olan genç ve orta yetişkin düzeydeki kadınlardan 2'si ev kadını, 3'ü öğrenci biri oyuncu ve bir diğeri ise terzi olarak yaşamını sürdürmektedir. Katılımcıların hepsi eğitimli olup bunlardan 2'si liseyi tamamlamış, kalan 5'i ise üniversitede Lisans eğitimi görmektedir.

Tablo 7.1. Araştırmaya Katılan Kadın Katılımcıların Demografik Özellikleri.

KADIN KATILIMCI	YAŞ	MEDENİ DURUM	ETNİK KÖKEN	MEZHEP	EĞİTİM	MESLEK	ÇALIŞMA DURUMU
K1	38	Evli	Hazara	Şia	Lise Mezunu	Ev Hanımı	Çalışmıyor
K2	25	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Öğrenci	Çalışıyor
K3	19	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Öğrenci	Çalışıyor
K4	24	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Oyuncu	Çalışıyor
K5	32	Evli	Hazara	Şia	Lise Mezunu	Ev Hanımı	Çalışmıyor
K6	28	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Terzi	Çalışıyor
K7	24	Evli	Hazara	Şia	Lisans	Öğrenci	Çalışmıyor

Araştırmaya katılan kadın katılımcıların iş yaşamına baktığımızda, yalnızca K4'ün gördüğü lisans eğitimi sonrası (Radyo televizyon) kendi işini yapmakta olduğu görülmektedir.

Geriye kalanların ise bir kısmı hâlâ öğrenciyken diğer kısmı da yukarıda belirtilen diğer mesleklerde istihdam etmekteledir.

Tablo 7.2. Araştırmaya Katılan Erkek Katılımcıların Demografik Özellikleri.

ERKEK KATILIMCI	YAŞ	MEDENİ DURUM	ETNİK KÖKEN	MEZHEP	EĞİTİM	MESLEK	ÇALIŞMA DURUMU
E1	28	Bekâr	Hazara	Şia	Yüksek Lisans	Fabrika İşçisi	Çalışıyor
E2	30	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Tercüman	Çalışıyor
E3	34	Evli	Hazara	Şia	Lisans	Program Yöneticisi	Çalışıyor
E4	25	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Finans Asistanı	Çalışıyor
E5	30	Evli	Hazara	-	Lise	Serbest Meslek	Çalışıyor
E6	30	Bekâr	Hazara	Şia	Lisans	Mühendis	Çalışıyor
E7	45	Evli	Hazara	Şia	Lise	Serbest Meslek	Çalışıyor

Tablo 7.2.'yi incelediğimizde, bu tabloda erkek katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir. 25-45 yaş grubunda yer alan yetişkin erkek katılımcıların hepsi çalışmakta olup bunlardan 4'ü lisans, 1'i yüksek lisans ve diğer 2'si de lise eğitimlidir. Katılımcılardan 2'si serbest meslekte çalışırken, diğerleri ise fabrika işçisi, tercüman, mühendis, program yöneticisi ve finans asistanı olarak görev yapmaktadır. Türkiye'ye göç ettikten sonra kendi alanları dışında çok daha farklı mesleklerde çalışmak zorunda olduğunu belirten katılımcılardan yalnızca E6 eğitimini gördüğü işi yaparken, E7 ise çok uzun zamandan beri yapmakta olduğu işi (güneş enerjisi) fırsat buldukça devam ettirdiğini belirtmiştir.

7.2. Hazaralarda İnanç ve İbadetin Önemi

İslâmiyet'in Afganistan topraklarına gelişi ile beraber İslâm'ı kabul eden Hazaralar, daha sonra kendi içerisinde Şii, Sünni, İsmaili mezheplerine ayrılarak ibadetlerini bu mezheplere göre gerçekleştirmişlerdir. Hazara halkının büyük bir çoğunluğu Şia mezhebine sıkı bir biçimde bağlı bir halktır. Bundan dolayıdır ki bu bağlılık ve vazgeçmeyiş, Hazara halkının tarih boyunca çeşitli baskılarla mücadele etmek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Son zamanlarda ise -özellikle de son 30 yıla yakın bir süreçte- Hazaralar arasında azınlık olsa da belli başlı insanların, İslâmiyet'ten kopmaya ve İseviliğe, Hristiyanlığa doğru yönelmeye

başladığını söyleyebiliriz. Bu bilgiye araştırmaya dâhil edilen katılımcılar doğrultusunda da ulaşmaktayız. Fakat katılımcılar, bu yönelimin çok fazla düzeyde olmadığını çok yavaş ilerlediğinin de altını çizmektedirler. Bu yönelimin nedenini, hükümetin baskıcı gruplarının dini bir araç olarak kullanıp şiddet eylemlerini gerçekleştirmesine bağlayabiliriz. Ehl-i beyt inancına sahip olan Şii Hazaralar, Caferi mezhebindeki 12 imamın izinden gittiklerini ve ibadetlerini gerçekleştirirken Şia'nın kurallarından çıkmamaya gayret ettiklerini vurgulamaktadırlar. On iki imam isimlerini; *“Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Caferi Sadık, Musai Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri, Muhammed Mehdi”* şeklinde sıralayabiliriz. Hazaralar, dini inançlarını toplumsal geleneklerine de aktararak düğün ve ölüm merasimlerinde, Ramazan ve Kurban bayramlarında bu inanışlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. 680 yılının Muharrem ayında (Hicri 61, 10 Muharrem) Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin bin Ali'nin birliği ve I. Yezid'in ordusu arasında gerçekleşen ve Hz. Hüseyin'in ile beraber 72 insanın yaşamını kaybetmesi ile bilinen Kerbelâ Olayını büyük bir acı ve buruklukla anan Şii Hazaralar, bu anma merasimlerini Muharrem ayında gerçekleştirmektedir. Hazaralar için önem taşıyan bu olay, aslında Şii-Sünni temelli mezhepsel ayrılıkların ilerlemesine sebep olan önemli bir gelişme olarak gösterilebilir.

Hazara halkının inanç ve ibadetlerini sorguladığımızda, araştırmaya dâhil olan katılımcılar; aileleri tarafından hiçbir şekilde Şia olmaya zorlanmadıklarını, ibadetlerini gerçekleştirmede özgür olduklarını ve eğer isterlerse mezheplerini değiştirebilme hakkına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Fakat bu özgür irade bilinci yalnızca Hazara halkı ve aileleri arasında var olan bir düşünce olarak kalmıştır. Söz konusu bu inanç özgürlüğü, hükümet ve baskıcı grupların benimsediği bir ilke değildir. Bu yüzdendir ki bu gruplar kendileri ile aynı dini inanca sahip olmayan –özellikle de Hazara halkını- Afganistan'ın yerli halklarına yönelik her türlü eylemi gerçekleştirmeyi doğru bulmaktadırlar. Özellikle de 2 yılı aşkın bir süredir, Taliban örgütünün Afganistan hükümetini yeniden ele geçirmesi ile Hazaraların ev dışındaki mekânlarda ibadet etmeleri zorlaşmaya başlamıştır. Zaman zaman ibadet etmesinler diye evlerinin yakıldığını da belirten katılımcılardan E5, bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır;

“şu an mesela benim tanıdığım insanlar var, daha önce rahatlıkla çarşığı gezebilir, ibadetlerini Taliban gelmeden önce belli başlı bölgelerde yapabiliirdi. Şimdi evden çıkmaya korkuyor, özellikle kadınlar evden çıkamıyor. Neden çünkü dışarıda bu korku psikolojisi var.

“

Tüm bunlara rağmen sahip oldukları mezhebe olan inançtan ve ibadetlerinden vazgeçmek istemeyen Hazara halkı, özellikle de Muharrem ayında gerçekleşen anma törenlerini aksatmamaya özen göstermektedirler. Fakat söylenildiği gibi Taliban'ın canlı bomba eylemleri, bu dinsel geleneklerin uygulanmasını sekteye uğratmakta ve Hazara halkına yönelik şiddetin psikolojik boyutunu da arttırdığından söz edebiliriz.

7.3. Hazara Halkının Yaşadığı Ötekileştirilme Pratikleri

“20 yıl içerisinde iyiydik... Eşref Gani'nin ikinci döneminde patlamalar şiddetlendi. Mesela camide, spor salonlarında, yollarda, şehir merkezlerinde, düğün salonlarında... Yani aklınıza gelebilecek her yerde, hatta bir patlama hastanede oldu ki orada hamile kadınlar doğum yaparken orada patlama meydana geldi ve anneler, yeni doğan çocukları ile beraber katledildi. Bu durum her ay iki kere haftada bir kere gibi sıklıklarla devam etti. ” (E2)

Hazara halkına yönelik baskıların başlangıcı tam olarak 140 yıl öncesinde Emir Abdul Rahman Han'ın Afganistan topraklarında iktidarı ele geçirmesi ile başlamaktadır. Han'ın halka karşı zorunlu tuttuğu ağır vergileri ödemeyi reddeden Hazara halkı, bu durumun bir hak ihlali olduğunu savunarak adil bir düzenleme istediklerini belirtmiş ve vergileri ödemeyi reddetmiştir. Bunun neticesinde Abdul Rahman Han tarafından büyük bir tepki ile karşılaşan Hazara halkı, farklı toplumsal alanlarda çeşitli türden dışlanmalara maruz kalmış ve ülkenin istenmeyen kesimi olarak günümüze dek katliamlar, soykırımlar ve kayıplar yaşamak zorunda bırakılmıştır. Öncelikle dil aracılığı ile başlayan öteki olma durumunu, özellikle de Afganistan Peştunlarının söylemleriyle örneklendirecek olursak;

Kadın Katılımcılardan K1'in bölge içerisinde maruz kaldığı söylem: “Afganistan'da şöyle bir anlayış var; Tacikler Tacikistan'a, Özbekler Özbekistan'a, işte Türkmenler Türkmenistan'a, Hazaralar Goristana⁴⁶. ”

Erkek katılımcılardan E1'in bölge içinde maruz kaldığı söylem: “Tacikler Tacikistan'dan gelenler, Özbekler Özbekistan'dan gelenler, Türkmenler Türkmenistan'dan gelenler... Afganistan ise Peştunlara aittir. Hazaralar nereden gelmiştir?”

⁴⁶ Gor: Mezar anlamına gelir. Yani Hazara halkının yeri mezardır anlayışı hâkimdir.

Hazaralara yönelik bölge içerisinde din, eğitim, siyaset gibi kurum ve kuruluşlarına yansıyan bu öteki olma durumları, aynı zamanda evlilikte de kendini göstermiştir. Bundan dolayı da halk daha çok topluluk içi evliliklere yönelmek durumunda kalmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar, Hazara halkının endogami temelli evlilikler gerçekleştirme durumlarını, çoğunlukla diğer etnik kökenlere olan güvensizliklerine ve topluluklar arası kültürel farklılıklara bağlamaktadırlar. Katılımcıların, ‘diğer etnik’ köken diye söz ettikleri halklar, aslında Peştunlar ve Tacikler olarak vurgulanmaktadır. Fakat Peştunlara nazaran Tacik halkından kimseler ile gerçekleşecek olan evliliğe karşı çıkmayan Hazaraların da olduğundan söz edilebilir. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar arasında da bu fikrin benimsendiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Tacik halkından biri ile yaşanacak evliliğe şiddet ile karşı çıkan Hazaraların gerekçelerine baktığımızda, Taciklerin kendilerine yönelik uyguladıkları dışlayıcı davranışlardan ziyade, bu halkın Peştun ve Hazaralar arasında birer arabozucu görevini üstlendiklerini savunmaktadırlar.

7.3.1. Din temelli ötekileştirilme

Çoğunluğunun İslâm’ın Şia mezhebine ait olduğu Hazara halkının belli bir kısmı İsmaili ve Sünni mezhebini benimsemişlerdir. Araştırmaya katılan 14 katılımcıdan 13’ü Şii/Caferi olduğunu belirtirken, bunlardan yalnızca bir katılımcı -E5- herhangi bir mezhebe ait olmadığını sadece İslamiyet’i benimsediğini belirtmiştir. Afganistan toplum yapısı içerisinde, Şiilerin ibadet ettikleri camiler Sünnilerinkinden ayrı olabilmektedir. Herhangi bir camide herhangi bir mezhepten Müslümanın ibadet etmesi resmi bir yasağa dayanmazken, Şiiler daha çok kendi yaşadıkları bölgelerdeki camilerde ibadet etmeyi tercih etmektedirler. Bunun temel nedeninin mezhepsel ayrılıkların toplumsal davranışlarına yansımaları şeklinde olduğunu belirtebiliriz. İbadet ederken küçük yerici bir bakışın bile Şiileri olumsuz açıdan etkilediği katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Afganistan bölgesinde Şii olan tek kesim Hazara halkı değildir. Bunlar arasında Kızılbaşlar ve Aymaklar da yer almaktadır. Dolayısı ile mezhep temelli bu ayrımcı tutumlara, Şii olan diğer etnik kökenden halklar da maruz kalabilmektedir. Araştırmaya katılan erkek katılımcılardan E1, ibadetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları olumsuz tutumları ve yaşadıkları baskıları şu ifadelerle dile getirmektedir; *“Biz Şii olduğumuzdan dolayı ibadetlerimizi serbestçe gerçekleştiremiyorduk. Ya bir bodrum gibi olsun ya da bir ev gibi düşünün, ev içinde sesimiz dışarı çıkmadan ibadet ediyorduk.”*

1880 yılında Abdul Rahman Han'ın emri ile Sünni din adamlarınca çıkarılan Fetvalar sonrasında Hazara halkına yönelik başlayan şiddet eylemleri, Hazaralar arasında en çok Şii mezhebinden olanları etkisi altına almıştır.

...iki açıdan düşünüyorlar; işte öncelikle bunları dini açıdan öldürmek bize haram değildir diyorlar. Diğer yönden de etnik olarak bunlar yok edilmeli düşüncesi var. “ (K1)

“Şii hazaralar kendi aralarında yaşadıkları için çok saldırıya uğruyorlar fakat diğer mezhepten olan hazaralar farklı etnik kökenlerle yaşadığı için çok saldırıya uğramıyorlar.” (E3)

Camilere yönelik saldırıların yoğun olarak yaşandığı Afganistan'da, Taliban örgütünün gerçekleştirdiği bombalı eylemlerde yakın akrabalarını kaybettiklerini belirten katılımcılar arasında K3, camiye yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırıda camide ibadet ederken babasını kaybettiğinden söz etmiştir. Caferi Hazaraların daha çok bir arada yaşam sürdüğü şehirlerde saldırıların çok fazla gerçekleşmediğini öne süren katılımcılar, Hazaraların birlik içerisinde yaşamadığı bölgelerde saldırıların daha çok yaşandığını belirtmişlerdir. Bu durumun esas nedeninin de Hazara halkının bulundukları şehir ve mahallelerde birlik içinde olamadan, az sayıda olmasından kaynaklı olduğunu vurgulamışlardır.

“bölgeden bölgeye değişiyor, evet özellikle yani benim yakınlarım ibadet ederken camide canlı bombaya maruz kalmışlardı bu durumda ibadetlerini rahatlıkla yerine getiremiyorlardı. Özellikle son zamanlarda bu süreçte zorluklar var tabi ki.” (E5)

Katılımcılar yaşadıkları bölgelere göre de mezheplerin ayırt edilebileceğini ve bundan dolayı karşı taraftan gelecek olan tepkilerin değişebileceğinden söz etmektedir. Hazara halkından insanların hangi mezhebe ait olduklarını anlamamanın bir yolu da karşıt grupların yol kesme örnekleri ile açıklanabilir. Hükümet tarafından silahlandırılan Peştun birliklerin yol kesme eylemlerini irdelediğimizde bu birlikler; araçlarda bulunan insanların fiziksel özelliklerinden yola çıkarak, kişilerin Hazara olup olmadığını anlayabilmektedir. Daha sonra bu gruplar, yollarını kestikleri Hazaraları esir alarak onlara belli başlı sorular sorarak aldıkları cevaplardan kişilerin hangi mezhepten olduklarını hemen anlayabilmektedir. Mesela kişilere karşılarında namaz kılmalarını ya da ibadetlerinden bir sure okumalarını istemeleri üzerine,

kişilerin Şia'ya ait olduklarını anlayabilmektedirler. Katılımcılardan E7, bu örneği şu ifadelerle desteklemektedir:

“ Ben çok fazla yaşamadım ama babam anlatırdı. Namazı Sünniler gibi kılmak zorunda kalıyorlarmış...”

“...Benim köyümde sorun yoktu ama başka yerde saklıyordum. Korku vardı.” diyerek hâlâ bile bu denetlenmenin devam ettiğini savunmaktadır.

Hazaraların hangi mezhebe ait olduklarının esasında çok da bir öneminin olmadığını dile getiren E5 isimli katılımcı, mezhepten ziyade etnik kökenin, uygulanan şiddetlerde etkisinin büyük olduğunu öne sürmektedir.

7.3.2. Eğitim temelli ötekileştirilme

Maruz kalınan ayrımcılığın eğitim boyutunu ele aldığımızda, öncelikle yasada herhangi bir düzenleme olmamasına rağmen Peştun ve Hazara halklarından insanların, birbirlerinin okuduğu okulları pek tercih etmediklerini söyleyebiliriz. Fakat bulunduğu şehrin konumuna göre bu eğitim karma bir biçimde de olabilmektedir. Peştun grupların gerçekleştirdiği saldırılar ve özellikle de yeni dönemde Taliban'ın okullara yönelik bombalı eylem girişimleri sonucunda yaşamını kaybeden öğrenciler arasında, farklı etnik kökenden bireyler de vardır. Ancak bu fiziksel eylemlerin esas hedef kitlesi Hazara öğrencileridir diyebiliriz. Hükümet şimdiye kadar Hazara halkının korunmasına yönelik anayasada onlara yer açmadığı gibi bu şiddet eylemlerini de tamamıyla durdurmak için harekete geçmemiştir. Afganistan hükümetinin bu sessiz kalışları, Taliban'ın 2021 yılının ağustos ayında ülkeyi yeniden ele geçirmesi ile iyice artmaya başlamış ve örgütün Hazara halkına yönelik şiddet eylemleri her geçen gün artış göstermiştir. Afganistan bölgesinin eğitim politikalarına baktığımızda, temelde yine etnik kimliklere yönelik imtiyazların olduğunu şu örnekle açıklayabiliriz;

“ Belki haberlerden bazı yerlerden takip ediyorsunuzdur, şu an üniversiteye kota koymuşlar her ilden, bunu örnek olarak söylüyorum şu an; bizim orda üniversite sınavı 500 üzerinden hesaplanıyor. Bir öğrenci alıyor Bamyân'dan 350-400 puan ama Kandahar'dan alıyor bir öğrenci 180 puan. Bu Kandahar'dan üniversiteye girecek olan Tıp fakültesine yerleştiriliyor. Ama Bamyân'dan 400 puan alan üniversiteye bile giremiyor. Neden, çünkü illere göre kota

koyulmuştur. Bu kotaların nedeni nedir; hazaralar eğitime çok önem veriyordu ve hala veriyor. Bir dönem üniversitelerin %70'i, %75'i Hazaralardandı. Bunun önüne böyle geçmeye çalıştılar.” (E5)

Belirlenen bu kota uygulaması, Hazaraların yaşadıkları iller esas alınarak oluşturulmuştur. Böylelikle bir Hazara öğrencisi sınavda her ne kadar başarı sağlasa da yaşadığı şehrin çoğunluğu kendi etnik kimliğinden oluşuyorsa, istediği bölüme yerleşememekte veya açıkta kalabilmektedir. Bu kota uygulaması ile Hazaraların aynı bölgede bir arada yaşamlarının önüne geçilmek istenerek, ülke içinde farklı yerlere göç etmeleri ve beraberliğin bozulması amaçlanmıştır. Diğer etnik kökenden kimselere tanınan bu ayrıcalıklar -özellikle de Peştun halkına- üniversiteye yerleştikten sonra da devam etmektedir. Eğer Hazara isen, gerçekleştirdiğin başarılar göz ardı edilebilmektedir. Özellikle de Sosyoloji, Psikoloji, Tarih ve Felsefe gibi Sosyal Bilimler alanında kendini geliştiren Hazaraların ortaya çıkardığı eserler, Afganistan Literatürüne yer edinmiştir. Hazara halkının kültürel yapısına baktığımızda, eğitim onlar için çok önemli görülmekte, tıpkı bir inanç gibi sıkı sıkıya bağlı kalınıp kabul edilmektedir. Bundan dolayı cinsiyet fark edilmeksizin kadının ve erkeğin eğitilmiş olması istenmekte olup bireyler bu alana doğru yönlendirilmektedir. Bu yönlendirme ailenin teşviki ile sağlanırken, yine de okula gitmeye karar veren kişi bireyin kendisi olmaktadır. Özellikle de kadınların eğitime oldukça önem veren Hazaraların toplumsal inancına göre; *“Kadınları bilinçli olan halkların, gelişimi de paralel ilerleyecektir.”* Anlayışı hâkimdir. Fakat başta Taliban olmak üzere, Sünni ideolojiye mensup gruplar dolayısı ile hükümetin kendisi, kadınların eğitim görmelerinden taraf değildir. Çünkü Peştunlar, kadınların eğitim almalarının ve ilerleyen süreçlerde bilinçlenmelerinin, sahip oldukları gücü ellerinden alacakları düşüncesindedir. Bunu engellemek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bunun en kolay ve kısa yolu da eğitime oldukça önem veren Hazara halkının eğitim gören, görmek isteyen kadınların önüne silahlı güçlerce engeller koymaktır.

“Hazaralarda Kadınların çalışması ve okumasıyla, kamusal bölgelerde yer almaları ile ilgili her hangi bir engeli yoktur. Ancak Tacik, Özbek ve Peştunlar arasında bu engel vardır. Özellikle Peştunlara göre kadınlar sadece evde kalmalı hiçbir erkek kadınların sesini duymamalı ve yüzünü görmemelidir. Bunun İslâm ile hiçbir ilişkisi yok sadece kültür ile ilgili.” (E3)

“Daha bugün bir haber okudum, kadınlar dışarıda renkli bir elbise giydiği için üniversitenin kapısından içeriye alınmadı. Neden; çünkü siyah giyinmemiş, renkli bir elbise giymiş, yani gerisini siz düşünün...” (E5)

Bütün bunlar kadının eğitim görmesi ve dolayısı ile kamusal alanda görünür olmasının önünde bir istek ve basit bir engel niteliği taşıyor gibi görünse de aslında daha sonra gerçekleşecek olan şiddet eylemlerinin önden gelen bir habercisi olarak yorumlanabilir.

“Bir ay önce bir üniversite hazırlık sınavına giren 53 kız öğrenci maalesef patlamada hayatını kaybediyor. Bu durum, herkes etkilendi bu durumdan ve biliyorsunuz Türkiye de dâhil 53 ülkede 114 şehir protesto etti.” (E2)

Çok yakın bir zamanda gerçekleşen bu olay sonrasında hayatta kalan ve hayatını kaybeden öğrencilerin aile bireyleri olmak üzere tüm Hazara halkı ve kadınları, ağır bir psikolojik şiddete maruz kalmış ve evlerinden çıkamaz duruma gelmişlerdir. Kadına yönelik gerçekleşen bu eylemlerin yanı sıra erkek cinsiyetine yönelik de baskılar oldukça önem taşımaktadır. Sabah evden işe giden Hazara erkeğinin eve dönüşü eşleri tarafından korku ile beklenmekteyken, özellikle de bir patlamanın yaşandığı haberi alındığında, bu korkuları oldukça can sıkıcı olabilmektedir. Her gün apaçık bir biçimde psikolojik şiddet ile mücadele etmek zorunda kalan Hazara kadınlarının tarih boyunca yaşadıkları zorlukları K1 isimli kadın katılımcı şöyle ifade etmektedir;

“... Kadınları satmışlardı. Yaşlıları da aynı şekilde satmışlardı. Şuanda da maalesef kadınlara tecavüz ediyorlar. Tabi bunların üstü örtülüyor ve diyorlar ki bunların çocuklarını, tohumlarını -tabi onların tabiri ile- Hazara olmasını engellememiz lazım. İşte daha çok erkekleri öldürmeye yönelik çalışmalar yapıyorlar...”

7.3.3. Sosyal ve siyasal alanda ötekileştirilme

Hazaraların eğitim, bilim, edebiyat, spor, sağlık gibi toplumun birçok kurum ve kuruluşlarında başarıları imza attığından söz eden katılımcı E7, yetkililerin hem yerel hem de küresel medyaya, bu başarıların Peştunlara ait olduğunu gösterdiklerini ve başarıların gerçek sahibi olan Hazara bireylerinin kimliklerinin gizlendiğini öne sürmektedir. Genel itibari ile Hazaraların ‘hiçbir zaman geri çekilen bir halk olmadığını, yaşatılan zulme rağmen hak

talebinde bulunan bir halk olduğunun' altını çizen katılımcı K2 ise siyaset alanında, özellikle de Abdul Ali Mazari'nin döneminde Hazaraların toplum içerisinde az da olsa nefes alabildiklerini vurgulamıştır. Araştırmaya katılan çoğu katılımcının 'Üstat' olarak hitap ettiği Ali Mazari, Hazara halkının dini ve siyasi lideri olarak kabul görmektedir. 1989 yılında Afganistan İslâm-i Birlik Partisini kuran Mazari, 1996 yılında Taliban militanlarınca öldürülmüştür. Geçtiğimiz senenin ağustos ayında, Bamyân'da bulunan Abdul Ali Mazari'nin heykeli, yine Taliban militanlarınca patlayıcılar ile yok edilmiştir. Hazara halkı için adalet arayışında önemli bir lider olan Ali Mazari, katılımcı E5 tarafından şöyle anlatılmaktadır;

“Abdul Ali Mazari, Hazaralara kimlik kazandırmış bir insandır. Aynı zamanda sadece Hazaralar için değil başka etnik gruplar içinde hak istemiş, adalet istemiş bir insandır.”

“ama Abdul Ali Mazari bir parti kurdu. Partiyi kurduktan sonra Hazaralar biraz daha rahatladı. Çünkü ondan önce hazara demek Afganistan'da suçtu. Hazara demek köle demekti Afganistan'da. “

Siyasi alanda Hazaraların konumuna baktığımızda, iki dönem Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcılığı yaptıklarını, mecliste bir dönem yer alarak kendi halkının partisini kurabildiklerini, valilikler ve belediye başkanlıklarında da görev aldıklarını söyleyebiliriz. Fakat bu gelişmelerin çok uzun sürmediğini, özellikle de yeni dönemde Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi ile beraber her şeyin başa sardığını söylemek mümkündür. Bugün bile Afganistan'ın geneline baktığımızda herhangi bir kuruma gitmek durumunda kalan bir Hazara bireyi, ancak ve ancak o kurumun yetkililerinden birinin Hazara olması ayrıcalığı ile işini halledebilmektedir. Bu durumu araştırmaya katılan katılımcılardan K6'nın şu söylemi ile destekleyebiliriz;

“Bizim şehrimizde (Herat'ta), devletin kurumlarında öyle Hazaraları almıyorlardı. Mesela merkezde eğer bir Hazara'nın lideri olsaydı, o lider onlara deseydi öyle bir işe girebiliyordu yani o öğrenci. Yoksa öyle Hazara diye giremiyordu.”

Bugüne dek Afganistan hukuk sisteminde Hazara halkını korumaya yönelik herhangi bir yasanın oluşturulmadığını belirten katılımcılar, son 20 yıl içerisinde hükümetin birtakım demokratik girişimlerde bulunmaya çalıştığını, demokrasi ve özgürlük konularına yönelmeye

başladığını fakat bunlara rağmen Hazaralara tek bir hak vermekten yana olmadığını belirtmiştir.

7.4. Hazara Göçünde Türkiye'nin Önemi

Hazaraların Türkiye'ye göç etmesinin en önemli faktörlerinden biri Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla mülteci, göçmen kabul etmesi iken diğer önemli bir neden ise Avrupa'ya geçişte önemli bir güzergâh olarak görülmesidir. Katılımcılar, Hazaraların göç etmesindeki en önemli nedenin öncelikle canlarını kurtarmak olduğunu belirtirmişlerdir. Ekonomik açıdan refaha ulaşmak ve yer edinecekleri toplumsal yapı içerisinde kabul edilmek de iki önemli istek olarak belirtilmiştir. Afganistan'dan ilk etapta çıkabilmek oldukça önemlidir. Çünkü bunu yapabilmek için halk, yasal olmayan yolları tercih etmek zorunda kalabilmektedir. Ayrıca göç edebilmeli için de bireylerin belli başlı bir maddiyata gereksinimleri vardır. Bugün Afganistan'da kalan veya kalmak zorunda olan Hazaraların bölgeyi terk edemeyişinin en büyük nedeni, ekonomik açıdan zayıf olmaları olarak belirlenmiştir. Hazaralar Afganistan'dan çıkarken genellikle iki yolu tercih etmektedirler. Bunlardan birincisi; öncelikle İran'a geçip oradan da bölgenin doğu sınır illerinden Türkiye'ye geçişi sağlamak - Türkiye'ye vize ile direkt olarak geçmenin önünde engeller varsa- iken, beraberinde eğer mümkünse Yunanistan veya Bulgaristan sınırından Avrupa'ya geçiş yapabilmektir.

“Mezhepten daha çok etnik kökenden dolayı zulüm ve soykırım görülüyor, soykırımı uğruyor. Bu nedenle oralardan insanlar mecbur kaçıyor. Şimdi başka gidecek bir yeri yok, Avrupa'ya geçmek isterse mecbur Türkiye üzerinden geçmek zorunda kalıyorlar.” (E5)

Tercih edilen ikinci yola baktığımızda; özellikle de yeni dönemde Hindistan'a geçişler yaşanmaktadır. Hindistan'a geçiş sağlandıktan sonra diğer hedef Endonezya'ya geçiş yapmak ve oradan da Avusturalya'ya gitmeyi başarabilmektir. Hazaraların bu iki göç yolunun temel hedefi Avrupa ülkelerine geçmektir. Bunların yanında Hazara halkı Özbekistan, Tacikistan ve Pakistan gibi ülkeleri de tercih edebilmektedir. Türkiye'ye yasal veya yasadışı giriş yapmayı başarmış ve bir şekilde yer edinmiş olan Hazaraların bu ülkeyi seçmelerinin diğer önemli bir nedeni ise Türkiye'nin kültürel yapısının, -bayramlar, düğünler vb. geleneklerin- Hazara halkının kültürleri ile benzer özellikler taşımasıdır. Ayrıca Türk dili ve Hazaregi'nin belli başlı ortak kelimelere sahip olması ve Hazaraların çoğunluğunun köken olarak Moğol-Türk

karişımlı bir halk olduklarına inanmaları, onları Türkiye'ye çeken ve rahat hissettiren faktörler arasında sıralanabilir

7.4.1. Türkiye'ye göç ve yaşanan entegrasyon süreçler

Göç alan ülke olarak 'ev sahibi' konumundaki Türkiye, yurt dışından çok fazla sayıda göç almış ve göçe maruz kalmıştır. Yasal ve yasal olmayan yollar ile Türkiye'ye akın eden göçmenlerin birçoğunun temel nedeni, savaştan kaçış olarak bilinmektedir. TÜİK tarafından en son iki yıl önce yayımlanan Uluslararası Göç İstatistiklerine göre 2019 yılında yurtdışından Türkiye'ye göç edenlerin sayısı, bir önceki yıla göre yüzde 17,2 artarak 677 bin 42 kişi oldu. Türkiye'ye 2019 yılında gelen yabancı uyruklu nüfusu sırasıyla Irak, Türkmenistan, Afganistan, Suriye ve İran vatandaşları oluşturdu.⁴⁷ Türkiye'ye yönelik gerçekleşen Afganistan uyruklu göçlere baktığımızda, Hazara göçünün özellikle de son yıllarda artmaya başladığını söyleyebiliriz. Bunun esas nedeni, Taliban örgütünün Afganistan'ı yeniden ele geçirmesi olarak gösterilebilir. Araştırmaya katılan katılımcılara Türkiye'yi neden tercih ettikleri sorulduğunda başlıca neden Taliban'ın şiddet eylemleri olarak belirtilirken, diğer nedenler sırası ile şöyle açıklanmıştır:

1. *Hazaraların Türk kökenli olmaları*
2. *Türkler ile soydaş olmaları*
3. *Türkiye halkları ile geleneklerinin benzer olması (kına geceleri, sünnet düğünleri, ramazan, bayramı, kurban bayramı, Nevruz bayramı, evlilik pratikleri vb.)*

Bütün bu nedenler Hazara halkında, diğer ülkelere nazaran Türkiye'ye geçmelerinin onları daha iyi hissettirecekleri izlenimini yaratmıştır. Daha önce yakınlarının Türkiye'ye göç ederek yerleşmesi ve ülke içindeki deneyimlerini yakın akraba ve tanıdıklarına anlatmaları, Hazara bireylerinin Türkiye'ye göçünü etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. Türkiye halklarının ve Afganistan Hazaralarının birbirine benzeyen bazı geleneklerinin yanı sıra Hazaraların ana dili olan Hazareginin ve Türkçenin içindeki bazı kelime benzerliklerinden de söz edebiliriz. Kelimelere örnekler verecek olursak;

⁴⁷<https://www.voaturkce.com/a/tuik-goc-istatistiklerini-bu-yil-da-aciklamadi/6670054.html>

Tablo 7.3. Türk dili ve Hazaregi dilinde benzer ve ortak bilinen bazı kelimeler.

TÜRKÇE	HAZAREGİ
Yıldız	Yılduz
Yurt	Yurt
Yeşil	Yeşil
Tepe	Teppe
Doğru	Togru
Töre	Töre
Döşek	Töşek
Tabak	Tabak
Ter	Ter
Turşu	Turşi
Tarak	Tarak
Nine	Nene
Şamar	Şaplak
Şalvar	Şulvar
Hala	Hala
Kaburga	Kabarga
Keçi	Kaçı
Halı	Kali
Kamçı	Kamçın
Elek	Elek
Bey	Beg
Bayrak	Bayrak
Alaca	Alaca
Beyaz	Ak

Bir bireyin veya topluluğun göç ettiği ülkede, gerekli yetkililerce başvurduğu ve belli kurallar çerçevesinde onay alması olarak bilinen Uluslararası koruma başvurusu (UAKB), çalışmamıza katılan 14 katılımcının başvurması üzerine başvuruları onaylanmış ve ülkede geçici-kalıcı kalma hakkına erişmişlerdir. Uluslararası koruma başvurusu onaylanan ve kimlik

alan kişiler sığınmacı olarak nitelendirilirken, başvurusu olumsuz yanıtlananlar ya da hiç başvurmayanlar ise göçmen statüsünde yerini almıştır. Sığınmacı veya göçmen olarak Türkiye'ye bir şekilde yer edinen Afganistan Hazaraları, göç eden başka uyruktan insanlar gibi göç ettikleri yerlerde hem zorluklar hem de fırsatlar ile karşılaşabilmektedirler. Devletin onay ile verdiği Uluslararası koruma belgesi olan sığınmacılar eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal hizmetler gibi olanaklara erişim sağlarken, Uluslararası koruma statüsüne dâhil edilmeyen göçmenler, bu fırsatlara erişmeden çok daha zorlu bir göç deneyimi sürdürmek zorunda kalmaktadır. Şartlı mülteci konumunda olan ve geçici kimlik alan sığınmacılar, daha olanaklı bir ülkeye geçişlerinin belirsiz olmasından dolayı statü açısından sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sığınmacılar, geçici de olsa koruma altına alınmalarına rağmen 'yabancılar ve uluslararası korunma kanununa' göre mevzuat gereği kendi barınma vb. ihtiyaçlarını kendileri karşılamak zorundadır. Gerçekleşen göç sonrası, göç eden toplum ile göç alan toplum arasındaki etkileşim sonucu meydana gelen değişim olarak ele alabileceğimiz kültürleşme kavramı, daha çok göç eden kitle için önemli ve zor bir süreci ifade eder. Göç eden azınlık grup ile göç alan ana akım toplum, öz itibari ile mutlak farklılıklar içerisindedir. Bu farklılıkların ortadan kalkması ya da aza indirgenmesi, azınlıkta olan grubun göç ettiği topluma uyum sağlayabilmesi ile mümkündür. Kültürleşme yönelimine baktığımızda, azınlıkta olan grubun hâkim olan grup ile tam anlamıyla uyum sağlayabilmesi, yani tek bir dini, dili, ulusu, kültürü, sosyal yapıyı ve kurallarını vb. benimsemesi, kültürleşme modelleri arasında "Tek boyutlu kültürleşme modeli" içerisinde ele alınmaktadır. 1964 yılında Amerikalı sosyolog Milton Myron Gordon tarafından ortaya atılan bu birincil model; göç eden kitlenin sahip olduğu bütün özlük değerlerinden vazgeçmesi anlamına gelir. Dolayısı ile bu durum bir asimilasyon sürecini başlatmaktadır diyebiliriz. Diğer bir kültürleşme modeli olan "İki boyutlu kültürleşme modeli" ise 1980 yılında Kanadalı Psikolog John Widdup Berry tarafından ortaya atılmıştır. Bu ikinci model, içerisinde Gordon'un birinci modelini de barındırarak, bir orta yol bulma ve bir uyum sağlama modeli olarak ele alınabilir. Kültürleşme dediğimiz olgu, bir uyum içerisinde olma durumunu meydana getirirken, bu uyum sürecinin azınlık kitle üzerinde hem sosyo-kültürel hem de psikolojik açıdan etki ettiğini söyleyebiliriz. Azınlık halinde olan göç eden toplumların kültürleşme yönelimlerini Berry; *Asimilasyon*, *Bütünleşme*, *Ayrılma* ve *Marjinal* olma şeklinde dört biçimde ele almaktadır. Azınlık olanların hâkim olan grubun etkisi altına girmesi olarak ifade edebileceğimiz asimilasyon kavramı bizlere Gordon'un birincil modelini işaret ederken, bütünleşme ise azınlığın kendi öz, sosyal kimliğinden vazgeçememesine rağmen yine de göç ettikleri toplum ile olumlu etkileşimler sağlayabilmesi açısından Berry'nin ikincil modeline dâhil edilebilir. Ayrılma ve Marjinallik

ise azınlığın ana akım grup ile etkileşime girmek istememesi sonucunda ortaya çıkan önemli iki kültürleşme yönelimlerindenidir. Bu da beraberinde bir yabancılaşmayı doğurmaktadır. Çalışmamız kapsamında sözünü ettiğimiz Afganistan Hazaraları hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye dâhil olmak üzere, göç etmek zorunda kaldıkları birçok bölgede özlük değerlerine, sosyo-etnik kimliklerine ve kültürel değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Yani bu çalışma neticesinde Afganistan Hazaralarının öz kimliklerini korumaya çalıştıklarını belirtip bu durumun altını önemle çizebiliriz.

7.4.2. Türkiye’de Hazara görünimleri

Araştırmaya katılan Hazara katılımcıların Türkiye’ye geldikten sonraki kalış süreçleri, en az 2 ve en fazla 17 yılı kapsamaktadır. Katılımcılardan erkek olanların 5’i öğrenim amacı ile geldiğini belirtirken, biri özel bir nedenden dolayı gelmek zorunda kaldığını, diğer bir katılımcı ise buraya gelmeden 3.5 ay önce Taliban tarafından esir alındığı ve bir şekilde kaçmayı başardıktan sonra vize ile Türkiye’ye giriş yaptığını belirtmiştir.

“Ben buraya gelmeden 3.5 ay önce Taliban’ın elinde esir düşmüştüm... O zamanlar ben devlette askerdim. Allah-u Ekber dendiği zaman sen camiye koşacaksın, namaz kılacaksın tamam ama kendilerinde öyle bir şey yoktu. Bunlarda maalesef kumar desen onlarda vardı. İçki desen onlarda vardı. Ama millete her şey yasaktı. Hatta televizyon izlemek bile yasaktı.”(E7)

Kadın katılımcılara baktığımızda ise iki katılımcı öğrenim görmek amacı ile geldiğini belirtirken, 2’si vize ile İran üzerinden geldiğini, ikisi göçmen olup koruma altında olduklarını, bir diğeri de vize ile Afganistan’dan 11 yıl önce göç ettiğini belirtmiştir. Özellikle de yıllar önce Türkiye’ye göç ettiklerini söyleyen katılımcılar, ilk geldiklerinde Türkiye halkı tarafından sevgi ile karşılandıklarını fakat son yıllarda, özellikle de Covid-19 döneminden sonra yerel halkın onlara karşı tavrının soğuk olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar ırk fark etmeksizin artan mülteci göçlerinin bu soğuk duruşa etki ettiğini düşünmektedirler.

“ ilk geldiğim zamanlar gerçekten hani kardeş olarak, kardeş gözü ile görülüyorduk. Daha ötesi soydaş olarak görünüyorduk ama son zamanlarda özellikle de Pandemiden sonra bu bakış açısı değişmiş yani.” (E5)

Diğer bir katılımcı E6, Türkiye toplumu içerisindeki görünümünü şu düşünceleri ile ifade etmektedir;

“Tabi ki ilk geldiğimde başka bir davranış vardı. Şimdi başka bir davranış... Yani eskiden daha sıcak davranılıyordu. Şu an daha soğuk” diyerek ekleme yapıyor;

“şimdi nedeni de fazla mülteci geldiği için, yani onlarda geldiler de suç falan işlediler ondan olabilir.”

“sen nerelisin: Afganistanlıyım dediğimde çekiniyor yani.”

E6, bulunduğu şehirde maruz kaldığı ötekileştirme durumunu, yaşadığı şu örnekle anlatmaktadır:

“Ben bir ay önce Trabzon ’dan Kayseri ’ye geliyordum. Bilet almaya gittim. İnternette baktım başka bir fiyat ama orada başka bir fiyattı. Ben oradaki görevli arkadaşına gösterdim. Dedim;

- şöyle bir fiyat var internette, isterseniz siz verin ya da ben internette alayım?

-tamam dedi. Bize kimlik kartınızı verin dedi. Ben verdim.

Baktı, dedi: sen Afganistanlı mısın?

-evet dedim.

Kendiyle konuştu dedi: Hem Afganistanlı hem de böyle bir sorun çıkartıyor.” (bileti yine internet fiyatı ile aldım.)

Ayrımcı söylemleri ile bariz bir şekilde ırkçı davranışta bulunan gişe çalışanı, Afganistanlı olmanın bir suç göstergesi olduğu düşüncesinden yola çıkarak davranışını gerçekleştirmiştir diyebiliriz. Aslında baktığımızda, bireyin bir göç eden olarak cinsiyeti, konumu, etnik kökeni ne olursa olsun terk etmek zorunda kaldığı ülkenin neresi olduğu, ırkçı ve ayrılıkçı eylemlerin başlıca sebebi olarak kendini göstermektedir. Diğer bir kadın katılımcının bulunduğu mekânda uğradığı ırkçı tutum ve söylemi aktaracak olursak;

“ve beni gören yetişkin yaşlı hatta orta yaşlı bir amcamız, genç bir çocuğa: işte bunlar çok ucuzdur. Çok rahat satın alınabilir, tarzında ifadeler kullandı ve ben orada çok garip bir şekilde hiçbir şey diyemedim. Çünkü algılayamadım. Algım bile kapandı o sırada...”

Fiilen olmasa da söylemler ve bakışlar üzerinden Türkiye toplumunda ayrımcılığa maruz kaldıklarını öne süren kadın ve erkek katılımcılar; otobüs durakları, çarşı pazar yerleri

ve okul gibi mekânlardaki bakışlardan ve yeni tanıştıkları insanların sordukları sorulardan oldukça rahatsızlık duyduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca insanların Empati yapmadan düşündüklerini direkt olarak yüzlerine söylediklerinin altını çizmektedirler. Bu durumu bir katılımcının yaşadığı şu durum ile örneklendirecek olursak;

“Siz kendi ülkenizi neden terk ettiniz kendi ülkenizi neden başkalarının eline verdiniz? Siz burada olursanız kim orayı koruyacak?”

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

İlk olarak 1970’li yıllarda Fransa’da kullanılan bir terim olarak bilinen toplumsal dışlanma kavramı, kişinin toplum içerisinde ayrışmasını, soyutlanmasını ve öteki olmasını ifade etmektedir. Toplumsal açıdan dışlanma, hem çalışmamızın konusu itibari ile hem de sosyolojik Literatür içerisinde önem taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980’lere geldiğimizde özellikle de Avrupa’da yayılım göstermeye başlayan bu kavram, içerisinde Marjinalleşmeyi barındırarak bir sosyal marjinalizasyon sürecini doğurmuş ve beraberinde daha geniş kitlelere yayılarak, topluluklar arası ayrılıkları meydana getirmiştir. Eşitsizliği ve adaletsizliği içinde barındıran, bireyin birey üzerinde ya da bir topluluğun diğer bir topluluk üzerinde kurduğu tahakküm ve gerçekleştirdiği dışlayıcı eylemlerin bir sonucu olarak da ele alabileceğimiz bu kavram, sosyo-kültürel, ekonomik vb. birçok alanda etkin bir biçimde kendini göstermektedir. Afganistan bölgesinin birbirinden çeşitli ve renkli etnik kimlikleri arasında, sosyal açıdan dışlanma pratiklerine en çok maruz kalan halk Hazaralar olmuştur. Ülke içerisinde gerek sosyal mekânlarda, gerek ise ekonomik alanlarda yoksul bırakılarak öteki olma gerçeği ile karşı karşıya olan Hazaralar etnik kimliklerinden, dillerinden ve benimsedikleri dini mezheplerinden ötürü kuvvetli bir biçimde kültürel dışlanmalara da maruz bırakılmışlardır. 1880 Abdul Rahman Han döneminde başta Hazaralar olmak üzere diğer Afganistan halklarına yönelik siyasi baskılar, silahlı güç eylemleri ve askeri operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında bir de düzensiz bir biçimde değişen siyasi liderler ve 1996 yılında ortaya çıkan Taliban örgütünün gerçekleştirdiği şiddet eylemleri, Hazara halkının Afganistan içerisinde *madun* konumuna düşmelerine zemin hazırlamıştır. Yaşam sürdüğü toplum içerisinde herhangi bir temsili olmayıp, hiyerarşik yapı içerisindeki sınıfsal düzende en aşağı kesimlerde olup, sessiz kalan, sesi bastırılan, ötekileştirilen, durumu ve bulunduğu konumu sabit olmayan kimselere *madun* diyebilmekteyiz. ‘*Yurttaşlık yapılarına erişimi olmayan kişi*’⁴⁸ olarak da tanımlayabileceğimiz *madun* olma durumunu, Afganistan Hazaraları üzerinden yorumlamak oldukça yerinde olacaktır. Çünkü Afganistan’ın baskıcı grupları ülkesinin yerli halkı olmasına rağmen Hazara halkını, yurttaşlık hakları olarak nitelendirebileceğimiz özgürlük, güvenlik, barınma gibi kişi haklarından, sağlık, eğitim, çalışma gibi sosyo-ekonomik haklardan ve vatandaşlık, kamu hizmetlerine girme, siyasete katılım vb. siyasi haklarından yoksun bırakmıştır. Hazaralar kendi ülkeleri içerisinde *madunlaştırılmış* ve özellikle bu nedenden ötürü dışa yönelik göç etmek zorunda bırakılmıştır.

⁴⁸Gayatri Chakravorty Spivak.

Hazara halkının Afganistan içerisindeki madun görünümünü incelediğimizde; bölgenin eğitim, sağlık, sosyal kurum ve kuruluşlarında çok katmanlı dışlanmalara uğradıkları söylenebilir. Örneğin Hazara halkından bireylerin toplumun en alt kademesindeki işlerde çalıştırılması, çoğunlukla beden işçiliği yapmak zorunda bırakılması, ekonomi ve istihdam alanında dışlandıklarını açıkça belirtmektedir. Ayrıca ortak ibadet alanı olan camilerden kovulmaları, lise ve üniversite gibi eğitim kurumlarında başarılarının önüne engellerin konulması önemli madunlaştırma örnekleri arasında gösterilebilir. Hazara bireyler, sosyal mekânlar olarak bilinen ve sosyalleşmek için kullanılan park, kahvehane, restoran ve kafe gibi alanlarda, diğer etnik kimlikten kimselerce çoğu zaman ötekileştiren davranış pratiklerine maruz kalmaktadırlar. Bütün bu yaşananlar kendi kimliklerine, benliklerine olumsuz atıflarda bulunan ve değersiz hissettiren bir toplum yapısı içerisinde, olabildiğince görünür olmaya çalışan Hazara halkı için engel olamamıştır. Hazara halkının bölge içerisinde yaşadığı sindirme, korkutma, yok etme vb. birçok olumsuz girişimlere ve eylemlere karşın din ve kültür başta olmak üzere diğer değerlerinden bağını koparmaması, süregiden bir iç kargaşanın devam etmesine sebep olmaktadır. Afganistan’da toplumsal yapı içerisinde alışlagelen bir kabulleniş olan ‘öteki Hazaralar’ durumu, Hazaraları üzerlerindeki bu damgayı atabilmeleri adına eğitim ve siyaset alanına yöneltmiştir. Çünkü başta eğitim olmak üzere, siyasete katılım, ekonomik gelişim vb. faktörler bu halkın toplum içerisinde görünür olmasını sağlayacak önemli gelişimler arasında yer almaktadır. Nitekim bu durumun gerçekleştiğini, Hazaraların siyasete katılımlarını, akademiye yer edinmelerini ve ekonomideki ilerlemelerini esas alarak söyleyebiliriz. Çalışma grubumuzu incelediğimizde, katılımcılarımızdan 2 kişinin lise mezunu ve 12 kişinin ise Üniversite mezunu olmasından hareketle, Hazara halkının eğitime önem verdiğini anlayabiliriz. Afganistan’ın diğer halkları gibi Hazara halkı da ülkedeki istikrarsız politikalardan, yetersiz eğitim, sağlık ve barınma hizmetlerinden, istihdam sorunlarından ve toplumun kaotik yapısından olumsuz etkilenecek ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın içeriğine baktığımızda, Afganistan’ın tarihsel yapısı içerisinde Hazara halkının geçmişten günümüze dek toplumsal açıdan görünümünü ele almaktayız. Aynı zamanda bu çalışma, yukarıda sözü edilen gerekçeler ile Hazara halkının Afganistan’dan göç etmesini de konu edinmekte ve bu göçün tercihten ziyade ülkenin silahlı güçlerinden kaynaklandığını, baskı yolu ile gerçekleştiğini ve dolayısı ile zorunlu göç kapsamına girdiğini belirtmekte ve konuyu irdelemektedir.

Afganistan bölgesinden dış ülkelere yönelik gerçekleşen Afgan göçü iki dönemde ele alınmaktadır. Birinci dönem; 2002-2013 yıllarını kapsamakta olup daha çok ekonomik kökenli iken, ikinci dönem; 2013-2019 yıllarını kapsayan hem ekonomik hem sosyal hem de

siyasal temelli nedenlerden oluşmaktadır. Daha çok ikinci göç döneminde karşımıza çıkan Hazara halkı, öncelikle İran'a geçişi tercih etmektedir. Bunun esas nedeni, İran'ın genelinin Şia mezhebinden oluşması ve bundan dolayı Hazaraların bölge halkına kendilerini daha yakın hissetmeleridir. Ayrıca İran ülkesi Hazaralar için Türkiye'ye geçişte basamak olarak kabul edilmekte ve tercih edilmektedir. Göç kavramını *'tek yönlü bir yolculuk, geriye dönüldüğünde bir yuvanın olmayışı'* şeklinde ele alan Stuart Hall'den yola çıkarak göç olgusunun bir insan, toplum ve nüfus hareketi biçiminde gerçekleşen, bir yer değiştirme faaliyeti olduğunu söyleyebiliriz. Kendi içerisinde bireysel, kitlesel, iç, dış ve toplu göç vb. biçimde ayrılabilen göç olgusu yapı itibarı ile dinamik ve oldukça karmaşıktır. Çalışma konumuz açısından önem taşıyan dış göçe baktığımızda, yapısı gereği uzun mesafeli olup kendi içerisinde düzenli ve düzensiz göç şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dış ülkelere yönelik gerçekleştirilen göç eylemi, yaşam sürmek durumunda kaldığımız toplum içerisinde, kendi ulusal kimliğimizi değerlerimizi, aidiyetlerimizi ve benliğimizi sorgulamamıza neden olmaktadır. Göç etmek istenen ülkeye yasal yollar ve gerekli belgeler ile giriş yapmak olarak bilinen düzenli göçe kıyasla düzensiz göç, hedeflenen ülkeye yasa dışı yollar ile girmek olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmaya dâhil olan 14 katılımcı ise Türkiye'ye yasal kanallardan girdiklerini belirtmişlerdir. Afganistan bölgesinden Türkiye'ye göç eden Hazaralar, buraya geliş nedenlerini Afganistan içerisinde yaşanan etnik kimlik ve din temelli çatışmalara, Peştun militanları ve Taliban'ca gerçekleşen şiddet ve baskılara dayandırmaktadırlar. Bu bilgilere ek olarak Türkiye'de iş olanaklarının, sosyal refahın, sosyal hizmetlere erişimlerin ve güvenlik önlemlerinin, Afganistan'a kıyasla çok daha fazla olduğunu vurgulayan katılımcılar, bu faktörleri hem göç etme nedeni olarak, hem de Türkiye'de kalma isteği olarak belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'de daha özgür bir sosyal yapının varlığı, bölge coğrafyasının çekiciliği, eğitim olanaklarının çok daha iyi olması ve ülkenin Avrupa ülkelerine geçişte transit ülke görevi görmesi, diğer önemli nedenler arasında sıralanmaktadır. Genel olarak etnisite kavramına yalnızca ırksal açıdan bakmak yaklaşmak doğru olmayacaktır. Çünkü etnisite, ortak bir tarihi geçmişi, dili, dini, kültürel değerleri içinde barındıran köklü bir varlıktır. Afganistan toplumu içerisinde yaşanan olumsuz olay ve olguların temellerinden biri de, etnik kimliklerin sahip oldukları farklılıklardır. Konumuz gereği ele aldığımız Peştun-Hazara gerginliği, -bizler/onlar ayrışması- temelde yerel ölçekli bir çatışma olarak kabul edilse de son zamanlarda dış ülkelere yapılan göçler, durumu küresel ölçeğe taşıyarak uluslararası düzeyde ses olabilmeyi sağlamıştır. Peştun ve Hazara halkı arasında uzun yıllardan beri devam eden çatışma ve kaotik durum, Afganistan'ın muhafazakâr, geleneksel ve kabileci sosyal-siyasal yapısının da etkisi ile bir türlü son bulamamıştır. Daha Rasyonalist bir siyasal sistemin varlığına ihtiyacı olan

Afganistan’da Hazara yönelik gerçekleşen şiddetin boyutu, 2020 yılında Taliban’ın yönetimi yeniden ele geçirmesi ile artmış ve artmaya da devam etmektedir. Bu iki farklı etnik kimlik arasında dinmeyen çatışmalar ve ulaşılamayan çözümler, başta Hazara halkı olmak üzere bölge halklarının insani yaşam standartlarına erişmesini engellerken, aynı zamanda hükümetin yerel halkın çıkarlarını gözetememesine neden olmaktadır.

Etnik yapı, topluluk içerisindeki insanların tarihi ve fiziki açıdan aynı köke bağlı oluşu ile ilgilenirken, etnik grup bütün bunlara ek olarak grubun sahip olduğu ortak dil, din, soy, koloni vb. ile ilgilenmektedir. 1969 yılında etnik gruplar üzerinde yaptığı araştırmalarca karşımıza çıkan Frederic Barth, ortak kabul görülen tarihsel, dinsel, dinsel, kültürel vb. değerleri ‘insanlar tarafından oluşturulan malzemeler’ şeklinde ele almaktadır. Barth’ın yanı sıra Weber’in etnisite ve etnik kimlik ve gruplar hakkındaki görüşleri incelediğimizde, o etnik gruplar ile ilgili şöyle bir tanımlamada bulunur:

“Etnik grup, fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır. Özellikle siyasal alanda grup oluşumunu kolaylaştıran bir olgu olan etnik gruba dahil olmada “kan bağı”nın fazlaca bir önemi yoktur. Zamanla bu siyasal topluluk dağılsa bile etnik grup; fiziksel ve geleneksel yapısında bir farklılaşma meydana gelmezse, varlığını devam ettirmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira o, akılcı düzenlemelerin ikinci plana atıldığı, yüksek topluluk bilincinin ön planda olduğu bir örgüt formasyonudur; siyasal toplulukların dağılmasına rağmen etnik grubun varlığını devam ettirmesinin temelinde yatan sebep de budur.”(Nişancı vd,2012: 110).

Çalışmamız boyunca sözü ettiğimiz Afganistan bölgesindeki etnik farklılıklar, bir anlaşılama problemi doğurmuştur. Bu anlaşılama durumu hem ekonomik temelli sınıfsal ayırmada hem de sosyal açıdan ele alınan statü oluşumlarında, Peştun halkının en üst konumda yer edinmesine yol açmıştır. Toplumun hemen hemen her alanında en üst kademelerde yerini alan Peştunların büyük çoğunluğu -özellikle de silahlı gruplar- kendilerini bölgenin diğer halklarından üstün görerek, en yüce onura sahip oldukları fikrine kapılmış ve Afganistan’daki diğer yerel halkları -özellikle de Hazara halkını- değersiz görmeye başlamışlardır. Çok uzun zamandır Peştun gruplar ve siyasal iktidarlarca bir türlü anlaşılama ve kabul görülemez durumu, Hazara halkının kendi içine çekilmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak soyun devamlılığı açısından gerçekleştirilen evliliklerde Hazaraların, ekzogami evliliklerden olabildiğince kaçınmalarına yol açmıştır. 1880 yılından

beri Afganistan içerisinde Hazara/Şii halkına yönelik fiilen gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin son bulması yahut en muhtemel durumda aza inmesi beklentisine, Peştun ve Hazara halkı farklı açılardan yaklaşıarak çözümü gerçekleştirmeye çalışmaktadır: İlk olarak Hazara halkı ‘öteki olma’ durumunu, devletin ekonomi, siyaset, eğitim vb. kamu kuruluşlarında yükselerek yok etmeyi hedeflerken, ikinci olarak Peştunlar bu hedefin önüne çeşitli engeller koyarak, Afganistan toplumsal yapısı içerisinde başta Hazara halkı olmak üzere diğer halklar üzerinde de bir Peştun/Afgan Hegemonyası kurmayı arzulamaktadır. Bu durumu nihai bir sonuç olarak gören Peştunlar, hâlâ bile amaçlarına uygun eylemler gerçekleştirmektelerdir. Siyasi bir hükümlanlık, Üstlerin astlar üzerindeki tahakkümü olarak ele alabileceğimiz Hegemonya kavramını Antonio Gramsci, hükmeden ile hükmedilen arasındaki bağda hükmedilenin rızasına vurgu yaparak ‘rıza dayalı bir tahakküm’ ilişkisinin altını çizmektedir. Afganistan Peştunları ve Hazaraları arasında uzlaşıl原因an bu kaotik gerçekliğin, Peştun halkının belirttiği gibi hegemonik sistem ile çözüme kavuşması arzusu, Hazara halkı açısından ne derece olumlu çözümler doğuracağı muammadır. Ayrıca yüksek boyutta yaşanan patlamalar, gerçekleşen toplu ölümler ve devam eden sistematik şiddet, Hazara halkı için gün geçtikçe katlanılmaz bir hâl almaktadır. Başta Hazaraların Afganistan’daki sivil toplum kuruluşlarınca gerçekleştirdiği çözüm odaklı eylem ve projelerin ilerleyişi olmak üzere diğer yandan ülke dışına göç etmek zorunda kalan Hazaraların uluslararası düzeyde görünür olma çabaları, Peştun hâkimiyeti altına girmek istememelerinin en büyük örnekleri arasında yerini almaktadır.

9. KAYNAKÇA

- Ahmadi, R.**, 2022. 1980 sonrası dönemde Afganistan'da terör eylemleri ve toplumsal sonuçları. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(2), 203-218.
- Ahmetbeyoğlu, A.**, 2020. 10. Asra kadar Afganistan'da Türk varlığı, *İrtad Dergisi* Sayı: 5, s. 14-23.
- Akkuş, A.M.**, 2019. Uçurtma avcısı roman karakterlerine psikanalitik yaklaşım, *Yüksek Lisans Tezi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 132s.
- Akyüz, M.**, 2018. İçeridekinin bakış açısıyla kadın. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 243s.
- Aykaç, S. A., Karakaş, M.**, 2022. Entegrasyon, asimilasyon ve uyum kavramları arasından Türkiye'nin seçimi. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı, s. 419- 429.
- Bahrah, M.**, 2020. Afganistan'da etnik savaşın kültürel ve sosyal bileşenlerinin sosyolojik bir analizi. *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 132s.
- Batoor, Q.F.**, 2018. Afganistan'da Cumhuriyet'in kuruluşu. *Anasay Dergisi*, Sayı 5, s. 27.
- Bashardost, A. Soyver, A.Y.**, 2021. Afganistan'da mollaların toplumsal konumu ve fonksiyonları, *Toplum Bilimleri Dergisi - Journal of Social Sciences*. Yıl: 14, Sayı: 29, s. 244-268
- Behroz, A.**, 2020. Afganistan siyasi coğrafyası ekseninde tarih ve toplum. *Yüksek Lisans Tezi*, Karabük Üniversitesi, Karabük, 110s.
- Cankara, Y., Çerez, O.**, 2020. Tarihsel süreç içerisinde Afganistan'ın göç sorunu ve Türkiye'ye yansımaları, *Türk Dünya Araştırmaları (TDA)*, Cilt: 124 Sayı: 245 ss. 447-460.
- Çelik, A.**, Afganistan'daki Hazara Türkleri ile doğu Karadeniz'deki Çepni Türkleri arasında yaşayan halk inanmaları üzerine bir mukayese denemesi, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, yıl:13, sayı:50.
- Çelik, Y.**, 2018. Türkiye'de Suriyeli çocuklara yönelik uygulanan eğitim politikalarının güncellenmesi: tespitler, sorunlar ve öneriler. *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 186s.
- Çınarlı, Ö.**, 2012. Afganistan'ın etnik yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:1, s.12.
- Çomu, A.E.**, 2020. Afganistan'da devlet inşası ve dinin rolü kuruluşta Abdurrahman Han'ın Yönetiminin Sonuna Kadar Afgan Devlet Yapısı. *SBF Dergisi*, Cilt 75, No.2, s. 363-390.

- Dikici, S.**, 2020. Afganistan’da Kadının siyasal ve toplumsal konumuna Feminist bir yaklaşım. *Yüksek Lisans Tezi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 132s.
- Doğan, Y.**, 2019. Trabzon’da yaşayan Afganistan uyruklu sığınmacıların göç deneyimleri ve sorunları. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/7, ss.11-29.
- Doğan, Y.**, 2020. Uluslararası göç ve entegrasyon teorileri bağlamında Afganistan Hazaralarının Türkiye’ye göçü: Trabzon ili örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 214s.
- Farzam, R.**, 2020. Tarihsel ve güncel boyutlarıyla Hazara toplumu. İran Araştırmaları Merkezi, Ankara, 68s.
- Günşen-İçli, T., Özcan, N.**, 1992. Türkiye’de ekoloji suç ilişkisi üzerine sosyolojik bir çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 9/Sayı 1-2/Aralık, ss. 27-52.
- Gürkan, M.**, 2006. Sosyolojik açıdan ve yasa dışı göç hareketleri, *Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale, 134s.
- Hamşioğlu, O.**, 2006. Afgan modernleşmesi ve Türkiye (1880-1933). *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 443s.
- Hasta, D., Saygın, S.**, 2018. Göç kültürleşme ve uyum. Psikiyatride güncel yaklaşımlar current approaches in Psychiatry. Cilt: 10 Sayı: 3, 312 – 333, s. 22.
- Hassan, A.**, 2004. Afganistan kökenli Hazaraların din anlayışı. *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 232s.
- Karakaya, C., Karakaya, E.N.**, 2021. Türkiye’nin göz ardı edilen göçmenleri: Afganlar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), Yaz, s. 100-111.
- Majeedi, E.**, 2021. Afganistan ekonomisinin genel görünümü ve Afganistan-Türkiye ekonomik ilişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 137s.
- Mohammadi, A.**, 2016. Afganistan’da dini köktencilik sosyolojik alt yapısı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, s.17.
- Niki, J.M.**, 2019. Afganistan’da demokratik Cumhuriyet dönemi siyasi ve sosyal hayat 1978-1992. *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 191s.
- Ozbek Oghli N.A.** 2019. Afganistan medya ekonomisi ve kuruluşu, Erciyes Üniversitesi, s.16.
- Obayd, A.J.**, 2020. Afganistan’da göç sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, 104s.
- Önal, H.**, 2010. ABD’nin Afganistan politikasının açmazları: bölgesel bir analiz, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı: 23 ss.43-71.

- Özer, M., Biçerli, K.,** 2003-2004. Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 1, s. 32.
- Özgün, C.,** 2021. Afgan göçmen profili üzerine bir araştırma: Trabzon örneği, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 12, 1-17.
- Özkan, R.,** 2019. Göç olgusu ve toplumsal yapıya etkisi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 47, s. 19.
- Rahimi, M.K.,** 2018. Afganistan’da SSCB müdahalesiyle başlayan savaş yılları ve barışı koruma çabaları: (1979-2014), *Yüksek Lisans Tezi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 132s.
- Sirkeci, İ., Yaylacı, F.G.,** 2019. Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye’de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler (sf.15- 39) Londra: Transnational Press London.
- Soltani, M.İ., Ozbek, Oghli, N.A.,** 2019. Popüler kültür ve eğlence Afganistan. Erciyes Üniversitesi, s. 23.
- Spivak, G.C.,** 2016. “Madun Konuşabilir Mi?”. S.134.
- Sultanoghli, G.M.,** 2018. Afganistan’da Şiilik tarihi ve Hazaralar. *Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 123s.
- Sultanı, M.S.,** 2019. Afganistan’da Cumhuriyet dönemi siyasi gelişmeleri (1973-1978). *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 123s.
- Taş Yetim, H.,** 2021. İran’ın Hindistan ve Pakistan siyasetinde Afganistan ve Taliban etkisi. *Ortadoğu Araştırmaları merkezi (ORSAM)*, Ankara, 44s.
- Tekin, H.H.,** 2006. Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 13, 101 – 116.
- Tümtaş, S.M.,** 2021. Türkiye’ye düzensiz Afgan göçü: zorunlu göç mü “istila” mı? *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 1, 338 – 353.
- Vergin, N.,** 1977. Toplumsal protesto ve dinsel hareketler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 37 Sayı: 1-4, 0.
- Yiğit-Türk-Ekiyor, E.,** 2021. Afganistan’dan göç ve uçurtma avcısı: göç kültürü ve çatışma modeli bağlamında bir okuma, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 25 Sayı: 1, 15 – 32.
- Yılmaz, E.A.,** 2019. Uyum teorileri çerçevesinde Suriyelilerin Türkiye’ye entegrasyon süreci. *International Balkan University, Skopje/Macedonia-Ankara/Türkiye*, s. 16.
- Yılmaz, A.,** 2010. Amanullah Han’ın ıslahatları ve Atatürk, the reforms of Amanullah Khan and Ataturk, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, ss.155-165.

Yılmaz, A., 2005. Afganistan’da kadının sosyal statüsü ve dini eğitimi. *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 158s.

Yiğit-Türk-Ekiyor, E., 2021. Afganistan’dan göç ve uçurtma avcısı: göç kültürü ve çatışma modeli bağlamında bir okuma, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 25 Sayı: 1, 15 – 32.

10. EKLER

EK 1: NİTEL ARAŞTIRMA GÖRÜŞME FORMU

Demografik Özelliklerine Yönelik Sorular

Kaç yaşındasınız?
Cinsiyetiniz nedir?
Medeni durumunuz nedir?
Eğitim durumunuz nedir?
Mesleki durumunuz nedir?

Göç Temelli Sorular

Bulunduğunuz ülkeye göç etme nedenleriniz neler ve ne zamana kadar o ülkede kalmayı düşünüyorsunuz?
Şu an yaşadığınız ülke ile kendi doğup büyüdüğünüz ülke arasındaki toplumsal farklılıklar nelerdir?
Şu an yaşadığınız ülkede uyum sağlama sürecinde ne gibi zorluklar yaşadınız ve uyum sağlayamadığınız durumlar varsa nelerdir?
Göç ettiğiniz ülkede hayatınızı idame etmek için çalışmak zorundasınız. Çalıştığınız işlerde emeğinizin karşılığını aldığınızı düşünüyor musunuz? Sosyal güvenceniz sağlanıyor mu?

Din Temelli Sorular

Hazaralar tam olarak ne zaman ve hangi dönemde Şiiliği kabul etmiştir?
Mensubu olduğunuz mezhebe yönelik ibadetlerinizi gerçekleştirirken Afganistan'ın toplumsal yapısı içerisinde bugüne dek ne gibi tepkilerle karşılaştınız?
Afganistan'daki Sünni grupların ve Sünni ideolojiyi benimseyen hükümetin Hazaralara yönelik saldırılarının, Hazara halkı üzerindeki etkilerinden söz edebilir misiniz?
Daha önce bahsettiğimiz Hükümet ve Sünni grupların baskı ve şiddetinden Şii olmayan diğer Hazara topluluklarının da Şii olanlar gibi olumsuz derecede etkilendiğini düşünüyor musunuz?

Siyasi temelli sorular

Abdul Rahman Han iktidara geldiğinde Bütün Afganistan halkı zorlu bir süreçten geçmek zorunda kaldı. Fakat iktidarın uyguladığı bu güç eyleminden en çok etkilenen Hazara halkı oldu. Bunun belirli nedenlerinin ve ya bu baskıyı devam ettiren durumların neler olduğunu düşünüyorsunuz?
Maruz kaldığınız bu ayrımcılık ve mağduriyetlerin ortadan kalkması için hükümetin yasalarca aldığı bir önlem oldu mu? Olduysa bu nasıl etki etti?

Sosyo-Kültürel temelli sorular

Hazara halkı diğer Afganistan halklarına kıyasla içine kapanık, kendine has olarak nitelendirilmektedir. Neden dış taraftan böyle bilinmektesiniz?

Afganistan Bölgesinde Eğitime en çok önem veren halk Hazara olarak bilinmektedir. Eğitim sizin için neden bu kadar önemlidir. Eğitim ile neleri hedeflemektesiniz?

Toplumsal Cinsiyet temelli sorular

Göç etmek zorunda kaldığınız bölgede toplumun, bir kadın/erkek olarak sizlere yaklaşımı nasıldı?

Hazaralarda daha çok akraba temelli aile içi evlilikler yaşanmaktadır. Evlilikte özellikle bu durumu seçme nedenlerinizden söz edebilir misiniz?

Afganistan'daki diğer etnik gruplara kıyasla Hazara halkından Kadınların Kamusal alanda daha çok görünür olmaları ve eğitimde daha fazla ön plana çıkmalarının temel nedenleri nelerdir?

